

—Людзьмі звацца!
Янка Купала

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ПЯТНІЦА

18

СТУДЗЕНЯ
1991 г.
№ 3 (3569)

ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.

КОШТ — 15 кап.
(Па падпісцы —
10 кап.)

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ЯНЫ ЗРАБІЛІ ВЫБАР. ДАПАМОЖАМ ІМ ВЫСТАЯЦЬ

Літва, студзень

Раніцай 15 студзеня, прад'яўляючы міліцыянеру свой пропуск у Вярхоўны Савет Беларусі, я не ведаў яшчэ, што ўвечары таго ж дня буду мець іншы пропуск і хлопцы з Дэпартаменту аховы краю, пільна ўзіраючыся мне ў твар, дазваляць увайсці ў парламент Літоўскай Рэспублікі.

Парламент працаваў. Тым днём дэпутаты, сярод іншага, заснавалі Фонд абароны Літоўскай Рэспублікі. Стварылі на чале з прэм'ер-міністрам Гедымінасам Вагнорусам Дзяржаўную камісію па расследаванні злачынстваў, здзейсненых Узброенымі Сіламі СССР у Літве 11—13 студзеня 1991 г. Адноўлены ордэн Крыжа Віціса Літоўскай Рэспублікі, якім узнагароджаны (пасмяротна) — «за выказаную гераічную смеласць і вытрымку пры абароне свабоды і незалежнасці» — ахвяры крывавай ночы 13 студзеня. Вось іх імёны: Ларэта Асанавічутэ, 1967 года нараджэння, Вітаўтас Вайткус, 1943, Дарус Гербутавічус, 1973, Віргініюс Друскіс, 1969, Альгімантас-Пятрас Кавалюкас, 1939, Альвідас Канапінскас, 1952, Цітас Масюліс, 1962, Альвідас Матулка, 1960, Відас Мацулявічус, 1966, Апанінарус-Езас Павілайціс, 1937, Ігнас Шымулёнас, 1973, Ры-

мантас Юкнавічус, 1966, Раландас Янкаўскас, 1969.

Тым часам нашы дэпутаты горача спрачаліся, разглядаць ці не разглядаць становішча ў Літве; калі разглядаць, то калі і як... Ці ўсведамляем мы, наколькі недарэчнымі былі тыя спрэчкі, ці стала нам за іх сорамна перад суседняй Літвой?

Наўрад ці ёсць сёння штосьці больш непадобнае, чым плошча Леніна ў Мінску і плошча Незалежнасці ў Вільнюсе. Усе подступы да будынка літоўскага парламента блакіраваны барыкадамі на выпадок танкавай атакі. У цокальным паверсе — напалатовае шпіталь. Ахоўваюць Вярхоўны Савет добраахвотнікі, пераважна моладзь, якая дала прысягу на вернасць Літоўскай Рэспубліцы. Гэта — заўтрашні дзень Летувы. І як страшна, як жудасна ўсведамляць, што ён можа абарвацца сёння. Нягледзячы на барыкады, на выкапаных траншэі, закладзеных мяхамі з пяском вокны і іншыя сродкі саматужнай абароны, — пад магчымым націскам вайсковых часцей будынак утрымаць немагчыма. Гэта зразумела ўсім, у тым ліку і гэтым хлопцам, гатовым, зрэшты, стаць камікадзе...

(Працяг на стар. 2).

ГЭТА СКАЛАНУЛА СВЕТ...

7. 01, панядзелак.

Павышаны цэны на харчовыя тавары ў 3—4 разы. Пачаліся мітынгі пратэсту ля будынка парламента.

8.01, аўторак.

Раніцай паведамлена аб накіраванні ў Вільню кантынента парашутыстаў «дзеля забеспячэння прызыву на вайсковую службу». Вечарам — адстаўка ўрада К. Прунска.

9. 01, серада.

Мітынгі.

10. 01, чацвер.

Абвешчана аб стварэнні ананімнага «камітэта нацыянальнага выратавання», які занепакоены будучым Літвы (праграма «Час»).

11. 01, пятніца.

Усесаюзнае радыё паведала, што КНВ «бярэ ўсю паўнату ўлады» ў Літве.

БМП атачылі тэлевежу ў Вільні (12 гадз. 22 мін.).

12 гадз. 30 мін.: захоплены Дом друку, паранены 3 чалавекі.

17 гадз. 45 мін.: захоплены дыспетчарскі пульт чыгуначнага вузла.

19 гадз.: захоплена міжгародняя тэлефонная станцыя.

12.01, субота.

Часці Савецкай Арміі захапілі будынкi паліцэйскай акадэміі, школы міліцыі. На прэс-канферэнцыі ваенных абвешчана аб узяцці пад ахову маёмасці КПСС і Савецкай Арміі.

13.01, нядзеля.

Каля 1 гадз. СМІ Літвы перадалі заяву Б. Ельцына з асуджэннем дзеянняў ваенных.

Каля 2 гадз. захоплена тэлевежа, затым будынак Дзяржтэлерадыё Літвы і тэлеграф. Забіта 13 мірных жыхароў і адзін вайсковец. Паранена больш за 160 чалавек. Прапала без вестак каля 50 чалавек.

Каля 3 гадз. прынята сумесная заява кіраўнікоў Літвы, Латвіі, Эстоніі і РСФСР з асуджэннем ваенных рэпрэсій у Вільні.

У Літву накіравана дэлегацыя Савета Федэрацыі на чале з М. Дземьянцеем.

Удзень ваенныя захапілі Вільнюскі тэхнічны вузел сувязі. Увечары Д. Буш выступіў з асуджэннем «акцыі у Літве».

14. 01, панядзелак.

Раніцай М. Гарбачоў паведаміў, што прычыны гібелі людзей заключаюцца... у шляху Літвы да суверэнітэту. Міністры ўнутраных спраў і абароны ў ВС СССР заявілі аб канстытуцыйнасці дзеянняў савецкіх ваенных у Вільні. Дом друку і тэлевежа — у руках ваенных.

У Літве — жалоба.

15.01, аўторак.

Грамадзянскае развітанне з ахвярамі трагедыі.

Прадстаўнікі Вярхоўнага Савета Літвы дапушчаны на першы паверх Дома друку.

У Вільню накіравалася дэлегацыя Вярхоўнага Савета БССР на чале з Н. Гілевічам.

16. 01, серада.

Імша ў Катэдры і другіх святых, пахаванне загінуўшых на могілках Антакальніс.

НАРОД, З'ЯДНАНЫ ПРАГАЙ ВОЛІ...

Гадоў 10 таму ў СССР быў забаронены альбом групы Pink Floyd за словы: «Брэжнеў узяў Афганістан, Бегін узяў Бейрут». Зараз альбом дазволена, але, відавочна, у савецкай прапагандзе мала што змянілася з застойных часоў, і праўду пра сённяшнія падзеі ў Вільні афіцыйныя савецкія крыніцы прапануюць нам у аддаленай перспектыве, а пакуль...

Мы чыталі, бачылі і чулі, як асвятляе летувіскія падзеі ТАСС і праграма «Время». Маўляў, незадаволены сваёй уладай народ патрабуе ў Гарбачова ваеннага перавароту. «Молодчики из Саюдиса, одурманенные националистической пропагандой люди» і г. д.

Усё гэта грубая, зычлівая дэзінфармацыя.

У гэтыя дні я хадзіў па вуліцах Вільні і бачыў толькі адзін народ, з'яднаны адным жаданнем — прагаю волі. Разам з Алегам Мінкіным і віленскімі беларусамі мы стаялі на пляцы перад будынкам парламента і адчувалі толькі адзін агульны настрой — прагу волі. Тры дні я шукаў «незадаволены сваёй уладай народ», шукаў

«ініцыятыву знізу», якая прывяла да процістаяння. І не знайшоў.

У ноч на 13 студзеня ваенныя атакавалі віленскую тэлевізійную вежу. Людзі, якія сабраліся тут, спрабавалі рукамі запяніць танкі. Двое загінулі пад гусеніцамі, яшчэ адзінаццаць чалавек — ад куляў дэсантнікаў. Сто восем чалавек цяжка паранены.

Кажуць, ваеннымі камандаваў п'яны палкоўнік. Вайскоўца, які адмовіўся страляць у людзей, камандзіры забілі на месцы, пусціўшы яму кулю ў спіну. Супольная экспертыза Міністэрства аховы здароўя Летувы і ваенных пацвердзіла, што куля належыць дэсантнікам. Яшчэ 15 салдат уцяклі з часці. Вярхоўны Савет Летувы папрасіў людзей не лічыць іх за ворагаў.

Усю ноч ішла страляніна халастымі снарадамі ля будынкаў Дзяржкамтэта па тэлебачанні і радыё. Я бачыў вокны без шыбаў у навакольных дамах. Так пачалася ў Вільні Крывая Нядзеля...

Да 16.00 вайскоўцы загадалі «ачысціць» будынак парламен-

та. На плошчы перад Вярхоўным Саветам сабралася 300 тысяч чалавек. У 14.00 па тунелі пад плошчай прайшла калона танкаў і бэтэраў. Летувіскія, польскія, украінскія, грузінскія, расейскія сцягі луналі над адзіным у сваім жаданні волі народам. Былі і нашы — белчырвона-белыя. «Ле-ту-ва» — скандзіравалі людзі. А пасля, убачыўшы нас, 300 тысяч галасоў натхніла скандзіравалі: «Бал-та-ру-сія».

Бяруся сцвярджаць, што ў гэты час у гэтым месцы было самае лепшае, самае чыстае месца на Зямлі. Звычайна дабро і зло мяшаюцца ў жыцці. Тут яны былі абсалютна кантрастна падзеленыя. З аднаго боку — ваеншчына, якая хавае замутнёныя чалавечай крывёй вочы, груды жалеза — бранятэхніка. З другога боку — людзі. Проста людзі без розніцы нацыянальнасці, якія не думалі пра маё-тваё. Людзі, адзінай агульнай Бацькаўшчынай якіх стала Свабода.

І мы былі на баку добра, і мы адчулі ні з чым не параўнальную ягоную прыцягальную

сілу. Проста немагчыма было пакінуць гэты пляц.

Дзесяткі людзей падыходзілі да нас, успаміналі супольную гісторыю беларускага і летувіскага народаў, пыталіся, чаго можна чакаць ад прысланага Масквою Дземьянца, перакладалі свежую інфармацыю, якая ішла з рэпрадуктараў, частавалі гарачай кавай, бутэрбродам, раздавалі абразкі заступніцы Летувы Дзевы-Марыі і дзякавалі, дзякавалі бясконца. Маўляў, беларусы таксама за свабода.

Тады мне стала зразумела, што кожны, хто «па палітычных прычынах» не прыйшоў на гэты пляц сёння, — апынуўся на другім баку, на баку зла. Трэцяга боку не было.

Групка мясцовай філіі КПСС — Буракавічус. Швед. Ермалавічус — вось, аказалася, і ўсё незадаволены законнай уладай народ Летувы. Астатнія, «единственники», так нідзе і не паказаліся за гэтыя дні.

Каб М. Гарбачоў прызнаў, што гэта так, каб ён сапраўды кіраваўся агульначалавечым інтарэсамі, а не інтарэса-

ЯНЫ ЗРАБІЛІ ВЫБАР. ДАПАМОЖАМ ІМ ВЫСТАЯЦЬ

(Пачатак на стар. 1).

Вакol тэлевізійнай вежы, што ўзвышаецца над Вільнюсам, — танкі. Ужо не тыя, цяжкія, што ішлі на штурм тэлецэнтра ўначы 13-га, а лёгкія, дэсантныя. Пераможна лунае чырвоны сцяг гвардзейскай часці з выявай Леніна. Знак паспяхова праведзенай аперацыі...

Бронетранспарцёрамі загараджаны ўваход і ў будынак Дзяржтэлерадыё Літвы. Гарыць вогнішча, ля якога стаяць узброеныя, у бронежилетах вайскоўцы. На процілеглым баку вуліцы—віленцы: са свечкамі ў руках, моўчкі глядзяць на разгромлены будынак, на бронетранспарцёры, на салдат...

Супрацьстаянне. Важна разумець яго сутнасць. Гэта не супрацьстаянне ў прадчуванні грамадзянскай вайны. Гэта супрацьстаянне грамадзян, народа і — ваеннай машыны. Людзей, апантаных ідэяй свабоды, і — закансерваванага да пары да часу, але, як вышвятляецца, у рабочым стане ГУЛАГа. Супрацьстаянне за-

коннай, дэмакратычна абранай улады і — купкі путчыстаў, да паслуг якіх чамусьці даюцца танкі.

Мы можам колькі заўгодна спрачацца, абмяркоўваючы перыпетыі палітычнай барацьбы ў Літве. Але пры ўсім плюралізме ёсць рэчы адназначныя — як жыццё і як смерць. Стрэл, зроблены ва ўгоду чыіхсьці палітычных амбіцый, — злечыства. Жалівае ўзрушэнне ад падзей у Тбілісі, Баку, Вільнюсе павінна нарэшце адчаканіцца ў непарушны імператыў. Іначэй нам ніколі не спыніць хвалі беззаконня, дыктатура растопча парасткі дэмакратыі, а глыбіня нашага маральнага падзення будзе катастрафічнай.

16 студзеня Літва праводзіла ў апошні шлях ахвяр трагедыі — як нацыянальных герояў. Не ведаю, ці здолею калі-небудзь знайсці словы, адпаведныя велічы жалобнай цырымоніі. Народ, які сабраўся тут, ужо ніколі не стане на калені.

Андрэй ГАНЧАРОУ.
Фота ЭЛЬТА
і А. ПІРДЖЮШАСА
(«Летувос айдас»).

КАЛІ ВЯРСТАУСЯ НУМАР. 17 студзеня на сесіі Вярхоўнага Савета Беларусі абмеркавана сітуацыя ў Літоўскай Рэспубліцы. У прынятай заяве выказана шчырае спачуванне сем'ям загінуўшых і ўсяму народу Літвы з выпадку трагічных падзей 13 студзеня, рашуча асуджана прымяненне войскаў супраць мірнага насельніцтва.

сваёй партыі, яму трэба было б прызнаць авантурыстамі мясцовых кіраўнікоў КПСС... На жаль, словы пра прыярытэт агульначалавечага ў чарговы раз аказаліся блефам.

Ад жыхароў Летувы — самых незадаволеных — я так і не пачуў патрабаванняў вярнуцца ў СССР, вярнуць уладу КПСС. Яны патрабуюць поўных паліцаў у крамах, але пры гэтым выдатна разумеюць, што Прэзідэнт з паўгаłodнай Расіі не прынясе ім ні мяса, ні новых чаравікаў, ні жылля.

Сітуацыя ў Вільні застаецца нявырашана. Калі гэта і сапраўды пачатак вайсковага перавароту, дык танкі ўжо не спяць нішто. Нават чалавечыя жыцці, якія без ваганняў аддадуць многія тысячы людзей каля Вярхоўнага Савета Летувы...

А пакуль у будынку парламента дзень і ноч працуе Вярхоўны Савет, тут жа размясціліся дэлегацыі з розных краін свету і рэспублік Саюза, тут жа працуе радыёстанцыя, выходзяць газеты...

А ў вільenskіх лякарнях тым часам ад ранаў паміраюць ахвяры Крывавай Нядзелі.

Сяргей ДУБАВЕЦ.

г. Вільня.

І ЗНОЎ— «АКАЯННЫЯ ДНІ»

Напярэдадні старога Новага года з ёлі на плошчы Леніна ў Мінску (як казалі б раней — «галоўнай ёлі рэспублікі») знялі святочнае ўбранне. У нядзелю, трынаццатага, каля яе сабраліся некалькі дзясяткаў чалавек. Яны прыйшлі сюды не на свята — пра гэта лепш за ўсё сведчылі чорныя жалобныя стужкі, прымацаваныя да белчэрвоных-белых сцягоў. Людзі прыйшлі, каб выказаць свае адносіны да падзей у суседняй рэспубліцы, ушанаваць памяць загінуўшых у Вільнюсе. На плошчы былі і народныя дэпутаты БССР ад апазіцыі. У той дзень з-за інфармацыйнай блакнады яны ведалі не нашмат больш, чым усе. Але і тое, што ўжо было вядома, прымуслі іх публічна асудзіць ваенны тэрор супраць суверэнай Літвы.

На наступны дзень народны дэпутат БССР з. Пазняк перадаў людзям (а на плошчу іх прыйдзе ўжо сотні) ісеранопіі здымкаў, якія прывезлі з сабой з Вільнюса дэпутаты Мінскага. Гэтыя здымкі, іншыя матэрыялы, расказы відавочцаў адназначна сведчаць: ніякіх падстаў для ўжывання ваеннай сілы не было, крывавае злачынства цалкам на сумленні тых, хто аддаў загад страляць у мірных людзей, хто незаконна аб'явіў сябе ўладай у Літве пад назвай «Камітэт нацыянальнага выратавання».

Пра гэта гаварылі народныя дэпутаты БССР Л. Баршчэўскі, В. Голубеў і іншыя. Расказалі яны і пра тэлеграму, якую атрымаў наш Вярхоўны Савет ад віцэ-прэзідэнта СССР Янаева, у якой канстытуцыйна выбраны парламент і Урад Літоўскай рэспублікі названы «антынародным рэжымам».

15-га, у дзень адкрыцця сесіі Вярхоўнага Савета БССР, на плошчы каля паваленай ёлі была запалена свечка. Яна высвечвала надпіс: «Памяці ахвяр барацьбы за свабоду Літвы». І зноў тут выступалі дэпутаты і недэпутаты, гучалі поўныя горычы, болю і трывогі словы...

Людзі прыходзілі на плошчу і ў наступныя дні. Іх не так і многа было гэтых людзей, і пачуцці ўдзельнікаў гэтых наротніх мітынгаў не параўнаць з тымі перажываннямі, што адчувалі і адчуваюць жыхары Літвы, чый суверэнітэт быў растаптаны салдацкімі ботамі і гусеніцамі танкаў. Але вернемся ў той ранішні дзень 13-га студзеня. Тады пераважная большасць людзей не ведала, не магла ведаць, што адбываецца — пуч мясцовага маштабу ці ваенны пераварот у краіне, многія перажылі шок, адчулі страх, але выйшлі на плошчы.

Выступаючы ў праграме «Час», палітычны аглядальнік ЦТ Біруноў з настальгіяй у голасе сказаў, што яшчэ дзесяць гадоў назад удзельнікаў мітынгаў, што пракаціліся па рэспубліцы ў знак салідарнасці з літоўскім народам чкалі б рэпрэсіі. Так, мы памятаем, што смельчакі, якія выйшлі ў 68-м на Красную плошчу з пратэстам супраць уварвання ў Чэхаславакію, арыштавалі. Але мы ведаем і тое, што цяпер савецкія войскі паспешліва пандаюць краіны Усходняй Еўропы, Узброеныя сілы бэссільныя перад логічнай гісторыяй.

Вось толькі мёртвых чка не ўзаскрасіць... В. Т.

ВОСЬ ДЫК ДАПАМОГА!

Мастацкая інтэлігенцыя рэспублікі, грамадскасць Беларусі, якая зацікаўлена ў развіцці культуры рэспублікі, з вялікім задавальненнем успрынялі рашэнне партыйных і савецкіх органаў г. Магілёва аб перадачы былога будынка Магілёўскага гаркома КПБ органам культуры і стварэнні на яго базе абласнога мастацкага музея БССР. Гэтая ініцыятыва разглядаецца не толькі як новы погляд на праблемы мастацтва, але і прыклад таго, як партпарату прыняць удзел у змяшэнні сацыяльнай напружанасці ў нашым грамадстве.

Мы ўпэўнены, што дзеля вырашэння задуманага кожны мастак рэспублікі длічыць для сябе пачэсным абавязкам прыняць магчымы ўдзел у справе фарміравання мастацкага музея ў Магілёўскім рэгіёне.

Нам вядома, што Міністэр-

ства культуры БССР разам з упраўленнем культуры Магілёўскага аблвыканкома вырашаюць пытанні распрацоўкі неабходнай дакументацыі рэстаўрацыі і прыстасавання будынка.

Аднак апошнім часам «папаўзлі» чуткі пра тое, што ў новага складу гарсавета ёсць іншая думка, як «дапамагчы» фарміраванню музея. Нам падказваюць дасведчаныя асобы, што гаворка ідзе пра тое, каб на плошчы яшчэ пакуль не сфарміраванага музея адкрыць другую ўстанову — акцыянерны банк.

Почырк вельмі вядомы. Многія гадзі так і было. Культурна-асветніцкім установам ніколі не знаходзілася месца ў на-

шым сацыяльным асяроддзі. Сёння, аналізуючы такі падыход да праблем культуры, мы крытыкуем часы «застоя». Але, відаць, спяшаемся, бо нагадаць прыклад дае падставу думка менавіта так.

Улічваючы тое, што працягваць абіраць і без таго абабраную культуру—амаральна, мы просім і спадзяемся на станоўчае рашэнне Магілёўскага гарвыканкома ў частцы завяршэння пачатай справы — адкрыцця Магілёўскага абласнога мастацкага музея і запрашэння мастацкай інтэлігенцыі ў госці да грамадскасці г. Магілёва з новымі творами жывапісу, графікі і скульптуры, якія можна было б паказаць у экспазіцыі музея.

М. САВІЦКІ—правадзейны член Акадэміі мастацтваў СССР, Народны мастак СССР, народны дэпутат СССР; **З. АЗГУР**, правадзейны член Акадэміі мастацтваў СССР, народны мастак СССР, Герой Сацыялістычнай Працы; **Л. ШЧАМЯЛЁУ**—народны мастак БССР; **Г. БУРАЛКІН**—старшыня праўлення Саюза мастакоў БССР.

ПАГЛЯДЗЕЦЬ І... НАБЫЦЬ

Выстаўка твораў Леаніда Шчамяллёва, разгорнутая ў Галерэі выяўленчых мастацтваў Саюза мастакоў Беларусі — так цяпер называецца былы Палац мастацтваў.—пра многае прымушае ўспомніць, падумаць, себ-тое супаставіць. Непадробна шчыры і сумленны жывапіс гэтага выдатнага майстра зведваў на сваім шляху шмат метафарфоз: і неразуменне, і заслужанае прызнанне. Некалі мастак залічвалі і да «фармалістаў», і да «левых», за карціну «Цыжкія гадзі» нават называлі «пацыфістам». А былы міністр культуры БССР М. Мінковіч з'яса лаяў яго палатно «Маё нараджэнне», якое стала класікай беларускага жывапісу.

Леанід Шчамяллёў ніколі — ні ў гадзі «адлігі», ні ў «застойныя» часы, ні ў перыяд «рэвалюцыйнай перабудовы» — не губляўся сярод агульнай пльмі, ні з кім не справаваў ісці ў нагу. Ён заўсёды быў самім сабой. Для мяне гэты мастак — уяц незалежнага асабістага пачатку ў мастацтве. На жаль, такіх сёмія не шмат.

На гэтай выстаўцы вы не ўбачыце буйных фігуратывных нампазіцый. Уся экспазіцыя — гэта невялікія палотны: пейзажы, нацюрморты, камерныя партрэты і зусім маленькія, амаль мініяцюрныя карціны створаныя за апошнія два-тры гады.

Леанід Шчамяллёў — жывапісец ад Бога, фарбы ў яго музычныя, чыстыя, тонкія і ўзвышаныя. Ён праніклівы і душэўны, пластычна універсальны і заўсёды «па-шчамяллёўску» пазнавальны.

Выстаўка — падзея для ўсіх, хто любіць сапраўднае мастацтва. І перад светам нам ёсць чым ганарыцца, калі ў нас жывуць такія творцы.

І яшчэ: кожны глядач можа набыць з гэтай выстаўкі любую работу для свайго хатняга інтэр'ера. Дальбог, духоўнае жыццё яго праз гэта стане значна багацейшым.

Б. КРЭПАК.

МАРЫ НА ПАПЕРЫ

Расказваюць, некалі, у эпоху «развітога сацыялізму», здарыўся такі выпадак. У валютны магазін прыйшоў акадэмік Сахараў і папрасіў, каб яму прадаць нейкую рэч за... рублі. Калі яму ў гэтым адмовілі, акадэмік нібыта разгарнуў ляцірублёвую купюру і прачытаў тое, што на ёй напісана: «Дзяржаўныя казначэйскія білеты... абавязковыя для прыёму на ўсёй тэрыторыі СССР ва ўсе плаціны для ўсіх устаноў, прадпрыемстваў і асоб».

Чым гэтая гісторыя скончылася — данладна невядома. Добра вядома, аднак, што казначэйскія білеты (і не толькі мінімумам 5 рублёў) усё яшчэ «маюць хаджэнне» на тэрыторыі СССР, а іх падробка караецца законам. Але ва ўмовах пераходу да рынку — відаць, дзеля падмацавання «дэвянога рубля» — паўсюдна ўводзяцца талоны, купоны і, нарэшце, візіткі.

Пыласос, электрасакоавыцскалка, відэамагнітафон, прычэпа, матаблок, бялізна, шкарпэткі, гардзіны — усё, аб чым толькі можа марыць пакупнік, унесена ў «Візітныя карткі», ад-

друкаваныя на адмысловай паперы і ўпрыгожаныя дзяржаўным гербам БССР на вокладцы.

На адной са старонак гэтай займальнай кніжкі сустракаем знаёмыя словы, толькі ў новай рэдакцыі (даю ў перакладзе з рускай. — В. Т.). «Картка сапраўдная на ўсёй тэрыторыі Беларускай ССР у любым магазіне незалежна ад ведамаснай прыналежнасці». Можа, гэта і ёсць рэальны крок да суверэнітэту і нацыянальнай валюты?

Асабліва падкупляюць словы, вынесеныя стваральнікамі дакумента ў самы пачатак — відаць, у якасці эпіграфу: «Пакупнікам прадастаўляецца магчымасць набыцця тавараў пры наяўнасці іх у праджы». Лепш і не скажам. Не зусім ясна толькі, якія магчымыя масці застаецца ў пакупніка пры адсутнасці тавараў?

Да 10-га студзеня, як паведамляюць, «авізічана» амаль сто працэнтаў беларускіх пакупнікоў. Значыць, кашмарных чэргаў за гэтымі дакументамі ўжо не будзе. А ці знікнуць чэргі з нашага жыцця наогул? Пытанне, канечне, рытарычнае.

Віталій ТАРАС.

Візіткі даюць...

Фота І. КАБЗОНА.

Весткі. Аргументы. Меркаванні. НОВЫЯ ІДЭІ...

Надоечы Новага года на пасяджэнні савета Гродзенскага дзяржуніверсітэта імя Я. Купалы выказана ідэя стварэння на базе Беларускага аддзялення філфака новага факультэта — беларусазнаўства, які мае рыхтаваць спецыялістаў-выкладчыкаў беларускай культуры, мовы і літаратуры. Ідэя станоўча ўспрынята рэктаратам ВУУ.

У Вільнюскім педагагічным інстытуце з адобрэння ўрада ЛР на гуманітарным факультэце нацыянальных суполак з новага года пачала дзейнасць лабараторыя нацыянальных

меншасцей, у штаце якой маецца пасада беларусазнаўцаў. Да лета г. г. лабараторыя пастаўлена задача вывучыць, прынамсі, асветніцкія патрэбы беларусаў Літвы і падрыхтаваць прапановы па арганізацыі ў ЛР штотдзённых беларускіх школах.

УБАЧАНА...

На Лепельшчыну, здаецца, спакваля вяртаюцца старасвецкія шляхетныя звычкі. Так, у каляднай абвешчцы ля экскаватора — рамонтнага заводу можна было прачытаць: «Шаноўныя панове, жыхары Лепеля!»

Р. С. Увогуле утапічна зрабіць усіх «таварышамі», але ўважаць сябе «панам», бадай, захочацца кожнаму!

ПАЧУТА...

У Беларускай перадачы «Запрашае «Сябрына» на Літоўскім ТБ 6 студзеня г. г. прагу-

чала: «На Беларусь накатваецца чарговая хваля русіфікацыі. У абязлюдзеныя раёны Гродзенскай вобласці, якія знаходзяцца на памежжы з Літвой, хлынула іміграцыя перасяленцаў з Расіі і Казахстана. Будуюцца асобныя пасёлкі для перасяленцаў, якія побач з тамтэйшымі вёскамі выглядаюць зусім недарэчна. Такім чынам, маральны генацыд беларушчыны ў БССР працягваецца. Ці не варта прыняць разумныя міграцыйныя законы?»

Л-ц мусяць зазначыць, што сцвярджэнне вільenskіх беларусаў не зусім адпавядае сапраўднасці. Гродзенская вобласць, прынамсі, адзіная ў БССР выканала план прыёму перасяленцаў з чарнобыльскай зоны, для якіх і былі адбудаваныя новыя пасёлкі.

Хаця заклочная прапанова вільenskіх калег мае, магчыма, рацыю ў тым сэнсе, што міграцыйныя працэсы павінны знайсці свой водгук на старонках друку.

Кола Дзён

9 студзеня апублікаваны пастанова Вярхоўнага Савета БССР «Аб плане Беларускай ССР» і Закон «Аб дзяржаўным бюджэце Беларускай ССР».

З дзяржбюджэту ў 6.900.837 тысяч рублёў на народную адукацыю, культуру, мастацтва і сродкі масавай інфармацыі выдзелены 1.031.326 тысяч рублёў.

9 студзеня рашэннем Прэзідыума Вярхоўнага Савета рэспублікі вёсцы Прырэчча Багушэвіцкага сельсавета Бярэзінскага раёна па просьбе мясцовага жыхароў вернута яе рашэйшая назва—Божына.

10 студзеня апублікаваны праект Закона БССР «Аб мясцовым самакіраванні і мясцовай гаспадарцы ў Беларускай ССР».

«Мясцовае самакіраванне павінна рэалізаваць правы і свабоды грамадзян, іх самастойнасць у вырашэнні пытанняў сацыяльнага, эканамічнага, палітычнага і культурнага развіцця, ахову навакольнага асяроддзя»,—сказана ў прэамбуле законапраекта.

11 студзеня Савет Міністраў БССР прыняў пастанову «Аб увядзенні надбавак да службовых акладаў і ставак работнікаў народнай адукацыі, аховы здароўя, сацыяльнага забеспячэння і культуры». Памеры надбавак — ад дзясці да пяцідзясці працэнтаў.

Раней урад рэспублікі прыняў пастанову «Аб прадастаўленні льгот асобам, неабгрунтавана прыцягнутым да крымінальнай адказнасці ў перыяд рэпрэсіі 20—50-х гадоў і пасля рэабілітаваным».

Гэтым людзям нададзена права бесплатна карыстацца транспартам (там, дзе яны жывуць), пяцідзясціпрацэнтнай або поўнай сцідкай з кошту лекаў і г. д. Рашэнне ўступае ў сілу з 1 лютага г. г.

11 студзеня ў Алма-Аце падпісаны Дагавор паміж Казахскай ССР і Беларускай ССР. Яго падпісалі Прэзідэнт Казахстана Н. Назарбаеў і Старшыня Вярхоўнага Савета Беларусі М. Дземянцей. Было дамоўлена павялічыць пастаўкі з Казахстана на Беларусь сыравіны, зерня. У сваю чаргу, наша рэспубліка павялічыць пастаўкі ў Казахстан трактараў, аўтамабіляў, іншых відаў прадукцыі.

13 студзеня ў Мінску праходзілі мітынгі ў падтрымку братаў народа Літвы. У Вільнюс у складзе дэлегацыі Савета Федэрацыі прыбыў Старшыня Вярхоўнага Савета БССР М. Дземянцей.

15 студзеня нядаўна створаная Асацыяцыя рэдактараў газет і часопісаў Беларусі надрукавала зварот да Вярхоўнага Савета Беларусі, у якім заклікае тэрмінова разгледзець крытычнае становішча, у якім апынуліся сродкі масавай інфармацыі з-за манопольнага фарміравання цэн сувязістамі (у 4—7 разоў), паліграфістамі (у 1,5—2 разы), вытворцамі паперы (у 4—5 разоў), і абараніць сродкі масавай інфармацыі ад непрыхаванага грабжаку.

«ВЯРНІЦЕ ГАЛОСНАСЦЬ!..»

Хацелася б ведаць, дзе ж тая галоснасць, пра якую так шмат гавораць партыйныя работнікі Веткаўскага раёна. Справа ў тым, што бюро райкома партыі вырашыла пазбавіць нас, жыхароў Ветки, крыніцы аб'ектыўнай інфармацыі. Якім чынам! А вельмі проста, выдаўшы пастанову «Аб скарачэнні мясцовага радыёвяшчання».

Не трэба раённаму начальству спасылацца на нейкія дырэктывы і пісьмы, маўляў, не хапае сродкаў на ўтрыманне мясцовага радыё. Мы добра ведаем, што ўсе гэтыя «чарнобыльскія гады» дзiesiąты мільёнаў рублёў з бюджэта раёна закопваліся і цяпер закопва-

юцца проста ў зямлю. Можна, праўдзівая інфармацыя пра гэтыя факты, якую перадаваў карэспандэнт мясцовага радыё Бухавец, прыйшла таму-сяму не даспадобы!

Мы патрабуем выдзеліць некалькі тысяч рублёў на фінансаванне Веткаўскага радыё, на вяртанне крыніцы праўдзівай інфармацыі, на вяртанне галоснасці, а яшчэ — спагнаць з асоб, якія пазбаўляюць раён права на галоснасць.

**В. СЫНКОУ, А. БАНДАРЭНКА,
Г. ФІЛІПОВІЧ, Т. ГЛУШЧАНКА,
П. ПАДВОЙСКІ (усяго 16 подпісаў).**

г. Ветка.

Так сталася, што я даведаўся пра звалненне Міколы Бухаўца з гэтага ліста амаль адначасна з закрыццём тэлепраграмы «Взгляд» на ЦТ і паграмам, учыненым у рэдакцыях беларускіх выданняў. — І зусім розныя, на першы погляд, падзеі выстраіліся ў адзін ланцужок. Пішу гэтыя радкі, слухаючы паведамленне па «Радыё Расіі» з Літвы пра захоп дэсантнікамі Дома друку, студый тэлебачання і радыё, пра забітых і параненых... Гэтае дапаўняеца да папрэдняга. І думаецца: Божа, няўжо пачалося тое, чаго баяліся адны і чаго чакалі іншыя — кансерватыры і армія пачалі наступ на дэмакратычныя сілы?..

Але прабачце за гэткае адступленне, якое лірычным аніж не назавеш. Я ўзяўся пракаментаваць гэты ліст у рэдакцыю, бо даўно і добра ведаю Міколу Бухаўца. Вядома ж, звалненне простага карэспандэнта раённага радыё ніякім чынам не з'яўляецца з названымі падзеямі, з наступам рэакцыі. Здарылася тое, што і павінна было здарыцца, як мне здаецца, непазбежна. Раённыя ўлады дзейнічалі самі, без агляду на Мінск ці Маскву. Бо і сапраўды «косткаю папярком горла» былі радыёперадачы М. Бухаўца. Спачатку яго «цяпелі», лічачы, «паўна, што «слова не верабей...», што не ўсе пачулі перадачу, не газета ўсё ж: не прачытаеш і не перададзі другому. Потым, калі заўважылі, што раённае радыё слухаюць і нават спецыяльна чакаюць, бо стала яно практычна адною крыніцаю праўдзівай інфармацыі ў раёне, пацярпелым ад чарнобыльскай катастрофы, пачалі запрашаць карэспандэнта на гутаркі ў райком. Не памагло. Тады і з'явілася магчымасць звольніць неслухмянага журналіста ў сувязі са «скарачэннем раённага радыёвяшчання». Маўляў, слова друкаванае падаражала і на радыёслова грошай няма... У райкоме партыі не дачкаліся нават канца года, бюро прыняло рашэнне 11 лістапада.

Пра што ж раскажам сваім слухачам М. Бухавец? Ад пачатку работы паставіў ён сабе задачу казаць праўду і толькі праўду пра Чарнобыль, пра жыццё на забруджанай радыенуклідамі Веткаўшчыне. Інакш як глядзець людзям у вочы? І вось яна, гэтая праўда, аспрэчваюць якую не браўся аніхто, бо занадта доказнымі былі звесткі, і стала называцца, як гэта часта ў нас бывае, «нагнятанне нездаровага ажыятажу, наўмысным падборам фактаў, скажэннем рэальнага жыцця...» А перадачы былі пра тое, як жыўць, чым харчуюцца людзі на забруджаных радыенуклідамі тэрыторыях, пра тое, як «арганізавана» ішло перасяленне, як засяваліся, а нотым і ўбіраліся «выключаныя» з севазварту забруджаныя землі і куды йшоў «умоўна чысты» хлеб, як жылі і жыўць забытыя Богам і начальствам людзі ў «выселеных» вёсках, пра сапраўднае радыяцыйнае становішча ў Ветцы, пра тое, што нясе людзям Чарнобыль і пра першыя праяўлены яго, нарэшце, пра тое, як кіраўніцтва раёна па-

дзяліла між сабою легкавыя машыны, прысланыя для чарнобыльцаў, пра мясцовую гандлёвую «мафію», звязаную з уладамі...

Летась, у канцы кастрычніка, разам з Міколам мы пабывалі ў Сівінскім сельскім Савеце, на землях былых калгасаў «Пераможац» і імя Леніна. Вёска сельсавету трэба было выселіць яшчэ да пачатку лета. Калгасы ліквідавалі хутка. Ламаць, як кажучы, не будаваць. Тэхніку і жывёлу вывезлі яшчэ зімою. А людзі — і зараз жывуць у «выселеных» вёсках. Жывуць, калі гэта можна назваць жыццём, без крамы, лазні, клуба, школы і г. д.

Першае, што здзівіла пасля павароту на Сівінку, свежая зялёная руна на полі ля вёскі Чырвоны Кут. Аказваецца, дырэктар саўгаса «Веткаўскі» А. Кісель загадаў засеяць яго азімінай. Ён жа раней судзіўся з народным дэпутатам БССР Б. Гонтэрам, які спыніў жніво на забруджаных землях ліквідаваных гаспадарак. А ў самой вёсцы, на ферме, мы неспадзявана сустрэлі Сцяпана і Надзею Пранцішовых, якія... даглядалі 200 галоў маладняка. Зімою, калі ліквідоўвалі калгас, жывёлу адсюль вывезлі, і вось цяпер А. Кісель распарадзіўся зноў яе паставіць: «даў» работу людзям, што не змагі перасяліцца. А кармілі маладняк «зялёнкаю», якую жалі на полі, таксама выведзеным з севазварту. На гэтых кармах, у хляве, як і раней на полі, дазіметр шалёна напстрыквалі рэнтгены — жыць тут было немагчыма. А атрымаваць «умоўна чыстую прадукцыю», аказваецца, можна.

Усё гэта прыгадвалася пад час апошняй леташняй сесіі Вярхоўнага Савета БССР, калі выступаў прадстаўнік групы дэпутатаў ад Віцебскай і Магілёўскай абласцей і гаварыў пра вытворчасць сельгаспрадуктаў на забруджаных радыенуклідамі землях Гомельшчыны. З залы тады пачуліся крыкі: «Няпраўда!» Цікава было б ведаць: хто крычаў? Ці не тыя, з чыёй лёгкай рукі дзейнічае і «перавыконвае планы» А. Кісель?

А ў той дзень у сельсавеце, у Сівінцы, была яшчэ адна сустрэча: з тымі, хто не змог перасяліцца, каму паехаць няма куды, каму давядзецца тут зімаваць. Наглядзеліся слёз, наслухаліся гора. Вось адзін толькі лёс. Настасся Сяргеёўна Дзякава расказала, што яе бацька і муж загінулі на фронце, сын Лёня атрымаў медаль «за Чарнобыль», а сама яна і яе 94-гадовая маці ўсё жыццё адпрацавалі ў калгасе. Зараз жывуць удзвух. Абедае хворыя: «Куды нам, старым карчам, да дзяцей ехаць, хоць і завуць вельмі... І няўжо мы за сваю работу і жылля якога не зарабілі? Хату ж сваю пакідаем...»

Бабуля Настасся добра памятае, як у 1931 годзе ў вёсцы ствараўся калгас. Уступілі і яе бацькі. Адалі каня, карову, дзве авечкі...

І вось калгас ліквідавалі. Па ягоным статуте ўсю маёмасць трэба падзяліць паміж калгаснікамі А яе перадалі РАПА. І ніхто дагэтуль і не задумаўся: ці ж справядліва гэта? Толькі «Пераможац» пералічыў 1 мільён 497 тысяч рублёў. І гэта без асноўных фондаў: тэхнікі, памяшканняў... Працаваўшым жа выдалі ўсяго па два месячныя аклады...

Пра ўсё гэта і раскажам у радыёперадачы М. Бухавец. Яна, ды яшчэ ранейшая, пра знаходку «скарбу» на Веткаўскай звалцы з кітайскай вядлінай, тушонкай, іншымі кансервамі, і сталі тою апошняй кропляй, якая перапоўніла чашу цяжарнага раённага кіраўніцтва. Занадта «глыбока» капаў радыёжурналіст, і былі «прыняты меры». Літаральна праз некалькі дзён пасля гэтай перадачы бюро РК КПБ паставіла скараціць мясцовае радыёвяшчання.

Што прыкра—зроблена было гэта не без дапамогі калег М. Бухаўца, супрацоўнікаў раёнкі, якім, бачыце, таксама лішняй падалася адзінка радыёарганізатара. Яно і зразумела, занадта палярнымі выглядалі раённая газета і раённае радыё. У час жніва, напрыклад, «Перамога Кастрычніка» крычала пра перадавікоў, пра ўдарныя тэмпы, пра высокую ўраджайнасць, а радыё задалося пытаннем: «А навошта, а каму ён трэба, гэты забруджаны хлеб?» Дарэчы, адною з прычын закрыцця радыё называліся нізкі ўзровень перадач, невысокі прафесіяналізм М. Бухаўца. Не буду спрачацца, няхай гэта застанецца на сумленні тых, хто гэтак пісаў. Скажу толькі, што Бухавец, у адрозненне ад многіх сваіх калег па раёнцы, мае журналісцкую адукацыю (журфак БДУ) і значны вопыт работы ў друку.

Атрымаўшы ліст з Ветки, карэспандэнт аддзела пісьмаў і грамадскай думкі «ЛіМа» пазваніў першаму сакратару Веткаўскага райкома КПБ В. М. Воінаву. Васіль Мікалаевіч запэўніў, што раённае радыё будзе адноўлена, гэта справа часу. Вось толькі сродкі на гэта трэба знайсці. А гэта ні многа ні мала — 100 тысяч рублёў...

Няхай прабачыць мне Васіль Мікалаевіч, але яго, мякка кажучы, нехта ўвёў у зман. На работу раённага радыё хапіла б і трох, максімум пяці тысяч рублёў: у асноўным на зарплату карэспандэнта. А тэхніка, няхай і старая, у М. Бухаўца ёсць. Ды і няшмат яе трэба... Вось толькі ці трэба сам Бухавец? Ці будзе адноўлены ён на працы? Шчыра прызнацца, не верыцца. Бо не для таго ўсё гэта распачыналася. І, мажліва, нам зараз трэба толькі радавацца, што ў нас неслухмяных журналістаў проста звалняюць, бо дзе-нідзе ўжо чуваць і стрэлы...

Вярніце нам крыніцу праўдзівай інфармацыі, вярніце галоснасць! — патрабуюць у сваім лісце веткаўцы. Заўважце, якія актуальныя гэта па сённяшнім часе словы. Аднак ці пачуе хто іх?

Барыс ПЯТРОВІЧ.

ДАБРАЧЫННАЯ АКЦЫЯ

Народны ансамбль «Крупіцкія музыкі» Крупіцкага ЦДК Мінскага раёна ў снежні 1990 года ўжо трэці раз выязджаў у Галандыю для ўдзелу ў міжнародных фестывалях фальклору, кірмашах, іншых мерапрыемствах. Музыканты далі 5 дабрачынных канцэртаў, зароблена і сабрана 5 тысяч валютных рублёў.

На сходзе калектыву прынята аднадушнае рашэнне перадаць сабраныя грошы рэспубліканскаму дзіцячаму гема-талагічнаму центру для лячэння дзяцей, пацярпеўшых ад чарнобыльскай аварыі.

Акрамя заробленых грошай, калектыву прывёз і перадаў мясцовай бальніцы ў вёсцы Пяцеўшчына, дзіцячаму садку больш за 5 тысяч аднаразовых шпрыцоў, вітаміны і харчаванне.

Гэта ўжо не першая дабрачынная акцыя «Крупіцкіх музыкаў». Так, летам мінулага года калектыву перадаў Пяцеўшчынскай бальніцы 7 тысяч аднара-

зовых шпрыцоў, купленых на заробленыя грошы ад дабрачынных канцэртаў у ФРГ. У 1990 годзе ансамблю была прысвоена прэмія Ленінскага камсамола Беларусі, якую ўдзельнікі перадалі на ўзнаўленне помніка XII ст. у Тураве і Рэспубліканскаму анкалагічнаму центру ў Бараўлянах. Добрачынныя канцэрты былі праведзены таксама для Дзіцячага фонду імя Леніна.

19 студзеня г. г. у вёску Крупіца прыбылае галандская дэлегацыя грамадскасі пасёлка Маркела, з жыхарамі якога ў ансамбля ўстанавіліся цёплыя дружальныя адносіны, каб дамовіцца аб далейшых сувязях, перадаць сабраныя галандцамі ў час гастролі «Крупіцкіх музыкаў» медыкаменты, абсталяванне і харчаванне бальніцы, жыхарам в. Крупіцы, некаторым бальніцам Мінска.

Т. СТРУЖЭЦКІ.

ФОНД КУЛЬТУРЫ— ДЗЕЦЯМ-СІРОТАМ

Партрэт А. Пашкевіч (Цёткі), «Набліжэнне ночы», «Травы», нацюрморт са снапом — гэтыя графічныя работы заўважанага дзеяча мастацтваў БССР Аляксандры Паслядовіч былі прынесены ў дар Беларускаму фонду культуры з пажаданнем перадаць іх дзецям-сіротам. З тым жа намерам артысты Дзятраўнага акадэмічнага тэатра оперы і балета БССР, Белдзяржфілармоніі, супрацоўнікі БФК сабралі цікавую бібліятэчку. А выхаванцы Мінскага харэаграфічнага вучылішча падрыхтавалі невялікую канцэртную праграму.

І вось на днях у Ветрынскую школу-інтэрнат для дзяцей-сі-

рот, што на Полаччыне, завіталі госці з Мінска. Сярод прывезеных імі падарункаў былі і тыя, што даслалі з Аўстрыі Мітрапаліту Мінскаму і Гродзенскаму, патрыяршаму экзарху ўсяе Беларусі Філарэту, які вырашыў таксама далучыцца да дабрачыннай акцыі.

Беларускі фонд культуры набыў для вучняў выпускнога класа нарочныя гадзіннікі, да святочнага стала — пачастунак за грошы ад дабрачыннага канцэрта народнай артыстка СССР Святланы Данілюк, які арганізавалі супрацоўнікі БФК у канцэртнай зале Сафійскага сабора ў Полацку.

В. КУДРАУЦАВА.

ЧЫТАЧ ПРАПАНУЕ

НЕ ТОЛЬКІ «МЭЙД ІН Ю ЭС ЭЙ»

Калі выпадала чытаць замежны друк, заўсёды выклікалі здзіўленне крыўды і скаргі прадстаўнікоў інтэлігенцыі так званай «трэцяга свету» на «культурны імперыялізм ЗША ды Еўропы». Такія скаргі мне здаваліся перабольшанымі. А сёння мы маем свой «культурны імперыялізм». Вазьміце хоць бы музыку для моладзі. Эфір літаральна забіты англамоўнай музычнай прадукцыяй.

Не будзем тут закранаць яе эстэтычныя вартасці. Элементарны патрыятызм патрабуе ўзважанага падыходу да музычнай прапаганды і справядлівасці: калі ў перадачы ТБ для моладзі не гучыць аніводнае нацыянальнае мелодыі—гэта насцярожвае і абражае. Пачынаеш падазраваць рэдактараў у недасведчанасці, у надна вузкім кругаглядзе, урэшце, у кепскім гусце.

Між тым у шэрагу еўрапейскіх краін зразумелі небяспеку такой сітуацыі і не даверыліся суб'ектыўным, а можа, нават і залежным ад меркантильных меркаванняў густам рэдактараў, і заканадаўча замацавалі патрабаванне да сродкаў электроннай інфармацыі ў абавязковым парадку аддаваць пэўны працэнт эфірнага часу

сваёй нацыянальнай мове, музыцы ды культуры.

Прапаную зрабіць гэтаксама і ў нас.

Па-першае свет, акрамя англамоўнага, яшчэ іспанамоўна, італьямоўна, нямецкамоўна. Музыка ёсць усюды—у Афрыцы, Азіі і Лацінскай Амерыцы, не кажучы ўжо пра Акіянію і Беларусь. Па-другое, хто, акрамя беларускіх сродкаў электроннай інфармацыі, будзе пасрэднакам між беларускімі творцамі і беларускім спажывцом іхняе прадукцыі?

Мая прапанова такая: калі ў музычна спецыялізаванай перадачы будуць гучаць тры і менш мелодыі, то адна павінна абавязкова быць беларускай. У спецыялізаваных перадачах беларуская музычная прадукцыя мусіць мець не менш за 30 працэнтаў часу. Вядома, усё гэта можна абдумаць лепей. Але важна заканадаўча гарантаваць нашай музыцы, нашым творцам, што яны будуць пачутыя. Мы маем права на ўсебаковую музычную прадукцыю, а не толькі «мэйд ін ю эс эй». Свет — поліфанічны.

М. БУСЕЛІ,
настаўнік.

Светлагорскі р-н.

Сёння ўжо відавочна ўсім [акрамя магікан, нахштат Старадубцава], што «рэарганізацыйны перыяд перабудовы і пераводу сельскай гаспадаркі на новыя калгасныя рэйкі» з мэтай пабудавань «светлую будучыню» на вёсцы зьведаў сакрушальнае фіяска. «Бурныя працяглыя апладысменты», у якіх патанула пахвальба Сталіна на XVII з'ездзе ВКП(б) аб тым, што «сацыялістычны ўклад з'яўляецца адзіна пануючай і адзіна камандуючай сілай ва ўсёй народнай гаспадарцы», змяніліся на XXVIII з'ездзе КПСС трывожным крыкам: «Як накарміць краіну!»

Відавочна і тое, што ніякімі звышукладаньнямі ў сельскую гаспадарку праблемы гэтай не вырашыць: калгасы і саўгасы — чорная дзіра, здоўная адно паглынаць. За апошнія 25 гадоў толькі прамыя капітальныя ўкладанні ў аграрны сектар склалі астранамічную суму — 600 мільярдаў рублёў. Вынік — пустыя паліцы магазінаў і міласціна з «загіваючага капіталістычнага Захаду». Прадукцыйнасць працы ў калгасах і саўгасах такая, што на кожны ўкладзены ў іх рубель мы маем апошнім часам страты памерам 80 капеек. Далей, як кажуць, ехаць няма куды. Выйсьце адно: патрэбны радыкальныя змены ў самім характары вытворчых адносін на вёсцы. Але якія! Мне падаецца, што экскурс у гісторыю зямельных адносін нашай краіны будзе ў дадзеным выпадку не толькі не лішні, але і ў вышэйшай ступені павучальны.

Валянцін АКУЛАУ,
дктар філасофскіх навук,
прафесар

ЗЯМЛЯ І ВОЛЯ

НАСУПЕРАК ДУМЦЫ паасобных даследчыкаў зараз можна лічыць цвёрда даказаным, што эканамічную аснову Кіеўскай Русі складала земляробства. Шматлікія і разнастайныя крыніцы сведчаць аб гэтым надзвычай красамоўна. Так, напрыклад, Іпацьеўскі летапіс гаворыць, што ў час перамоў з драўлянымі княгіня Вольга загадала перадаць жыхарам Карасценя: «Чего хочете доседети? а вси ваши города передашеся мне, и ялися па дань, и делают нивы своя и землю свою, а вы хотите голодом измерети». Аўтар «Слова аб палку Ігаравым» з горыччу прыгадвае, што «тады на рускай зямлі рэдка крычалі ратаі, але затое часта каркалі груганы». Галоўным богам дахрысціянскай Русі быў Даж-бог — бог урадлівасці, а старажытнарускія пагаворкі, звязаныя з працоўнай дзейнасцю, адлюстроўваюць галоўным чынам земляробчую працу.

Але калі гэта так, калі асноўным заняткам жыхароў Кіеўскай Русі было земляробства, дык заканамерна спытаць: у чыёй уласнасці была зямля, якую апрацоўвалі смерды? Есць усе падставы лічыць, што яна не была ўласнасцю князя. Пра гэта сведчыць хоць бы тое, што пераважную частку даніны, якую збіраў князь, складалі прадукты палявання і лясных промыслаў. Праўда, у летапісах XII—XIII стагоддзяў мы сустракаем згадкі і пра княскія землі. Аднак, як слухна заўважае В. Ключэўскі, «пры тадышнім рухомасці князёў гэтыя нерухомыя палацавыя багачыні не былі значымі, не маглі стаць галоўнымі грунтам княскай гаспадаркі. Свой двор, сваю дружыну князь утрымліваў пераважна на тое, што атрымліваў як кіраўнік і вайсковы ахоўнік зямлі, а не як прыватны ўласнік-гаспадар». Па гэтай прычыне князь не мог, натуральна, узагабароджваць зямлю і сваіх служылых людзей, сваю дружыну. Вось чаму Кіеўская Русь не ведала маянтковага землеўладання.

З заняпадам Кіеўскай Русі, які быў выкліканы татара-мангольскім нашэсцем, пачынаецца імклівы працэс міграцыі насельніцтва з берагоў Дняпра на паўночны ўсход, у міжрэчча Акі і верхняй Волгі. Тут зямля была кепская. Цэлыя пакаленні перасяленцаў, гаворыць В. Ключэўскі, вымушаны былі «падсякаць і паліць лес, працаваць сахою і вазіць гной, каб стварыць на верхняволжскім суглінку прыдатную глебу для надзейнага аседлага земляробства». Земляробу даводзілася тут працаваць больш, а атрымліваць са сваёй працы менш. Утрыманне князя і яго дружыны стала паглынаць значную частку вынікаў працы сяліны, а гэта, у сваю чаргу, самым істотным чынам пачынае адбівацца на характары зямельных адносін. З «вайскавага ахоўніка зямлі» князь усё больш ператвараецца ў яе поўнаўладнага гаспадара, а ягоныя дружыннікі ў «вояў», якія за сваю службу атрымліваюць ад князя надзелы зямлі. Маянтковае ўладанне, якога фактычна не ведала Кіеўская Русь, робіцца асновай эканамічнага жыцця Русі Залескай. Яшчэ раней гэты працэс пачаўся на паўднёвым захадзе — у Галіцкай зямлі, а таксама ў Польшчы. Была, аднак, прынцыповая розніца ў адносінах вялікага князя і служылага саслоўя ў Маскоўскім княстве і ў той жа Польшчы. У Польшчы ўжо Кашыцкі прывілей (1373 г.) зрабіў спадчыннымі маёнткі шляхты. Чэрвінскі прывілей (1422 г.) забараніў каралю без суда канфіскаваць шляхецкую маёмасць. Так званая канкароль не мог абмежаваць асабістыя правы шляхты без згоды сейма. Тое ж самае бачым мы і ў Вялікім стытуце «Nihil novi» сьвердзіла парадак, пры якім княстве Літоўскім, дзе Берасцейскі сейм (1566 г.) даў шляхце права поўнага распараджэння сваёй маёмасцю. Палітычнае значэнне гэтага акта заключалася ў тым, як слухна адзначаў І. Лапо, што ён «ператвараў падданных, уладальнікаў зямлі, вярхоўным уласнікам якой быў вялікі князь, у свабодны народ, — ва ўласнікаў сваёй зямлі, сваіх «аселасцей».

Усім іншую карціну мы назіраем у Залескай Русі. Палітыка тутэйшых князёў была скіравана на тое, каб ператварыць усё насельніцтва краіны ў халопцаў цара. Але для гэтага існаваў адзіны шлях: пазбавіць усё насельніцтва права ўласнасці на зямлю. Гэта, урэшце, і ўдалося зрабіць вялікім маскоўскім князем, які аб'ядналі паўночна-ўсходнюю Русь, Рускаму служыламу саслоўю так і не ўдалося дамагчыся таго, чаго дамаглася польская і літоўская шляхта — стаць уласнікамі зямлі. Больш за тое, ліквідуючы ўдзельныя зямельныя адносіны і замяняючы іх маянтковымі, маскоўскія вялікія князі ставілі ўсю рускую зямлю ў поўную залежнасць ад вялікакіеўскай волі. Яна — толькі ўладальніца маёмасці, якая ў любы момант магла быць «адлісана на гаспадара». Флетчэр, які наведваў Масковію, са здзіўленнем заўважае ў сваіх запісках, што «і дваране, і прасталюдзіны ў дачыненні да сваёй маёмасці ёсць не што іншае, як зберагальнікі царскіх даходаў, бо ўсё нішытае ім рана ці

позна пераходзіць у царскія куфры».

Але, вядома ж, асноўны цяжар «гасударавай рукі» лёг на тых, хто з'яўляўся сапраўдным уласнікам зямлі. Як ужо адзначалася, у Кіеўскай Русі князь не быў яе ўласнікам. Уласнікам быў той, хто яе ўрабляў, — смерд. Такое становішча спачатку захоўваецца і на паўночным усходзе. Аднак з цягам часу смерды тут з уласнікаў ператвараюцца толькі ва ўладальнікаў, а князі з абаронцаў — ва ўласнікаў. «Тая зямля вялікага князя, а майго ўладання», — так, па сведчанні В. Ключэўскага, разумелі сутнасць эканамічных адносін рускія сяляне ўжо ў XIV стагоддзі. Наступным крокам на гэтым шляху было ператварэнне вольнага ўладальніка зямлі ў прымацаванага да зямлі дзяржаўнага раба. Той факт, што сялянін лічыўся прыгонным памешчыка, у прыныце нічога не мяня-

ла. Прычына тут больш важная, хоць і больш празаічная. І яна даўно названа. Вось што пісаў, напрыклад, гісторык Н. Паўлаў-Сільванскі: «Вонкавы акалічнасці жыцця Маскоўскай Русі, не ўпарта барацьба за існаванне з усходнімі і заходнімі суседзямі вымагала надзвычайнага напружання народных сіл. У грамадстве развіта было ўсведамленне пра найпершы абавязак кожнага падданага службы дзяржаве па меры сіл і ахвяраваць сабою дзеля абароны рускай зямлі і праваўладнай хрысціянскай веры. Служылы чалавек абавязаны неслі ратную службу на працягу ўсяго свайго жыцця і «біцца да смерці з нагайцамі ці нямецкімі людзьмі, не шкадуючы жыцця». Пасадскія людзі і валасныя сяляне павінны ахвяраваць сваім добрабытам дзеля дапамогі ратным людзям. Усе класы насельніцтва прымацаваны да службы альбо цягла, каб «ножны ў сваім прыгонным статусе і ў царскім загадзе стаяў цвёрда непарушна». Мне гэты развагі вядомага гісторыка падаюцца больш слушнымі, чым сумніцельныя экскурсы ў галіну антрапалогіі і этналогіі. Менавіта жорсткая цэнтралізацыя ўсяго грамадскага жыцця дазволіла рускаму народу зберагчы сваю нацыянальную і дзяржаўную незалежнасць. Цана, праўда, аказалася невымерна высокая, бо, аднойчы ўзнікнуўшы, такая палітыка-эканамічная сістэма стала, у сваю чаргу, аказваць адваротнае ўздзеянне, у тым ліку і негатывнае, на грамадскія працэсы, пакуль, урэшце, не ўступіла ў супярэчнасць з патрэбамі далейшага развіцця і самога рускага грамадства, і тых народаў, якія аб'яднала Расійская Імперыя».

Вернемся, аднак, да нашага прадмета. Вышэй ужо гаварылася, што маянтковае валоданне зямлёй — гэта плата за вайсковую службу гасудару. Пры пераважна натуральнай гаспадарцы Маскоўскай Русі, слабым развіцці таварна-грашовых адносін такая плата, што відавочна, была адзіна магчымай. Але пачынаючы ўжо з XVII стагоддзя ў Расіі фарміруецца новы тып вайска. Да канца стагоддзя гэтыя так званыя «палкі іншаземнага ладу» амаль цалкам выцеснілі дваранскае апалчэнне. Гэтая акалічнасць карэнным чынам мяняе характар зямельных адносін, бо цяпер вайсковая служба аплачваецца не ў выглядзе маянтковага ўладання, а ў выглядзе грашовага жалавання. Пётр I наогул спыніў раздачу маёнткаў. Здавалася б, тым самым дваранства павінна было б страціць права валодання зямлёй, і зямля павінна была б вернута таму, хто быў яе сапраўдным гаспадаром — сялянам. Так, між іншым, і разумелі справу самі сяляне. У іх разуменні памешчыцкае землекарыстанне страціла ўсялякі разумны сэнс. Аднак зямля засталася ў руках памешчыкаў з той толькі істотнай розніцай, што з уладальнікаў зямлі яны пе-

Фота А. КЛЕШЧУКА.

ла, бо сам памешчык быў, у сваю чаргу, прыгонным гасудару.

Але і гэта яшчэ не ўсё. Цяжар прыгоннага права ў Расіі ўзмацняўся наўнасцю таго інстытута, які атрымаў назву сельскай абшчыны і які па сённяшні дзень выклікае настальгічны смутак у «рускіх патрыяты» і «почвенников». Наяўнасць сельскай абшчыны з яе перыядычным пераездам зямельнага фонду зусім не азначала, што абшчынная зямля была ўласнасцю абшчыны. Сутнасць у тым, што і зямля, і сама абшчына з'яўляліся ўласнасцю дзяржавы. Прамыя выгоды абшчыннага землекарыстання добра разумела царская ўлада. Гэта відаць хоць бы з указа ад 19 мая 1769 года. Каментуючы гэты ўказ, гісторык С. Заблоцкі-Дзясютоўскі слухна гаворыць, што «ён знішчыў асабістую адказнасць плацельчыка за падатак, увёў кругавую паручу, ператварыў сельскія вольныя абшчыны ў падаткавыя адзінкі, а падаткавай сістэме надаў значэнне пастаяннай кантрыбуцыі». Важна адзначыць пры гэтым, што чалавек сялянскага саслоўя не толькі меў права валодаць зямлёю. Ён абавязаны быў ёю валодаць, пра што ў адным з царскіх указаў гаварылася адназначна.

Такім чынам, важнейшай асаблівасцю рускага грамадскага ладу маскоўскага перыяду з'яўляецца поўнае падпарадкаванне асобы інтарэсам дзяржавы. Апошняе дасягаецца тым, што дзяржава ў асобе свайго гасударя канцэнтруе ў сваіх руках асноўную вытворчую сілу — зямлю, ператвараючы тым самым усё насельніцтва краіны ва «ўсепакорлівых рабоў» і «гасударавых сірот».

У чым жа прычына таго, што развіццё рускага грамадскага жыцця пайшло ў многім іншым шляхам, чым у краінах Заходняй Еўропы і нават у іншых славянскіх краінах Усходняй Еўропы, такіх, як, скажам, Польшча ці Вялікае княства Літоўскае? Найнаўнае было б, як гэта спрабуе сёй-той рабіць, шукаць прычыну ў нейкіх адметнасцях рускага нацыянальнага характару, у нейкай асаблівай «ментальнасці» рускага народа. Гэта тое самае, калі б сказаць, што «дэфармацыі сацыялізму» выкліканы паранай Ста-

ратварыліся ў яе ўласнікаў. Тым самым быў пакладзены пачатак распыгоненню дваранства. Аднак гэты працэс аніак не закрануў сялян. Наадварот, ён суправаджаўся яшчэ большым іх закабаленнем.

Аграрная рэформа 1861 года, ліквідаваўшы прыгонную залежнасць сялян ад памешчыкаў, пакінула, аднак, амаль нязменнай прыгонніцкую форму сялянскага землекарыстання — сельскую абшчыну. Сялянін, як і раней, застаўся толькі ўладальнікам зямлі, але не яе ўласнікам. Ён не мог свой надзел ні прадаць, ні перадаць па спадчыне. Захавалася і сістэма рэгулярных пераездаў. Абшчына — вось хто стаў і суб'ектам уласнасці, і аб'ектам падаткаабкладання. Меў рацыю Г. Пляханаў, адзначаўшы, што царскі ўрад збярэг абшчыну зусім не з прычыны схільнасці сялян да абшчыннага землекарыстання, а выключна «ў інтарэсах фіска».

Многія непрадзятыя даследчыкі рускай сельскай абшчыны адзначалі яе кансерватызм, хранічную незольнасць да развіцця. На нежыццёваць абшчыннага землекарыстання звярнуў увагу і аграрна-практык барон Гекстгаўзен, які спецыяльна прыехаў з Германіі для азнаямлення з вопытам рускай сельскай абшчыны. Ён адзначаў у сваіх нататках: будучыні ўласнікам, а ўсяго толькі больш ці менш пастаянным уладальнікам абшчынай зямлі, сялянін аніак не зацікаўлены ў тым, каб уладваць у яе капіталы: таму апрацоўка глебы не ўдасналяваецца, і зямля асуджаецца на спусташэнне і дэградацыю.

Не, не была сельская абшчына шчаслівай аркадыяй. Уся яе паслярэфарменная гісторыя сведчыць, што яна літаральна нішыць антыганізмамі. Не маючы магчымасці спыніцца на гэтым падрабязна, скажу толькі, што менавіта аб'ектывны працэс разлажэння сельскай абшчыны, эканамічная неэфэктыўнасць абшчыннага землекарыстання вымуслі П. Сталыпіна пайсці на новую аграрную рэформу, якая павінна была дарабіць тое, перад чым спынілася рэформа 1861 года — канчаткова распыгоніць сялян, цяпер ужо ад абшчыны, ператварыць іх у прыватных уласнікаў зямлі.

У нашай афіцыйнай гістарыяграфіі сталыпінская (Працяг на стар. 12).

23 студзеня спаўняецца 60 гадоў Уладзіміру Жыжэнку. Штоднёвік «ЛіМ» віншуе юбіляра з днём нараджэння, жадае моцнага здароўя, новых творчых поспехаў у галіне перакладу.

СВАЯЦТВА МОЎ

Выпадак звёў мяне з літоўскай моваю. Захацелася пільней угледзецца ў мову-суседку, знайсці падабенства з родным словам. Памятаю, як, працуючы ў Ашмянскім раёне ў школьцы, чула ад суседкі ня-добрабычлівае: «каб ты спрасься!» Для мяне апошняе слова было незразумелым. Растлумачыць яго можна, звярнуўшыся да слоўнікаў літоўскай мовы: **спрогті** — трэснуць. Цяпер усё зразумела! Там жа, у Ашмянах, дзядзька Казімір скардзіўся, што ў хляве завёўся шашок, які внішчыў дзве курыцы (значыць, тхор). Гэтае слова таксама знойдзеш у слоўніку: **шешкас** — тхор. Або, да прыкладу, **пірштас** — палец, перст — устарэлае, гэты корань захаваўся ва ўсходніх славян у слове **пярсцёнак**. Ну, калі гаварыць аб **пярсцёнак** і іншых каштоўных рэчах, дык і тут можна знайсці адпаведнікі: літоўскае **пярлас** — беларускае **перла**. З дзіцячых год

памятаю, як суседка сукала ніткі, каб потым звязаць з іх патрэбную рэч. Параўнайце: літоўскае адзінакроўнае слова **суктіс** (круціцца). Наша слова **воўна** — гэта літоўскае **вална**. Станок жа ткацкі яшчэ называюць старым словам **варштат** (па-літоўску **варштас** — гэта болт, значыць, скручаны балтамі станок).

Калі весці гутарку далей на тэму вясковага побыту, дык тут мноства прыкладаў. Беларускаяе слова **шворан** (шпень, які замацоўвае пярэдняю і заднюю часткі калёс) і слова **шворыцца**, якое ўжыў Я. Колас у апавесці «Дрыгва», блізкія да літоўскага **своріс** — вага; значыцца, **шворан** — гэта шпень, які ўтрымлівае вялікую вагу, а **шворыцца** — барукацца, паказваць сілу, вагу. Слова **куль** — снап жытні — я зразумела глыбей, калі знайшла ў літоўскай мове аднакарэннае слова **культі** — малаціць. Слоўнік дае тлумачэнне: **культі** — гэта снап жытняй саломы (значыць, абмалочаны).

Самую вялікую групу агульных слоў у дзвюх мовах складаюць якраз тыя, што датычацца вясковага побыту. Гэта **кумпіс** — кумпяк, **кмінас** — кмен, **агуркас** — агурок, **нярті** (плясці) — нерат (сетка), **бульве** — бульба, **арті** — араць, **цінкас** — тынч, **атовас** — атава, **бізунас** — бізун, **лупена** — лупіны, **дуда** — дуда, **кілімас** — кілім, **блукті** — блякнуць, **скрыня** — скрыня, **сцірта** — сцірта, **жвірас** — жвір, **смокас** — смак, **піпке** — піпка, **паршас** — парсюк, **свірнас** — свіран. Думаецца, многія літоўскія словы маглі трапіць у беларускую мову. Але, відаць, і беларуская мова, будучы на працягу некалькі стагоддзяў у Вялікім княстве Літоўскім дзяржаўнай мовай, арабіла значны ўплыў на развіццё літоўскай мовы. Калі ж зробім экскурс у сіваю даўніну, дык прыгадаем XIII стагоддзе. Літоўскі князь Міндоўг і Наваградскі Ізяслаў заключылі

саюз. Беларусы ўвайшлі ў склад балтыйскага княства, а па-літоўску балтас — белы. балтарусіс — гэта ў перакладзе і ёсць беларус. Вось так магла ўзнікнуць назва Бялая Русь. Не ведаю, ці маю я рацыю, але ў літоўскай мове ёсць слова **неміга** — бяссонніца. Магчыма, літоўскага паходжання назва ракі Няміга, што абазначае — вечна ў руху, непакоі, бяссонная?

Калі закранаць гістарычную тэму, дык тут варта прыгадаць У. Караткевіча, які любіў і часта ўжываў у сваіх творах слова **дзіда** — гэта вялікая піка, від старажытнай зброі. (Ці не ад літоўскага **дідіс**, што азначае вялікі?) Ці не ў час войнаў, якія вялі беларусы і літоўцы супраць татар і крыжакоў, у беларускую мову ўвайшло слова **кара**? **Карас** — гэта вайна, **кароті** — вісець. Літоўскае слова можа растлумачыць і беларускае **дзяга** (рэмень), **дыгті** — гарэць. Калі білі скуранымі дзягамі, дык цела доўга смылела. Цікава, што беларускае слова **кішэня** адпавядае літоўскаму **кішене**, але яшчэ ёсць дзеяслоў **кішці**, што абазначае — сунуць.

КНИГАПІС

А. ЖУК. На дзорнай сцяжыне. Аповесці, апавяданні. Мінск. «Юнацтва», 1990. У кнігу ўвайшлі апавесці «Чорны павой» і «Асабліва небяспечнае», напісаныя востра, займальна, а таксама лепшыя апавяданні Алены Жука. Для твораў характэрна паглыбленая ўвага да ўнутранага свету чалавека, імкненне псіхалагічна пераканаўча раскрыць самыя складаныя жыццёвыя сітуацыі.

...І КАМЕНТАРЫЙ СПЕЦЫЯЛІСТА

РАЮ ЗАЗІРАЦЬ У СЛОЎНІКІ

Радасным і абнадзейваючым для мяне быў факт карыстання літоўскім слоўнікам, які адкрыў настаўніцы новая далеглыя, каб па-новаму глянуць на мову суседзяў. Звычайная рэакцыя «сярэдняга працоўнага» ў нас на літоўскую (і іншыя прыбалтыйскія мовы) — гэта тое, што яны балбочуць там па-свойму... Іншая справа — мова польская. Тут табе і Еўропа, і прэстыж... Усё бліжэй да Захаду.

Перш чым разглядаць шматлікія беларускія словы, якія Т. Трафімчык лічыць роднаснымі ці агульнымі з літоўскімі, трэба нам перамясціцца гэтак на 18—20, а то і больш стагоддзяў назад, калі існавала протаславянская мова. Яна ўзнікла значна раней у выніку наслення італьянскай мовы на заходне-балтыйскую (больш падрабязна аб гэтым гл.: В. В. Мартынов, «Язык в пространстве и времени. К проблеме глоттогенеза славян» — «Наука», М., 1983).

Сучасныя існуючыя і мёртвыя славянскія мовы калісьці складалі асобнае моўнае адзінства, якім карыстаўся народ, што жыў паміж Одрай і Віслай. Гэта былі праславяне. Уласна праславянская мова складалася пасля нашэсця скіфаў і знішчэння лужыцкай культуры на гэтай тэрыторыі ў VI—V стст. да н. э.

Каля II ст. н. э. носьбіты праславянскай мовы мігрыравалі ў басейн Прыпяцкага Палесся. Быў славізаваны поўдзень тэрыторыі нашай рэспублікі, Сярэдняе Прыдняпроўе, поўнач і цэнтр. У Сярэдняй вякі ўтварыліся тры цэнтры балта-славянскіх моўных кантактаў: пруска-польскі, літоўска-беларуска-польскі і латышка-беларуска-рускі. Апошнія два пра-

цягваюць сваё існаванне і ў нашыя дні. Можна меркаваць, што ўжо ў VIII ст. н. э. у асноўным тэрыторыя Беларусі па мове была беларускай. Паўночны захад рэспублікі абеларушваўся паступова, але пастаянна. Так, яшчэ ў канцы XIX ст. былі вёскі, у якіх размаўлялі па-літоўску; зараз жа там па шыраме беларуская, польская і руская мовы. Такім чынам, на тэрыторыі этнічнай Беларусі (значна большай, чым БССР), заселенай да прыходу праславян балцкімі плямёнамі, атрымаў перамогу славянскі адстат над балтыйскай асновай. Затое балтыйскі субстрат у дастатковай ступені пакінуў свае сляды ў беларускім этнаесе. Доўгі час з гэтым не лічыліся, а сцвярджалі, што мова беларусаў, як і сам малодшы брат — беларускі народ, выйшлі з агульнай калыскі ў XIII—XIV стст. са старарускай мовы (і старажытнарускай дзяржавы Кіеўскай Русі). Хочацца думаць, што беларускія гісторыкі яшчэ напішуць праўдзівую гісторыю Беларусі ў эпоху ранняга Сярэднявекяў.

Такім чынам, з вышэйсказанага вынікае, што балтыйскія гаворкі і мовы ўплывалі на славян (і беларусаў), як і славяне (і беларусы) на балтаў, — на працягу доўгага перыяду — ад узнікнення праславян (перад XII ст. да н. э.) да апошняга часу (у пагранічных гаворках). Таму т. зв. балтызмы (пранікненні і запазычванні з балтыйскіх моў і дыялектаў — прускай, літоўскай, латышкай і невядомых нам цяпер яцвяжскіх і іншых гаворак ці моўных плямёнаў, якія жылі на тэрыторыі сучаснай этнічнай Беларусі) займаюць значны пласт лексікі беларускай мовы. І мы можам гаварыць пра балтызмы старажытнай (дагістарыч-

най) пары, пра балтызмы з перыяду Вялікага княства Літоўскага, а таксама з пазнейшых часоў — літуанізмы і лецізмы — запазычванні і пранікненні ў пагранічных зонах з літоўскіх, латышскіх (і латгалскіх) гаворак і моў.

Мы спынімся на лексічных балтызмах, таму што аўтар ліста піша пра падабенства лексікі, а не фанетыкі ці сінтаксісу. Трэба зазначыць, што балтызмамі вучоныя займаюцца даўно. Яшчэ Я. Карскі ў 49-м выпуску «Русского филологического вестника» за 1903 г. змясціў артыкул «К вопросу о влиянии литовского и латышского языков на белорусский язык». У 1969 г. у Інстытуце мовазнаўства імя Якуба Коласа АН БССР праходзіў сімпозіум на тэму «Лексічныя балтызмы ў беларускай мове», мадэраваў яго пап гэтага жа назвай былі выдадзены. Там ва ўступе даецца агляд прац, прысвечаных гэтай праблеме. Варта таксама назваць манаграфію Ю. Лаўчутэ «Словарь балтызмов в славянских языках», выдданую Ленінградскім аддзяленнем «Наука» ў 1982 г. Толькі спіс літаратуры пра балтызмы складае 16 старонак.

Пачнём з групы слоў найбольш старажытнага паходжання, якія ўзыходзяць да індаеўрапейскай асновы. Сярод іх слова **перст**, якое рэканструюецца як праславянскае **пърсть**. Гэтае слова вядома ва ўсіх славянскіх мовах, апрача польскай і ўсходне-славянскіх, дзе затое існуе слова з тым жа коранем — **персць**, **пярсцёнак**, а на рускую моўную тэрыторыю слова прыйшло са стара-славянскай. Да яго існуе дакладная балтыйская паралель: **старапруск. пірстэн**, **літ. пірштас**, **латыш. пірстс**.

Няма патрэбы параўноўваць

бел, араць і літоўск, арті, таму што падобныя між сабою такія словы, як **лацінск. араэр**, **стараірландск. айрім**, **старажытнагрэчаск. арооо**, **гоцк. ар'ян** са значэннем **араць**, і інш, узыходзяць да агульнага індаеўрапейскага кораня **ар(э)** — (араць), звязанага генетычна з коранем **эр(э)** — раздзяляць зямлю

Роднаснымі індаеўрапейскімі адпаведнікамі можна лічыць бел, **воўна**, **праслав. вьлна** і **літоўск. вілна**, як і **нямецк. волле**, **англ. уўл**, **лацінск. льяна**.

Бел, **вір** утварылася ад **праслав. вьрети**, якое таксама мае індаеўрапейскія адпаведнікі, сярод якіх і **літоўск. віріос** (**вір**) **латышск. вірагс**, **арамейск. віро** (глыбокае месца ў раце), **ст. грэчаск. бірос** (дрыгва).

Гэтаксама бел, **маніць** (хлусіць), якое з праславянскіх, **маніті**, а апошняе з **мамміт**, узыходзяць да індаеўрапейскай асновы ***ма-** (узмах рукою), як і праславянскія словы **маяті** і **махаті**. Роднаснымі да іх будуць і **латышск. мааніт** (падманваць), і старажытнаіндыск. **маайаа** (чары, падман), старажытнаанглійск. **маан**, старажытнаскандск. **мэн** (хлусня), Літоўскае ж **маніті** азначае думаць, меркаваць, а **маклявоті** з'яўляецца германізмам (утворанае ад слова **махэн** (рабіць)).

Бел.сукаць, як і старажытнаруск. **скаць**, старажытначэск. **скааті** (сукаць), а таксама **сукно** і **сукня** будуць роднаснымі з літоўск, **сукті**, **латышск. сукт** і з **лацінск. сукуля** (матавіла). Цяпер пералічым надзейныя балтызмы, г. зн. словы, запазычаныя ў бел, мову з балтыйскіх моў і гаворак. Гэта: **спрэгці**, **шашок**, **кумпяк**, **свіран**, **сцірта**, **жвір**, **куль**, **дойлід**, (паводле Ю. Лаўчутэ), **пастка** і іншыя. Да балтызмаў Ю. Лаўчутэ адносіць і цікавае.

Словы **ж мармытаць**, **цурчанне**, **дуда**, **руск. цыплёнок** утварыліся ад гуканераўмаўляльных слоў-выклічнікаў, і таму падобныя ўтварэнні сустракаюцца ў розных мовах: напрыклад, **цыплёнок**, як і **літоўск. ціпуліс** (курань), паходзяць з падзвіжных **цып-цып-цып**, якія гучаць аднолькава ў латышкай мове (**цыб**), польскай (**ціп**) і інш.

Слова **тата** ўзнікла з дзіцячага (неасэнсаванага) **балбатання**, Аналагічна і самастойна

ЦІ ПАЧУЕМ ЯГО ГОЛАС?

Шмат помнікаў мінуўшчыны захавала гісторыя. Сярод іх і словы, што апавядаюць нам аб многім. Так, літоўскае слова дайліде (параўнайце дойдзі) у перакладзе абазначае цясляр. Пагарба — так гучыць па-літоўску слова гонар, яно вельмі блізкае да беларускага слова пагарда. Думаю, што і слова панегірык звязана з літоўскай мовай, дзе ёсць дзеяслоў пагірці — пахваліць, які і па сэнсе і па гучанні блізкі да слова панегірык — празмернае ўхваленне. Слову маінь у літоўскай і беларускай мовах ёсць сінонім: маклявоті — махляваць. Агульнымі ў нашых мовах з'яўляюцца словы поліс — палі (моста), блогай — блага, цывілініс — цывільны, бурбулас — бурбалкі. Цікавае слова ў літоўскай мове ціпці — пішчаць, гэты карань мы знаходзім у рускім слове «цыплёнок».

Можа, варта правесці яшчэ адну паралель: вір — вадаварот, глыбокае месца на рацэ, гэтае слова разумее і адчуваеш глыбей, калі параўнаеш з літоўскім вірці — кіпець. Сапраўды, вір нагадвае кіпенне вады. Літоўскае леле і беларускае лялька маюць адзін карань. Аднолькава ў нашых мовах гучаць словы,

різіка — рызыка, шалікас — шалік, повас — пава, поседіс — пасяджэнне, мурметі — мармытаць (руск. «бормотать»). Неяк ужо надта па-беларуску ўспрымаецца ўзнікненне літоўскіх слоў носіне — насоўка, касдён (кас — што) — штодзень, нікті — знікаць... Яшчэ: цікаваць адпавядае літоўскаму цікоці—сачыць, падпільноўваць, тата —літоўскаму тете. Глыбей, чым мы, беларусы, літоўцы растлумачаць і слова кірмаш. Гэта не проста месца, дзе можна купіць і прадаць, гэта падзея звязана са святам, з фестам. Значыць кірмаш —гэта заўсёды свята, якое часта адбывалася каля касцёла, царквы ў свята дзень.

Шмат агульнага ў беларускай і літоўскай мовах, што сведчыць аб агульнасці нашай гісторыі. Чаму ж зараз беларусы не вучацца ў суседзяў-братоў шанаваць роднае слова? Чаму ў Літве людзі здзіўляюцца, што ў нас мацярыкі не вучаць сваіх дзяцей гаварыць па-беларуску? Чаму? Можа, таму, што ў нас няма тых сапраўдных і глыбокіх сувязей з літоўскім народам, якія былі ў даўно мінулыя часы?

Т. ТРАФІМЧЫК,
настаўніца беларускай мовы і літаратуры.
г. Слонім.

найменне бацькі ўзнікла і ў іншых мовах: балгарск. і сербск. тато, руск. тятя, літ. тете, латышск. тээта, ст. грэчаск. тэтта, або ў некаторых мовах у форме атта.

Разважанні аўтара ліста наконце шворна набліжаюцца да фантастычных, таму што беларускае слова, як і ўкраінск, свірень, руск. ш(к)ворень, славацк. свор, польск. свожень, узыходзяць да праславянск. сьворьнь, якое генетычна звязана са словам вярцець.

Многа беларускіх слоў, якія аўтар лічыць роднаснымі з літоўскімі, у сапраўднасці з'яўляюцца запазычанымі з розных моў (і ў беларускай і ў літоўскай). Так, варштан прыйшло да нас праз польскую мову з нямецкай верхштат, клін праз польскую з сярэднявечна-немецкага кумін; агурок са ст. грэчаск. агурок; бульба з заходне-славянскіх моў, а да іх з нямец. больле (клубень, цыбуліна), якое з лацінск. бульбіс; бізун — з польскай; кілім праз украінскую мову з турэцкай; смак праз польскую мову — з нямецкай, параўн. шмакні (спрабаваць).

Бел. перл прыйшло з заходне-ўрапейскіх моў: французск. пэрль, італьянск. пэрля, якія з лацінск. піруля, а гэта з лацінск. пілюля (шарык); скрыня паходзіць з заходнеславянскіх моў, а ў іх — з лацінскай скрыніум; дзіда не мае нічога агульнага з літоўск. дідіс (вялікі, высокі), таму што яно было запазычана са старапольскай, дзе было дзіда ў XVII ст.; туды слова прыйшло са ст. украінск. джыда, а ў апошнюю мову — з турэцкай джыда.

Слова кара — праславянскае і генетычна звязана з этымалогіяй не з літоўск. карас (вайна), а з корігі (лаяць, дакараць) і ўзнікла за тысячагоддзі раней да таго, як беларусы ваявалі з крыжакімі ці з татарамі.

З польскай мовы былі запазычаны словы цывільны, папера, рызыка, шалік, лялька, пава, кірмаш, Бел, кішэня не з'яўляецца роднасным з літоўск. кішті (сунуць), а са словам кішка. Слова дзяга — не адзінакавае, ёсць яшчэ руск. дяга (скураны рамень), украінск-палеск. дяг (палоска лыка), славенск. дэга (рамень) — усе яны ўзыходзяць да праславянскага дэнгті (пакрываць).

а не да літоўскага дятгі (гарэць).

Цікавым здаецца разважанне аўтара ліста аб Нямізе, хаця ёсць падставы аднесці яго да т. зв. народнай этымалогіі. Некаторыя гідронімы (назвы рэк) бывае вельмі цяжка этымалагізаваць, таму што яны могуць быць вельмі старымі назвамі, узнікшымі нават яшчэ да паўлення тут балцкіх плямёнаў у насельніцтва, якое славяністы-моваведы называюць праеўрапейскім.

Зразумела, што для таго каб зрабіць правільную этымалогію, вызначыць этымон даследуемага слова, трэба, апрача іншага, мець пад рукой у якасці інструмента як мага больш поўны лексікаграфічны матэрыял — славянскі і неславянскі, што не можа сабе дазволіць з-за аб'ектыўных прычын нават выхара абласнога горада. Таму на першых парах аматары-этымалогі могуць карыстацца гатовымі этымалагічнымі слоўнікамі. У даны перыяд можна выкарыстоўваць «Этымалагічны слоўнік беларускай мовы», якога ўжо выдадзена 6 тамоў — да сярэдзіны літары Н; этымалагічны слоўнікі ўкраінскай мовы (тамы 1—3, А.-М.) і рускай мовы М. Фасмера (тт. 1—4) ці пад рэдакцыяй Н. Шанскага (1—2, А.-К).

На жаль, практыка паказвае, што, з аднаго боку, тыражы беларускіх выданняў па мовазнаўстве вельмі малыя, а, з другога боку, інтэлігенцыя рэспублікі «грэбуе» выданнямі Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа АН БССР, не хоча набываць такія неабходныя кнігі, як граматыкі і слоўнікі сваёй мовы, патрэбныя кожны дзень.

У заключэнне можна ўказаць і на неабходнасць выкладання гісторыі Беларусі, гісторыі славян усім будучым настаўнікам, каб яны пасля заканчэння ВУШ шырэй глядзелі на навакольны свет і вучылі гэтаму вучняў.

І. ЛУЧЫЦ-ФЕДАРЭЦ,
ст. навуковы супрацоўнік
Інстытута мовазнаўства
імя Якуба Коласа АН БССР.

• Усе словы, апрача беларускіх, украінскіх і рускіх, даюцца ў транслітэрацыі.

Зараз, амаль праз 70 год, да нас вяртаецца паэтычная спадчына К. Свяжыка. Але ж мала хто ведае, што гэта звычайная сялянская сям'я дала Беларусі яшчэ аднаго гарачага патрыёта, кампазітара, публіцыста, чый жыццёвы шлях у значнай меры фарміраваўся пад уплывам брата — Альбіна Стэповіча.

«У пацёмках часта блукае наша інтэлігенцыя. Асабліва цяпер. Нэгаваць лёгка, але пазітыўнае ці што творым? Нэгаваць усё — гэта найлепшае апраўданне нашай бяздзейнасці!» — часта любіў паўтараць Альбін.

Нарадзіўся Альбін, як і ўсе яго браты і сёстры, у вёсцы Барані, 18 сакавіка 1894 г. (Узята з газеты «Бел. Крыніца», але малодшы брат Бэрнась сведчыць — у 1892 г.). Па заканчэнні пачатковай школы паступае вучыцца ў Віленскую музычную школу. Цікава, што ў той час адным з настаўнікаў спеваў працаваў кампазітар Людзімір Рагоўскі, вядомы тым, што афармляў музыкай спектаклі трупы І. Буйніцкага, падрыхтаваў і выпусціў у свет «Беларускі песеннік з нотамі для народных і школьных хараў». Пэўна, ён і перадаў хлопцу свае веды, а таксама любоў да народнай песні. Гэта захапленне Альбін пранёс праз усё жыццё: дзе б ні працаваў, у якой бы вёсцы ні рэзаўся ў сцянах, дзецімі, абавязкова звяртаў увагу на арганізацыю хору, лічачы яго магутным дзейнікам развіцця музычнага мастацтва нацыі. Асабліва ў той час, калі большасць сялян не ўмела чытаць, і таму шмат газет, што выходзілі ў той час, заставаліся непрачытанымі. Як пісаў адзін часопіс, гімн «Ад веку мы спалі» больш зрабіў дзеля пашырэння нацыянальнай свядомасці, чым сотні найлепшых патрыятычных прамоў ці газет.

Скончыўшы музычную школу, Альбін наперадні першай сусветнай вайны паступае на прававы факультэт Казанскага ўніверсітэта, адначасова працуючы арганістам каталіцкага касцёла. У 1921 г. ён вяртаецца ў Вільню, дзе да 1924 г. вучыцца ў Віленскаму ўніверсітэце, але цяжкае матэрыяльнае становішча вымушае яго перапыніць вучобу і пайсці настаўнікам спеваў і музыкі ў Віленскую беларускую гімназію.

«Лічыць пажаданым, каб лектары спеваў сталіся падгатаваць вучняў старых класаў тэарэтычна і практычна ў знанні музыкі, каб яны маглі не толькі чытаць ноты галасамі, але і запісваць іх... Заснаваць пры школах музычныя гурткі і абавязкова ладзіць школьныя канцэрты ў ліку магчыма большымі», — гэтая рэзалюцыя педагогічнага зместу была прынята пасля даклада Стэповіча на I з'ездзе педагогаў беларускіх сярэдніх школ Заходняй Беларусі (адбыўся 11—14 красавіка 1923 г.).

Стэповіч быў сябрам Студэнцкага Саюза (існаваў у Вільні). У першым нумары студэнцкага часопіса «Наш шлях» ён адрасаваў юнацтву наступныя радкі: «...І не ў далёкай будучыні, па меры культурнага прагрэсу, наша Бацькоўшчына дасць нам сваіх мастакоў, якія, апіраючыся на народную творчасць, створаць нашу беларускую музыку. У сучасны момант нам, Беларусам, трэба толькі сцерагчы песні, гэты скарб народны, ад чужацкага налёту і забіцця».

Між тым у канцы 1926 г. у Вільні зладжаны Беларускі інстытут Гаспадаркі і Культуры. Старшынёй віленскага гуртка быў выбраны А. Стэповіч. Шмат ён працаваў на ніве беларускай культуры, чытаў лекцыі, зладзіў хор, які складаўся з 30 асоб і працаваў бескарысліва.

У той жа час выходзіць асобным выданнем песня А. Стэповіча «Дзе чутны мовы нашай гукі», да якой ён напісаў і словы:

Дзе чутны мовы нашай гукі,
Дзе брат гаруе з году ў год,

Дзе працы шмат чакаюць рукі,
Там беларускі наш народ.
Мы там разгонім цёмру ночы,
Звядзем нядолю, ўсякі здэк,
Братам раскроем праўдай вочы
І згонім сон з яго павек.
На шлях крывіч узыйдзе новы,
Да шчасных лепшых ясных дзён.
Магутны свежы і здаровы
У сям'і народаў роўны ён.

«Новае жыццё патрабуе і адпаведную песню, якая б жывым рытмам, мелодыяй і патрыятычным зместам будзіла народ, усведамляла, умацоўвала ў імкненнях да нацыянальных ідэалаў і адносінаў», — пісаў аўтар песні.

Пэўна, пра Стэповіча-палітыка лепш расказа невялічкая хроніка падзей таго часу.

«...На адбытам 24 кастрычніка з'ездзе прыхільнікаў Беларускай Хрысціянскай Дэмакратыі быў выбран Урад ЦК БХД у складзе: старшыня П. Каруза, віцэ-старшыня кс. А. Станкевіч, сэкратар А. Стэповіч».

«...пасля выхаду, з згоды Арцыбіскупа, кс. А. Станкевіча, месца віцэ-старшыні заняў А. Стэповіч» (і быў на гэтым месцы да канца жыцця. — Г. Б.).

«...28 снежня 1927 г. у зале Б.І.Г.К. адбыўся з'езд выбаршчыкаў, скліканы Беларускім Аб'яднаным Выбарчым Камітэтам... З'езд зацвердзіў склад іспалніцельнага камітэта ў саставе: П. Каруза, А. Пазыняк, А. Стэповіч (ад Б.Х.Д.)»

Пачалася парадвыбарная барацьба. Стэповіч разам з П. Карузам былі кандыдатамі ў сойм ад блоку нацыянальных меншасцей па Свяцянскай акрузе. Галасоў яны атрымалі больш за другіх кандыдатаў. Лічылася, што Б.Н.М. «прайграў» выбары — у параўнанні з леташнімі, але выбраныя сваім народам паслы з першых пасяджэнняў сойма пачалі барацьбу за права беларусаў на справе мець сваю мову, культуру, лепшае будучае.

Пры ўсёй занятасці Альбін Стэповіч не забываў наведваць сваіх выбаршчыкаў, аб чым сведчыць наступны артыкул змешчаны ў «Крыніцы»: «...У Шаўлянскай беларускай школе 15 ліпеня з прычыны канчатку заняткаў адбыўся спектакль... Прыехаў у той дзень і наш пасол А. Стэповіч. Дзеці ўрачыста спаткалі пасла прапановам бел. гімну і кветкамі. Пасол у сваёй прамове заклікаў да працы ў роднай школе на карысць Бацькоўшчыны. Пад вечар пасол склікаў у памяшканні школы сход і зрабіў справаздачу з працы сойма...»

Гэта сустрэча мела наступны цікавы працяг. Пасля размовы Стэповіча з сялянамі павінны былі адбыцца танцы, але прысутная паліцыя не дазволіла іх ладзіць. Маўляў, з меркаванняў пажарнай бяспекі. На другі дзень Стэповіч даслаў старасце скаргу, і праз два тыдні вечарына ўсё ж адбылася.

Адразу пасля прыезду з Казані А. Стэповіч супрацоўнічае з рэдакцыяй газеты «Беларуская Крыніца», а з 1926 г. разам з П. Карузам кіруюць газетай. Кола яго публіцыстыкі вельмі разнастайнае, пачынаючы са зладзённых матэрыялаў да казак у «адзеле для нашых дзетак». Ужо будучы хворым ён прыгатаваў рукапіс спеўніка «За Бацькоўшчыну», але хвароба не дазволіла давесці працу да канца. Стэповіч памёр у 1934 г. ад разрыву сэрца. Пахавалі яго побач з магілай брата Кастуся на могілках Роса.

«Кожны, у чые рукі дастанецца гэты спеўнік, уважыць яго як неўміручы запавет, як голас з-за свету ягонага аўтара — А. Стэповіча — гарачага беларускага патрыёта», — гаварылася ў прадмове да спеўніка. Ці пачуем гэты голас мый?

Г. БАБКІН.

Да В — Г

Па плошчы блукала,
Пакой разрываў
Тэлефонны званок.

Другая хацела,
Але не магла,
Ад ейнага «раю»
Да гэтага краю
Адно толькі: думка
Шляхі вымярае
Пакутлівым пульсам
Жывога крыла.

Навошта адная
Ляцела праз золь!
Маўчалі застыла
Маленькія крылы...
Як толькі другая
Падумала: «Мілы...»
Так сэрца пакінулі
Смутак і боль.

Дзве розныя птушкі,
Чатыры крылы.
Адна — прыляцела,
Другая — хацела,
А плошча знямая
Асірацела
І тупа ў балонкі
Глядзелі валы.

Адна прыляцела
Прысеці ля ног.
Бяздольна шукала,
Адчайна гукала,
Самотным прывідам

Як цябе не хапала мне!
А чаканне было наваляй.
Без цябе я канаў у сне!
Як цябе не хапала мне.
Як цябе не хапала!

Вусны піў і лагодзіў слых.
О, як лера мая спявала!
У абдымках займала дых.
Вусны піў і лагодзіў слых!
Але так цябе не хапала...

Як жа стала цябе зашмат!
Як жа цесна з табою стала!

Горкі прысмак тваіх памад...
Як жа стала цябе зашмат.
Як зашмат цябе стала!

Сыну СТАСІКУ
Адному Богу я маюся —
Святому Спасу на крыві:
Як я жыў для Беларусі,
Так ты жыві.

У гульнях збітыя калені
[Заўжды ж бягом]
Няхай не ведаюць малення
Чужым багом.

Дай Бог табе цяжкой дарогі
І светлых дзён,
Абрыс святарнай перамогі
Здалёк відзён.

Адно: не выпусці паходні
У бруд дарог...
У слотны дзень і ў дзень
пагодны
З табою Бог...

Сястры НИНЕ
Назло залевам і снягам,
І маразам-прапазам,
Назло... Назло чужым багам
Мы разам.

Назло нядобрым языкам,
Падманам і абразам,
Назло шалёным скразнякам
Мы разам.

І калі хтось пашле праклён,
Зачэпіць за жывое, —
Адчуе ён, убачыць ён:
Нас двое.

Зіма падобная на восень,
Зіма нагадае вясну,
І ўсё нязбыўнае збылося,
Былое страціла цану.

Іду адзін па свеце гэтым,
Хмурнее неба парасон,
А ты як здань, а ты як сон,
А ты далёкая, як лета.

Я сам вярнуцца не хачу
І не хачу твайго звароту,
Табе самотаю плачу
За адзіноту.

Анатоліу СЫСЦУ

Што ж табе так самотна,
Так няўтульна і слотна
У краіне грывотнай
На сцяжыне балотнай!

О, як зыбка пад ногі
Твань асфальту кладзецца
І адному з нямногіх
Тут няма дзе падзецца.

За амшарай куп'істай,
За галоднай амшарай,
Дуб чарнее бязлісты,
Дуб галее бязтвары.

Ты дайdzі, дацягніся
Да галінак рукою,
І расплюшчыцца лісце
Маладое такое.

Азірніся на хвілю,
Кінь прывычнае: «Наце!»
І рукам, што застылі,
Дай руку сваю, браце.

Пайшоў, дзвярыма бразнуў,
Самотны, не гуканы,
І ў край нязнаных блазнаў
Патрапіў нечакана.

У рогат крываротых,
У погляд крыватарых,
Мяне пыталі: хто ты?
І — што ты за пачварал!

Краналі асцярожна,
Жахаліся прытворна...
Сцюдзённасцю астрожнай
Кінеў вятрыска чорны...

Каб тут не затрымацца,
Каб не зрабіцца блазнам,
Я шлях рукою мацаў
У цемрадзі паразнай.

Назло блазэнскім асам
Намацаў згук прасвету...
Але здаецца часам,
Што мацаю дагэтуль.

Круціцца корба душы,
Вязне ў смуге рэчаістай:
Тэцця сусвет.
Зорных шляхоў скавышы
Гэтай стыхіяй дваістай,
Як заповіт.

Не! — мудрагелісты код,
Генныя нетры прыроды,
Чуйны закон...
Дзядзька разматвае дрот...
Сунецца цётка гародам...
Гэтак спакоі.

НАЧЛЕГ НА «ДЗЕВЯТЫМ НЕБЕ»

Ліфт скрыпеў, здавалася, аж стагнаў, быццам стары нямоглы чалавек са зношаным сэрцам, але паволі падымаўся ўверх. Іван Іванавіч стомлена прытуліўся спіной да сценкі кабіны. «І тут паспелі нягоднікі напэцкаць», — міжволі падумалася яму, калі стары настаўнік узняў галаву. Столь кабіны была спаласавана чорнымі пісягамі: яе нядаўна нечым падкуралі. Віднеліся крыжы, плямы, нават нешта, падобнае на свастыку. У скронях шумела, глуха бухала ў грудзях сэрца, і Іван Іванавіч ужо не адчуваў радасці, не было і таго светлага ведання, што вось нарэшце ён на старасці гадоў атрымаў невялікую кватэрку аж на «дзевятым небе», як пажартавала рыжая дзеўчыніха ў аддзеле ўліку і рэжаркавання жылля.

Нарэшце ліфт спыніўся на апошнім паверсе. Дэверы з трэскам расчыніліся. Іван Іванавіч выйшаў на лесвічную пляцоўку і дастаў з кішэні плашча ключ.

У кватэры з абшарпанымі сценамі (шпалеры, відаць, не мяняліся, колькі жыў яго папярэднік), пакрытай іржавымі карычневымі плямамі ваннай было цёпла і ціха. Што ж, да ўсяго тут трэба прыкладваць жаночыя рукі. Цяпер усе спадзяванні былі на нявестку Таню. Можна, як-небудзь пасля яны абмяняюць яе невялічку і гэтую вось кватэрку, што выдзелілі яму, і будзе тады жыць Іван Іванавіч апошнія свае дні не адзін, а разам з унукамі. Успомнілася, як у нядзелю доўга безучасна плакала нявестка. Пад тонкім святэрам сіратліва ўздрыгвалі плечы. На момант яна пераставала, але не магла заглушыць рыданні.

— Ці ж мала яшчэ чыноўнікаў? — суняшаў яе Іван Іванавіч. — Ты ж сама ведаеш: у нас часта чалавеча не бацца, а толькі паперу з пячаткай.

— Коля, Коля! — заходзілася ў няцярпным плачы нявестка. — Якраз жа сёння восем месяцаў, як цябе няма. А яны нясуць гэтае праклятае запрашэнне...

Трэба ж было такому здарыцца: больш чым паўгода, як памёр Мікалай. Таццяна некалькі разоў ездзіла ў ваенкамат, паведамляла ў жыллёва-эксплуатацыйны адзел, як цяпер называлі домакіраўніцтва — паведамляла, што муж памёр. Там слухалі, спачувальна ківалі галавамі, выкрэслівалі Мікалая са спісаў жывых. А ў мінулы нядзелю... прынеслі запрашэнне ісці галасавць у мясцовыя Саветы...

Усё-такі тады Іван Іванавіч супакоіў Таню. У чым яму пашанцавала, дык гэта з унукамі і нявесткай. Добрае, залатое ў яе сэрца. Расказаў ёй, як у адной установе таўсматыя ў акуларах жанчына, калі ён падаў дакументы на расшырэнне кватэры, грэблівая скрывілася:

— Вам, паважаны, трэба шукаць ужо сабе месца дзе ў Асаўцах, а не думаць аб асобнай жыл-пашчы...

Іван Іванавіч адчуў, як часта заторгалася правае паўека, у вушах, быццам далёкі марскі прыбой, зашумела. Вось-вось пацягнуў у вачах. Ён стараўся намаганямі волі супакоіць сябе. Ведаў: калі згубіць над сабой кантроль — быць бядзе. Непрапраўнай... Некалі ў далёкім сорок другім, калі іхні партызанскі атрад аблажылі з усіх бакоў у Амелкаўскіх балотах, ён ледзь не прыстрэліў намесніка камандзіра. Той вельмі ж прыгожа

ўмеў разглагольстваваць, як трэба біць фашыстаў, расказаў пра светлае заўтра, а тады папросту струсіў... Ведаў Іван Іванавіч: Асаўцы — гэта апошні прытулак такіх, як ён. Два метры зямлі, неабгабляваная труна. Над ім хіба паплача толькі Таня з унукамі. Няма ўжо ні жонкі, ні сына Мікалая: у сорок гадоў адвезлі ў Асаўцы. Прысеў пасля змены на заводзе ў скверыку... Там і знайшлі яго — ужо халоднага — сагнутага, з расплюшчанымі вачыма. Сядзеў прыгорблены, трымаўся за левы бок грудзей.

— Я, галубка, не спяшаюся ў твая Асаўцы. Можна, дзякаваць Богу, яшчэ вытрываю. Шкада толькі, што з-за такіх, як ты, гнід некалі прасту-

ду падхапіў, галадаў, у канцлагеры падыхаў. Дык лепей ты едзь у Асаўцы...

Цяжка дастаўся той знешні спакой Івану Іванавічу. Калі выйшаў з кабінета ў калідор, усяго трэсла, бы ў ліхаманцы, кропелькі халоднага поту пакрылі лоб. Не хапала паветра, глуха тахкала сэрца.

Колькі ён сустрэў такіх вось грубых, бяздушных чыноўнікаў, пакуль блукаў у кабінетах і кабінет у розных устаноўках. Як метрамом, у памяці старога настаўніка гучалі словы з «Новай зямлі», якую ён ведаў ледзь не ўсю на памяць: «У стол уткнуўшыся насамі, сядзьце пісцы, як гною кучкі, скрыпяць іх пёрцы, ходзяць ручкі...» Мінула ледзь не ўсе сто гадоў, як паэт напісаў гэтыя радкі. А «пісцоў» не зменшылася. Толькі цяпер шоргалі па паперы шарыкавыя ручкі, а некаторыя абзавяліся нават «паркерамі».

Іван Іванавіч прысеў на маленькую раскладушку. Яе Таццяна ўзяла ў дзіцячым садзіку; там яна працавала выхавальцай. Што ж, можна, падкурчыўшы ногі, пераспаць і на такім вось «ложку». Усё роўна ў мэблевых магазінах не было нават завалышчай табурэткі. Ды і які сон у старога чалавека? Іван Іванавіч падняўся, пачаў распранацца. Адсюль, з дзевятага паверха, віднелася залучына Сожа. Дым валіў з камяноў цеплаэнтраля. Да прыпынку час ад часу пад'язджалі доўгія пасажырскія «Ікарусы». (Іх мясцовыя вастра-словы ахрысцілі «гармонікамі» ці «баянамі»). Іван Іванавіч разаслаў на раскладушку прасціну, паклаў падушку. На столі-даху недзе паблізу вуркаталі галубы. У трубах вадзянога ацяплення нешта булькала, пакрыжвала, потым грывела — быццам зрываўся з нябачнай ніці нейкі груз. Настаўнік падкурчыў ногі і прылг на раскладушку. Павеці яго змржваліся, але сон не ішоў. Іван Іванавіч ведаў: засне не раней адзінаццаці гадзін. Можна было б, вядома, у Танінай кватэры паглядзець тэлевізар. Але тады ў «гармонік» старому настаўніку не так проста было б уціснуцца.

Маладзейшыя пёрлі напрамом. Аднойчы дзійчына, якую піхнулі ад дзвярэй аўтобуса, так прыціснула акаваным вугалком «дыпламата», што Іван Іванавіч — па натуре чалавек далікатны — пачаў прасціцца:

— Асцярожней, даражэнькая. Не паламайце рэбраў.

Цяпер ён ляжаў на раскладушцы і перабіраў у памяці сваё жыццё. Да вайны дапамагаў у вёсцы бацькам, а пасля — вучыўся. А потым, як вырваўся з акружэння, пайшоў у партызаны. Трапіў у канцлагер. Пасля вайны — школа. Ён быў добрым настаўнікам. Тыя, каго некалі вучыў Іван

ДВА ПАВЯДАННІ

Мірась Даніленка

Іванавіч, на шматлікія гады палюбілі і родную мову, і літаратуру. Два разы ў раёне хацелі адзначыць працу Івана Іванавіча. Адзін раз падалі дакументы «наверх», каб яму прысвоілі званне заслужанага настаўніка. У другі раз запоўнілі паперы, каб узнагародзілі ордэнам Леніна. І першы, і другі раз нейкі бясстрасны партыйны чыноўнік выкрасліў настаўнікава прозвішча: чалавек быў вязнем канцлагера. Хіба можна яго ўзнагароджваць? Хай сядзіць і не рыпаецца. Няхай падымае, што значок выдатніка народнай асветы далі.

Праз шмат гадоў — ужо калі Іван Іванавіч быў на пенсіі (тады яшчэ жывая была Серафіма Дарафееўна) — знаёмы былі загадчык райана, якога ён выпадкова сустрэў у горадзе, прызнаўся:

— Мы ўсё рабілі, Іван Іванавіч. Але ведаеце: Ілбом жалезабетонную сцяну не прабіць...

Так, тую сцяну наўрад ці ўдасца прабіць каму і ў бліжэйшыя гады. Мусіць, адчувала сваю сілу і правату тая ў акуларах, якая напамінала старому настаўніку пра Асаўцы. Не стала на зямлі Серафімы Дарафееўны (яна ўсё жыццё вучыла малалетак), не падняўся за лаўкі ў заводскім скверыку яго Мікалай, і, можа, не такі ўжо далёкі дзень, калі і яго павязуць у твая Асаўцы. Толькі вось задача: як знесці з гэтага «дзевятага неба» яго, грэшнага? Шкада Тані. Трэба хутчэй нешта рабіць, каб з'ехацца з нявесткай і ўнукамі. Цяжка і сумна будзе тут аднаму, хоць вай, як у піліпаўку галодны воўк. Падумалася: да чаго ж азвярнуўся апошні гады народ. Колькі пабукаў ён па кабінетах, пакуль атрымліваў вось гэтую кватэру! А ён жа прыехаў у горад да Тані з вёскі, якую спаліў Чарнобыль. І сустрэў толькі аднаго чалавека, які аднёсся да яго не па-чыноўніцку.

У кабінеце сярэдніх гадоў мужчына доўга тлумачыў, як трапіць у Інтэрнат «пагарэльцам».

— Бачыце, яны будуць рамантаваць свой дом. А вось пасяліцца пакуль няма дзе. — растлумачыў ён Івану Іванавічу, калі падышла яго чарга вырашаць сваё пытанне.

● Белая Русь, Белая Русь —
Чорнае, чорнае гора.
Што прычакае цябе, Беларусь,
Ад былі Чарнобыля чорнай?

Падае зрок, тупіцца слых,
У атруце зямля святая.
Хто за нашчадкаў адкажа
малых,
Што іх усіх чакае?

Жахам вісіць над галавой
Жудаснае супадзенне:
Сыну майму, крывінцы маёй —
Чарнобыль у год нараджэння.

НА РАДЗІМЕ

● Не рачны мой куток,
не азёрны,

Ні дубоў векавых, ні бяроз,
Толькі ветру разгон тут
прасторны,
Ды травой хмяліць сенакос.
Толькі ноччу, як выспеюць
зоры,
Тут такая стаіць цішыня,
Што, здаецца, ніколі у горы
Не жылі тут ніводнага дня

Што яно і не тойца ў хатах
Ні сівельных удоў, ні матуль...
Ды ці толькі ж вайна вінавата,
Што такая тут ціша дасюль?

Што ніколі не ўчуеш гармонік,
Ні сучасных юнацкіх гітар,
Што адзіны стрыножаны конік
Тут апошні за вёску змагар?

Ні вясёлых скакух,
ні прыпевак,
Ні буслоў, што прыносяць
дзяцей,
І на воем, як водзіцца,
дзевак,
Аніводнай не знойдзеш нідзе.

Дык ці толькі яна вінавата,
Да радзін яшчэ нашых вайна,
Што ўсё больш забіваецца
хатаў,
І ўсё больш — то ад'езд,
то труна.

● Ці не надта ўжо замнога
Белым русам на вякі
Кары выпала ад бога
У разумны век такі?

Ці не надта ўжо багата
Гора чорнага для іх?

Чуеш, атам, мірны атам.
Свет у роздуме заціх.

● І маюся я бясконца:
Неба, неба, захавай,
Каб не стаў смяротнай зонай
Назаўсёды ўвесь мой край.

● Нібыта рэнтгенам дыскусія
Высвечвае ўсё, што на сёння
ў жыцці.
Мізэрных рублёў для
наймізэрных пенсій
Не могуць ніяк дэпутаты
знайсці.

Але і без сесій, без спрэчкі
кіпучай
Прынята рашэнне, і ўжо
не змяніць,
Падоўжыць рублі рулявой
і вядучай,
За тое, што цяжка ёй стала
руліць.

Не трэба былі разуменне
і згода,
Не браўся ў разлік ні грашовы
ліміт,
Ні чорная быль за плячамі
народа,
Дыханне якога здушыў
дэфіцыт.

● І толькі з газетаў, і толькі
з экранаў,
Як здзек ці насмешка гучыць
што ні дзень:
Што гэта дачасна, што гэта
ўсё рана,
Што клопаты быццам заўжды
пра людзей.

ДРЭМЛЕ ПАМЯТКА ДЗЕН... Фотаэцюд А. КЛЕШЧУКА.

— Каб не сапсаваўся ваш настрой, — сказаў Яўген Аляксеевіч (так яго звалі), — схадзіце ў ЖЭУ — возьміце паперку, што ваша кватэра аслабанілася.

Іван Іванавіч так і зрабіў. І больш не блукаў без толку па кабінетах. Уласна, Яўген Аляксеевіч проста зрабіў так, як было паложана рабіць любові на яго месцы. «Як жа мы за семдзесят гадоў ачарсцвелі, прывыклі да свінства, хамства і знявагі, — думаў Іван Іванавіч, варочаючыся на раскладушцы, — калі звычайныя адносінны да нас лічым ледзь не выключэннем. Гатовы абняць такога чалавека, расцалаваць яго».

У ніжэйшай кватэры заплакала дзіця. Над домам прагрымеў рэактыўны самалёт. Не спалася. Стары настаўнік падняўся, абуў тэпці, зайшоў на кухню. Адчыніў фортку і закурыў. Цяжкія часы насталі. За гэтымі васьмі цыгарэтамі давялося выстаць гадзіны са тры старою чалавеку. Некалькі разоў кідаў курцы. Сварылася на яго Серафіма Дарафееўна, а потым — Таня, каб не курыў. Часта хрыпела ў грудзях, начамі даймаў кашаль. І ўсё ж пакінуць назусім курэнне Іван Іванавіч так і не змог.

Ён пражыў усё жыццё сумленна. Два разы паміраў — адзін раз у час блакаты (тады яго выхадзіла маладзенькая партызанка Серафіма), другі раз пасля таго, як выбавіўся з канцлагера. Калі ж яму будзе трэці «званок» з таго, далёкага «бательна», куды навечна пайшлі шматлікія яго аднагодкі? Успомнілася, як прысадзістая кабета з поўным ротам залатых зубоў накінула ўчора на Івана Іванавіча, калі ён запытаўся, за чым гэта чарга.

— Ідзіце, адкуль прыйшлі! — вызверылася яна. — Так і бродзяць тут розныя інваліды ды ветэраны. За вамі нічога не возьмеш.

Ён, прысаромлены, адварнуўся і паціху патупаў прэч ад чаргі. За ўсё жыццё Іван Іванавіч, можа, які раз толькі і пакарыстаўся сваім правам удзельніка вайны. І то — калі лятаў у Казахстан да сябра, з якім некалі разам уцякалі з канцлагера.

На цёмным небе выбліснула адна, другая зоркі. У тым баку, дзе лавіна была працякаць рака, прайшоў буксір — ці не апошні ў гэту навігацыю. Сігнальны агні доўга віднеліся адсюль — з дзевятага паверхі. У доме насупраць — таксама шматпавярховым — нарэшце патухла адзінае акно, што свяцілася. Іван Іванавіч уздыхнуў, старанна прытушыў у попелніцы цыгарэту, і рашыў ісці лажыцца на Таніну раскладушку. Зірнуў яшчэ раз у акно. З цемрыва неба сарвалася знічка і, апісаўшы парабалу, знікла, растаяла, не даляцеўшы да зямлі. «Яшчэ адна душа развіталася з гэтым няўтульным светам», — падумалася старою настаўніку.

ЛЮБЕНСКАЕ ВОЗЕРА

Здалёку на хвалях віднеецца беласнежны камячок. Ён пагойдваецца, калі пад павевамі золкага асеняга ветру рабачыне хваль набліжаецца да камячка, ківаецца. Падймаецца і апускаецца на хвалях. Але, калі пільна ўглядаешся, дык міжвольна адзначаеш: гэта — нешта жывое. Яно рухаецца, плыве, снуе час ад часу чаўнаком паралельна берагу. Напружваеш зрок. Вецер з вачэй высыкае слязу. Так і ёсць. Чайка! Не паляцела з

сяброўкамі на цёплае мора, а засталася тут, на Любенскім возеры. Вада ў ім празрыстая, чыстая (пакуль яшчэ не забрудзілі яе прамысловымі адходамі, не накідалі падлеткі цэлафанавых пакетаў, бутэлек, іржавых бляшанак). Чайка то застыла на месцы, прыпыняецца. І тады здаецца, што гэта — бялюткі паплавок (яе грудзі) злёгка пагойдваецца на вадзе, то пачынае плаваць уздоўж берага, ківае перад сабой выгачанай маленькай галоўкай. Відаць, прывыкла да людзей, што без справы снюдаюцца тут паўз самы ўрэз берага.

— Душа Любены, — чую я поруч ціхі голас.

Паварочваюся, ззаду стаіць дзядок у старамодным капелюшы, з кульбай. Шкельцы ў акуларах тоўстыя, бы ў тэлескопе. На маё здзіўленне ён паказвае ў той бок, дзе плавае чайка, і паўтарае:

— Людзі кажучь: гэта — душа Любены. Хочаце паслухаць?

Стары расказаў легенду.

...Даўно тое было. Яшчэ ў руска-турэцкую вайну 1877—78 гадоў. Тады на вырчку братам-балгарам падаліся тысячы салдат з Расіі. Вялікай славай пакрыў сябе перадавы атрад рускай арміі на Балканах. Камандаваў ім генерал Гурка. Шыпкінскі перавал... Плёўна... Стара-Загора... Кожная скала тут памятае і беларусаў. Яны не шкадавалі сябе, калі вызвалілі той цудоўны край. Ваяваў на Балканах і Іван з гэтых васьмі мясцін. Прыгожы быў дзядок: вочы блакітныя, як вясновае неба над Сожам, а плечы шырокія, як тое поле, ад якога пайшоў ён у салдаты.

Не раз хадзіў у атаку Іван на Шыпкінскім перавале, дзе толькі вецер пасвістаў у расколінах скал, ды клекаталі арлы, раскінуўшы магутныя крылы ў вольным паўце...

Мінуў час, і вярнуўся поўны георгиеўскі кавалер Іван у вёсачку, што прытулілася сярод меднавольных соснаў каля ціхага Сожа. Прыехаў не адзін. Прывёз з сабой чарнавою, з тоўстай касой балгарку Любену. Мусіць, вялікае каханне апаліла іхнія сэрцы, калі не пабаялася тоненькая, як чарацінка, Любена ехаць з Іванам у далёкі край.

— Куды ты, туды і я, — сказала яна. — Без цябе няма мне жыцця.

— І мне няма, — адказаў Іван. — Я буду цябе на руках насіць.

Ён бы і насіў Любену, ды як жа ты тое зробіш? Трэба было карчаваць лес, сець проса на лядах, а па вечарах ставіць венцыры ў Сожскіх затоках. Затое, калі надыходзіў вясновы вечар і сонца паволі садзілася за росныя лугі, Іван і Любена прысаджваліся на прызбе сваёй маленькай хаты і пачыналі спаваць. І тады заціхалі салаўі, пераставалі сьнаваць у сінім паветры кажаны, падымаліся на цыбатых нагах у буслянках буслы. (Тады іх шмаць тут, ля Гомеля, вялося.) Усё жывое замірала — слухалі песні Івана і Любены. Нават у маленькім бліжнім манастыры манахі не так уважліва клалі зямны паклон, і іхні ігумен з рэдзенькай барадой злосна шыпеў:

— Зноў нечасціўцы завялі сваё. Нават памаліцца спакойна не дадуць.

Аб чым жа яны спявалі?

Калі суладна б'юцца сэрцы, дык кожная такая песня — аб любові, аб радасці сустрэчы, аб шчасці жыцця на гэтай грэшнай зямлі. І ўжо здаецца, што не гудуць ад цяжкай працы натруджаныя рукі, не шчымяць пякучыя мазалі ад тапарышча, не такі і страшны заўтрашні дзень.

Ды ў народзе кажучь: не вечна быць аднаму шчасцю. Спачатку ў адзін дзень памерлі іхнія блізныя — Саўка і Рэнька. Абодва чорненкія, з блакітнымі вачанятамі. Ускараскалася нейкая хвароба — адзёр не адзёр, але дзеці таялі на вачах. Пачалі цяжка дыхаць, тварыкі пакрыліся чырвонымі плямамі...

Як птушка з падбітымі крыламі, білася, плакала над маленькімі трунамі Любена. Да крыві заціснуў вусны Іван. З Балканаў прыйшоў — не было ніводнага сівого воласа. А тут за адну ноч пасівеў. Прыгнула чалавека бяда...

Але гэта была яшчэ не ўся бяда. Праз паўгода Івана паралізавала. Можна, застудзіўся на высокіх перавалах. Не варухне чалавек пальцам, нагой — ляжыць, бы тая калода. Толькі няўцяма глядзіць на сваю Любену. І ў тым позірку чытае яго жонка:

— Мілая мая. Праменьчык мой балканскі. Завёз я цябе ў далёкую старану. Кідай мяне, Любена. Едзь у сваю Балгарыню. Усё роўна шчасця мы мелі мала.

— Што ты? Што ты? Грэх так думаць, дарачі. Вятрыска адсюль, з бору, няхай нясе да Стара-Загоры маё маленне, мае добрыя словы пра цябе, Іване. Нашы душы заўсёды будуць разам, Іване. Заўсёды...

У адзін з асенніх дзён, калі плылі павуцінкі за Сож і ўсё далей, далей — можа, аж да далёкіх Балкан, — ціха адышоў Іван. Павеці яму закрыла Любена. Прытулілася вуснамі да непрывычна халоднага лоба, да пабеленых сівізной скроньяў («Ох, Саўка і Рэня! Чаму ж вы пакінулі нас») і падалася да паслушнікаў у манастыр...

А калі манахі адпявалі Івана і труну яго на льяных ручніках апусцілі ў халодную, як лёд, магілу пад высачэзнай сасной, паднялася Любена на высокую званіцу ў манастыры. Перад ёй віднелася пакручачая лука Сожа. Пад ліштвай манастыра пішчалі вераб'і (ластаўкі паляцелі ўжо ў цёплыя краі), навокал ляжалі лясы і лясы. Лясы і палі. Ляжала зямля. Яна стала для Любены яе роднай зямлэй.

— Будзь і ты маёй, зямля, — сказала Любена і кінула ўніз, дзе ўжо ў лагчынах пачынаў клубіцца туман...

● З таго часу, — расказаў мой спадарожнік, — тут разлілося возера. Людзі назвалі яго Любенскім. А вёску, што раскінулася паблізу, завучу Манастыркоў. Мінаюць гады, дзесяткі гадоў. І кожны раз прылятае сюды чайка. Кажучь: то душа Любены... Як вы думаеце, можа гэтулькі гадоў жыць чалавечая душа ў птушцы? — запытаўся дзядок.

Я ўважліва яшчэ раз паглядзеў на яго. Старэчы позірк з-за акулараў. Небагатая апаратка. Акуртатная барада.

— А чаму не? Можна, — адказаў я. — Чалавечая душа можа жыць вечна, калі толькі чалавек недарэмна пражыў адведзены лёсам век.

ПЕРШЫ КРОК НЕМАЎЛЯЦІ...

Аматы прыгод — у тэатр! Вас чакае стары добры Лондан, дзе ў маляўнічым Кінсінгтан - парку стаіць бронзавы хлапчук Пітэр Пэн. Па загадзе чарадзейнай палачкі англійскага пісьменніка Дж. Бары Пітэр зрабіўся яркім промнем, што азарыў панылае жыццё малодшых Дарлінгаў: Вэндзі, Джона ды Майкла. Яны з радасцю пакіравалі з ім у дзівоўную краіну, на цудоўны востраў Дзесьцітам. Бо толькі там здзяйснюцца ўсе дзіцячыя мары, надароўца і прыгоды. Самае цудоўнае, што іграюць у гэтай казцы толькі дзеці: спектакль «Пітэр Пэн» пастаўлены Дзіцячым музычным тэатрам-студыяй, створаным пры ДАВТе БССР.

Гэта першая работа нова-народжанай суполкі, праца моладзі: кампазітара А. Будзько (лібрэта А. Нілава), дырыжора А. Васілеўскага, рэжысёра-пастаноўшчыка С. Цырук, мастацкі Т. Каралёвай.

— Ідэя пастаноўні дзіцячага спектакля ўзнікла ў галоўнага рэжысёра ДАВТа В. Цюпы, — расказвае С. Цырук. — Яна падалася нам заваблівай. Ды з дзецьмі працаваць таксама складана: у іх тыя ж недахопы, што і ў дарослых. Понад-надная артыстычная арганізацыя — рэдкая нават у дзяцей.

— Ім усё вельмі падабаецца, і яны імкнуцца спяваць выразна, — дадае хормайстар Н. Ламановіч. — Гэтае вобразнае плянне вельмі ўплывае на дзяцей, яны разумюць музычныя тэрміны, руну дырыжора, гучанне аркестра — і яны шчаслівыя, бо ўдзельнікі іншых дзіцячых калектываў такога проста не маюць...

Ідучы ў оперны тэатр, я спадзявалася пабачыць жывы дзіцячы спектакль, з яркімі фарбамі, з арыгінальнымі мизансцэнамі, з

дзецьмі, якія існуюць на сцэне, як у жыцці. Аднак... Успрымалася ўсё чамусьці вельмі блякла. Дэкарацыі — без выдумкі і зусім не адпаведныя той цудоўнай дзіцячай краіне, якую стварыў казачнік Дж. Бары. Уявіце сабе цёмны фон, мабыць, сімвал змрочнасці лонданскіх вуліц. А на сцэне стаіць неўразумелы драўляны выгарадкі — пакой малодшых Дарлінгаў... Не надта зразумела і лібрэта: што за чым, што да чаго? Можна, з гэтым звязана і шматковаць спектакля, адсутнасць адзінай драматургічнай лініі. А дзеці? Гэты самы жывы і пластычны «матэрыял», з якога можна вылепіць і брыдкае качаня, і прыгожага лебедзя!

— Проста здзіўляешся. — кажа С. Цырук, — адкуль бяруцца штампы, зацятасць...

А ў мяне, прызнаюся, узнікла ўражанне, што гэтыя сімпатычныя піраты ды ру-

салкі толькі робяць тое, што ім загадана, што ў іх «запрамавана» самай пастаноўкай, не багатай, на жаль, на ўдалыя знаходкі. Тут, як мне здаецца, пралік рэжысёра, што не дала юным артыстам творчай свабоды. Вось і атрымліваецца, што пры цікавай музыцы, жвавай і захапляючай, спектакль пакуль не саспеў для глядачоў. Доказ — рассяяная іх увага, мімаходзь пачутая ад дзіцяці фраза: «Мне фільм больш падабаецца. Там цікавей...» Гэта можа быць вострым сігналам для ўсёй пастаноўчай групы.

Мне могуць запыраць: маўляў, для яркага ўвасаблення задумы пастаноўшчыкаў няма матэрыяльных сродкаў. Але гэта бяда цяпер усіхня, ды яна не здымае адказнасці за любую справу, тым больш задуманую для дзяцей. Галоўнае, былі б рэсурсы духоўныя, а яшчэ — талент ды натхненне.

Сцэна з мюзікла «Пітэр Пэн».

Фота Ул. КРУКА.

МУЗЫКА

ГРОШЫ ДЛЯ ФЕСТИВАЛЮ

Летась у Петрапаўлаўску-Камчацкім прайшоў фестываль беларускага мастацтва. Разам з артыстамі на далёкім паўвостраве пабываў карэспандэнт БЕЛТА, які зрабіў гэты матэрыял спецыяльна для «ЛіМа».

Які гэта быў поспех! На кансерватывым заводзе ва Усць-Бальшарэцкім раёне рабочыя прыгразілі наладзіць забастоўку, калі артысты паедуць і не выступяць перад другой зменай. Рыбакі, каб паслухаць беларускія песні, плылі за некалькі кіламетраў на лодках. У Петрапаўлаўску-Камчацкім, не пакрыўджаным гастролямі знакамітасцяў, білеты на канцэрты раскупляліся за некалькі дзён. «Фестываль беларускага мастацтва прайшоў з аншлагам», — пісала «Камчатская правда». Артыстаў літаральна засыпалі кветкамі і просьбамі прыехаць праз год-два яшчэ. Яны пагадзіліся, але кожны разумеў, што верагоднасць новай сустрэчы зусім малая. Недаступнай Камчатку робяць не адлегласць, а самы звычайны рубель.

— Сродкі для аплаты паздан, сустрэч, канцэртаў мы збіралі некалькі месяцаў, — расказвае дырэктар Петрапаўлаўскай філармоніі Эдуард Бондараў. — Да чаго толькі ні хадзілі на пантон! Добра, калі прадпрыемства выдатноўвала тры-чатыры тысячы рублёў, часцей жа вярталіся ні з чым — працоўныя калектывы лепш купіць відэамагнітафоны, чым канцэрты. У рэшце рэшт дапамог аблынным, ды і Беларусь узяла на сябе частку выдаткаў. Але гэтая крыніца не можа быць пастаяннай, таму і ніякіх дагавораў нахонт культурных абменаў з вашай рэспублікай заключыць пакуль не змоглі.

Значыць лепшае, што, на думку спрактыкаванага Э. Бондарава, засталася ў культуры ад застойных часоў, —

традыцыя такіх вольных некамерцыйных фестываляў, пад націскам прымітыўнага меркантилізму паступова аддзіць у мінулае, і мы асуджаны абмяжоўваць свой выбар спісам нямногіх эстрадных зорак, здольных сабраць стадыёны?

Калі арганізатары фестываляў будуць разлічваць толькі на бюджэты ды падараны рубель, так яно, хутчэй за ўсё, і атрымаецца. Але чым хадзіць з шапкай па крузе і чакаць міласціны ад дабрадзейцаў, ці не лепей паспрабаваць зарабіць патрэбныя сродкі самім? Справа гэта няпростая, аднак, як паказаў вопыт той жа камчацкай паездкі, зусім мажлівая.

...З Мінска ў Петрапаўлаўск-Камчацкі мы ляцелі на — ТУ-154. Акрамя пасажыраў, ён забраў з сабой нямала дадатковага грузу, — пра што я дазнаўся пасля адной з сяброўскіх сустрэч на камчацкай зямлі. Як і належыць, мы абмяняліся з гаспадарамі сувенірамі. Мае новыя знаёмыя, якія пабывалі ў Японіі, ЗША, Паўднёвай Карэі і ў Індыі, з захапленнем паказвалі сваю калекцыю заморскіх экзатычных цацак і былі вельмі задаволены яе папаўненнем — льяной беларускай лялькай. «Колькі каштуе такі цуд, напэўна, вельмі дорага?» — не змогла ўтрымацца ад пытання гаспадыня. Названая мною цана падалася ёй проста смешнай. «Ды ў нас бы за гэта...»

Вось тады я і ўспомніў

пра наш паўгразвы рэйс. На жаль, магчымасці магчымых авіялайнера аказаліся, можна сказаць, незапатрабаванымі. Ніхто проста не падумаў пра тое, што ў час канцэртаў, а іх у розных гарадах было каля пяцідзесяці, можна разгарнуць кіёск з беларускімі лялькамі, ручнікамі, і прадаць усё гэтыя зусім не дэфіцытныя на Беларусі сувеніры па цэнах досыць дарагога мясцовага рынку. Прыбытак ад такой аперацыі мог бы пакрыць немалую частку фестывальных расходаў.

Другой нескарыстанай крыніцай даходаў Э. Бондараў назваў рэкламу. Нават у мяне, чалавека далёкага ад эканомікі, суб'ядседнікі нарэдка імкнуліся «выпытасць», чым багатая Беларусь, што яна выпускае, чым гандлюе. Прамысловасць Камчаткі бурна развіваецца і шукае любыя магчымасці для наладжвання прамых гаспадарчых сувязей, так што рэклама беларускіх прадпрыемстваў была б тут вельмі дарэчы. Да слова, без такой камерцыйнай рэкламы на Захадзе не праходзіць ніводнае канцэртнае шоу.

І калі нават рэклама разам з продажам сувеніраў не дасць арганізатарам фестываля патрэбнай сумы, дык грошы, якіх не хапае, — а гэта будучы ўжо яна не сотні тысяч — прасцей будзе знайсці ў фундатараў. Асабліва, калі такія выдаткі для іх саміх будучы выгаднымі. Ды на жаль, калі сёння фундатарам захаца стаць

Пры ўсім гэтым — нова-народжаны калектыв зрабіў першы крок, пастаноўка жыве і прываблівае глядача тым, што там іграюць юныя артысты, галасістыя і памалечы абаяльныя. Асабліва падабаецца публіцы галоўны герой Пітэр Пэн — чароўны хлопчык, «у міру» Глеб Мацвяйчук. Амаль «опера» роля ўдаецца яму проста цудоўна.

Дарэчы, многія з удзельнікаў спектакля маюць музычную адукацыю, ёсць тут і вучні Музычнага ліцэя пры БДК.

Са стваральнікаў «Пітэра Пэна» вылучу асабліва аркестрантаў, дырыжора ды маладога кампазітара.

Дадам: калі ўжо закладваюцца рэпертуарныя асновы унікальнага Дзіцячага музычнага тэатра, дык чаму б новаму калектыву не звярнуцца да ўжо напісаных нашымі кампазітарамі дзіцячых опер, музычна-тэатралізаваных дзействаў? Гэта значна пашырыла б жанравы дыяпазон тэатра.

Марына МДЗІВАНІ.

ХАРЭАГРАФІЧНАЕ МАСТАЦТВА Беларусі вырасла з нетраў багатай скарбніцы народнай творчасці. Беларусы маюць мноства самабытных, яркіх, разнастайных танцаў, цесна звязаных з жыццём і побытам народа, святамі, абрадамі. Формы нацыянальнай харэаграфіі шматстайныя: танцавальныя гульні, арнаментальныя карагоды, мноства варыянтаў мудрагелістых кадрыляў, тэмпераментныя полькі, танцы, звязаныя з усімі падзеямі чалавечага жыцця, бытавыя скокі. Для многіх беларускіх танцаў характэрная жэстнасць, што, як правіла, вызначае назву: «Шаўцы», «Чарот», «Бычок», «Мяцеліца», «Лянок», «Дударыкі», «Малацілачка», «Бульба», «Ручнікі», «Кросны» і г. д.

Што такое народны танец? Пластычная мова, якая раскрывае ўяўленне народа пра лепшага чалавека, пра лепшыя рысы нацыянальнага характару... Але мы ўсё больш губляем беларускі сапраўдны народны танец, і варта было б даўно звярнуць увагу на велізарны яго страты. У горадзе яго перасталі разумець, выцясняяцца ён і з вёскі.

Напрошваецца пытанне: ці магчыма расліна без караня?.. Мы ж у нашай сцэнічнай харэаграфіі часам рэжам карані — начыста адкідаем гісторыю, фальклор ды яшчэ прэтэндуем на поспех. Трэба ашчадна і прафесійна ратаваць гэтыя карані, успамянаць звычкі, народныя танцы, рытуалы — і неадкладна, інакш будзе позна. І што важна — імкненне да каранёў развіць у свядомасці моладзі. Страта гістарычных каранёў, нацыянальных культурных традыцый можа абярнуцца і ўжо, як вядома, абарочваецца бездухоўнасцю. А калі адмовіцца ад мінулага, ад цябе адвернецца будучыня. Дык што ж мы пакінем нашчадкам?

Нам трэба вярнуць цудоўныя нашы традыцыі народнай харэаграфіі, пра якую высока адзываліся відныя дзеячы культуры і мастацтва ў 20—50-я гады і якая, на жаль, пайшла да заняпаду, пачынаючы з 50—60-х гг. Больш таго, калі цяпер і з'яўляюцца на сцэне шэдэўры мінулага, то «знаўцы»-перастрахоўшчыкі крытыкуюць, кажучы, што гэта састарэла. Некампетэнтнасць, часам і некампетэнтнасць так званых «прафесіяналаў», — гэта небяспечны вораг у нашым мастацтве.

Праблем у працы прафесійных і самадзейных танцавальных ансамбляў сёння няма. Трывожна, што ў апошнія гады з'яўляецца мала нацыянальных сцэнічных беларускіх танцаў, якія абапіраліся б на народную аснову, на багаты фальклорны матэрыял, мала наватарскіх работ. Многія праграмы «сярэдня», а то і слабыя, яркіх, запамінальных работ яўна не хапае.

А ёсць жа вялікая колькасць беларускіх танцаў, дагэтуль яшчэ невядомых шырокаму колу глядачоў. Застаючыся як бы некранутай цаліной, яны мала выконваюцца ў прафесійных ансамблях і ў самадзейнасці. Знаходзіць іх і культурываецца — справа гонару кожнага кіраўніка харэографа. Трэба толькі памятаць, што кожны танец — душа народа, пакрыўдзіць якую дапушчэннем фальшу ў танцы — злачыства перад народам і мастацтвам. З другога боку, сёння мастацкія запатрабаванні глядачоў узраслі, а танцы любяць усё, і гэтае мастацтва адрасавана ўсім, незалежна ад узросту, дык не менш важная задача — прывабіць глядача цікавым актуальным рэпертуарам.

У РАМКАХ аднаго артыкула немажліва падрабязна прааналізаваць прычыны, што прывялі да адставання народнай харэаграфіі на Беларусі. Але перад усім трэба сказаць, што вельмі мала выпускаецца літаратуры пра беларускую харэаграфію, бракуе спрактыкаваных метадыстаў, слабая дасведчанасць і нізкая культура і мастацкі густ многіх харэографаў, яны не працуюць над сабой. А трэба вывучаць беларускі танец, яго асаблівасці! У пагоні за знешнім поспехам, эклектычнай віртуознасцю, якія ашаламляюць глядача, пастаноўшчыкі, быццам бы ўзбагачаючы мастацтва танца, адводзяць яго ад народнай асновы, ад яго каранёў. І мы прыйшлі да таго, што беларускі танец ствараецца ў наносных уплывах, засмечваецца іншароднымі элементамі, трукатвам, акрабяткай, свавольствамі. Гэта выцясняя сапраўды народныя годнасць, высакароднасць, лірыку, стрыманы гумар. Вось і адбываецца скажэнне народнага танца. Змагацца з гэтай з'явай няпроста.

Словам, танец перажывае цяпер у канцэртных праграмах жорсткія смяжэнні. Стваральнікі гэтых «узораў», відаць, не ведаюць гісторыі, умоў не кажу пра талент, пачуццё мастацкага танту ў пошуках тых ці іншых сродкаў увасаблення на сцэне сапраўды беларускага нацыянальнага танца.

Напрыклад, такіх жамчужынаў, як «Лявоніха», «Юрачка», «Крыначок», «Лянок», «Бульба», «Мінікі», «Таўначыкі», «Мяцеліца», «Чарот», «Карагод», польні,

Ю. БЕХЦЕРАУ.

Лірычная споведзь тэатральнага мастака

Хацеў быў зрабіць уступ да гэтых сваіх нататак, ды зразумеў — не трэба. «Уступ» даўно ўжо зроблены — усім прыкладам развіцця нашае дзяржавы. Цяпер, мовячы па-тэатральнаму, адбываецца суцэльная кульмінацыя, якая вельмі нагадвае эпілог...

Аднак што гэта я пра дзяржаву! Збіраўся ж — аб праблемах тэатра (у дзяржаве), пра ягонае матэрыяльна-духоўнае жыццё...

Я прыехаў у Гродзенскі абласны тэатр лялек з Ленінградскага ДІТМІ. Ка па ўласным жаданні і запрашэнні галоўнага рэжысёра. Я быў натхнёны працаю, дзень бег як гадзіна, усе наўкол былі сябры, браты, аднадумцы! У мяне — ідэі, жаданні, магчымасці!.. Мог паскардзіцца хіба толькі на сумныя і манатонныя п'есы з «абавязковага ляльчага рэпертуару», якія, праўда, разнастаіла захиляючая работа з рэжысёрам. Аднак...

Аднак наспела часіна расчараванняў, жыццё балюча ўдарыла — і дзякуй яму за гэта, бо цяляла яно не ў мяне, а ў мае ружовыя акуляры, што са студэнцкіх часоў угнездзіліся на носе...

...Спектаклі пра добрае і светлае, аказваецца, могуць рабіцца цёмным і злосным чынам; фальшывае лідэрства ноты «я» можа замяняць старую і добрую тэатральную ноту «мы»; размовы пра духоўнасць не гарманіруюць з думкамі пра побыт; перадпрэм'ерная беганіна і кліч «давай, давай!» змяняе пасляпрэм'ерны тэмп «не трэба». калі ўсе, хто ёсць у тэатры, дружна няртаюцца да сваіх спраў, нібыта займаючыся справаю агульнай...

Я, мабыць, доўгі час сам ствараў сваё рамантычнае аблічча, песціў сваё рамантычнае «нутро», і ўдача ў стварэнні вобраза была б відавочнаю, калі б менш даводзілася дбаць... ну хоць бы пра каўбасу. Цела, бачыце, выдае ўжо «духоўнасць», а душы, аказваецца, патрабуецца грубая матэрыя. Болей за ўсе парадоксы сцэны мяне знясільвае пытанне-парадокс: матэрыяльны дэфіцыт спараджае духоўны ці наадварот? Цяжка і недарэчна вінаваціць акцёра, рэжысёра ці мастака, якія нібыта вольна твораць у тэатры, за тое, што ў жыцці яны перакідваюцца рабамі — занадта «спрыяльных фактараў». Дый жа злыбеда ў тым, што гэты самы працэс мае і адваротны кірунак, і штодня ўжо я жахаюся думкі: раб, раб не толькі ў жыцці, але і ў мастацтве!

...А хто царуе ў тэатры? Хто владарыць матэрыяльным і духоўным? Мельпамена? Што вы... Тая самая каўбаса ці чарга на кватэру. Няўжо таму, што нехта нешта тэатру не дае? Нечога творцам тэатра не дазваляе? Трымае за рукі, сядзіць на карку, замінае, шкодзіць і ненавідзіць?

Думаю, што не. Спачатку з'яўляецца пан, потым ужо — раб, дый кожны першапачаткова народжаны вольным. Вольным!...

Юрый ДАВЫДЗЮК,
галоўны мастак Гродзенскага абласнога тэатра лялек.

кадры і іншыя беларускія танцы да такой ступені «асучаснілі», што іх проста немагчыма пазнаць — слабыя спробы безгустоўнай тэатралізацыі не толькі выклікаюць пачуццё пратэсту, але і падкрэсліваюць непараўнальныя страты, нанесеныя народнаму танцу такім, мякка кажучы, вольным з ім абыходжаннем.

Трэба пазбаўляцца беларускаму танцу ўсяго наноснага, псеўданароднага, засцерагацца ад штампа ў выкананні, які з'яўляецца зніжэньнем узроўня майстэрства. Трэба абрагаць нашу культуру ад ўсяго выпадковага. Але гэта не азначае, што танцы трэба ставіць прымітыўна.

ШТО Ж БУДЗЕ З НАШЫМ ТАНЦАМ?

Палемічныя меркаванні пра сённяшні стан харэаграфічнага мастацтва

штрыхах і выяўленчых прыёмах, якія вельмі важныя ў фальклору.

Стварыць кампазіцыю танца — справа складаная, тонкая, якая вымагае працяглага пошуку і арыгінальных творчых рашэнняў. На працягу свайго існавання танцы змяняліся, узабагаліся новымі роднаснымі рухамі. Напрыклад, танец можа быць цікавы сваёй самабытнасцю, сваёй манерай, але для сцэны занадта просты. Тады пастаноўшчык яго развівае, узабагае сваёй фантазіяй і падкрэслівае найбольш характэрныя элементы танца, захоўваючы яго прыроду, манеру, стыль. Толькі добра ведаючы народны танец у яго мінулым, можна і далей яго развіваць, уносячы ў яго новыя элементы. Народны беларускі танец — не застыглая догма. І не трэба баяцца эксперыментаваць, трэба даць разгарнуцца таленавітым балетмайстрам. Эксперымент у мастацтве таксама неабходны. Пытанне толькі ў тым, як эксперыментаваць і навошта? Калі эксперымент не мае пад сабой рэальнай традыцыйнай народнай харэаграфіі і робіцца толькі самамэтай, то ён ніколі не станеца грунтам для твора мастацтва, які пражыў бы доўгае жыццё.

ДАВАЙЦЕ ўявім сабе творчую атмосферу 20-х — пачатку 40-х гадоў, час пошукаў. Хочацца ўспомніць, як працаваў вядомы беларускі балетмайстар Канстанцін Андрэевіч Алексютовіч. Яго прыклад — павучальны. Перш за ўсё ён правёў вялікую работу па зборы, вывучэнні, распрацоўцы і апрацоўцы беларускага танцавальнага фальклору, што дало магчымасць папулярызаваць беларускі народны танец. Алексютовіч — і балетмайстар-эксперыментатар. Ён для пастановак танцаў знаходзіў новыя сродкі выяўлення ў рухах, у жэсце, нават у міміцы. З такой выдумкай, дзякуючы вялікай фантазіі і вынаходлівасці пастаноўшчыка, паказваў новыя тэхнічныя рухі, якія з'яўляліся выяўленчымі сродкамі, але ні ў якой меры не труктацтвам. Ён ведаў, калі і якія рухі мэтазгодна ўжываць, бо адзін і той жа рух можа мець розны сэнс, у залежнасці ад месца ў танцы, ад спалучэння з іншымі рухамі. Галоўнае, каб яны былі пераканаўчыя, перадавалі мастацкую задуму і падкрэслівалі думку пастаноўшчыка. Многія створаныя К. Алексютовічам танцы, кампазіцыі глыбока народныя, у яго творчасці ўвасоблены лепшыя пачуцці і думкі беларусаў. Але хутка не застанеца людзей, якія захоўваюць у памяці гэтыя танцы-шэдэўры, і яны будуць незваротна страчаны для новых пакаленняў.

Які б этап творчага шляху Алексютовіча мы ні ўзялі, кожны адыграў велізарную ролю ў гісторыі беларускай харэаграфіі. Я лічу, што неабходна правес-

ці вялікую работу па аднаўленні сапраўдных пастановак беларускіх танцаў Канстанціна Андрэевіча Алексютовіча, пакуль яшчэ не позна, бо ёсць былыя ягоныя вучні ды папленікі. Хацелася б спадзявацца, што Міністэрства культуры БССР, Музычнае таварыства, СТД БССР і Навукова-метадычны цэнтр культуры праявіць цікавасць да творчай спадчыны харэографа і паспрыяюць выпуску кнігі танцаў К. Алексютовіча.

Я, як і іншыя ягоныя вучні, ганаруся тым, што належала да школы К. Алексютовіча. Пасяняны ім добрыя зьярныты далі добрыя ўсходы. У рэспубліцы сфарміравалася некалькі ансамбляў, якія ўнеслі вялікі ўклад у развіццё і прапаганду народнага беларускага танца, — дзякуючы А. Рыбальчанку, С. Дрэчыну, П. Акулёну, І. Серыкаву, М. Рохману і многім іншым. Адыходзіць старэйшае пакаленне. А што адбываецца ў наш час?

Самай актуальнай праблемай робіцца праблема кадраў. Сур'ёзнае пытанне — недахват кваліфікаваных харэаграфіаў-балетмайстраў для прафесійных і самадзейных калектываў. І нам патрэбна не толькі колькасць, а і якасць кіраўнікоў — прапагандыстаў беларускага народнага танца, іх творчае мысленне, фантазія, веды павінны быць на высокім прафесійным узроўні.

У выхаванні будучых харэаграфіаў вялікую адказнасць нясуць Мінскі інстытут культуры, Мінскае вучылішча мастацтва і культуры, Беларускае дзяржаўнае харэаграфічнае вучылішча, дый Дзяржаўны ансамбль танца БССР. Неабходна, каб гэтыя ўстановы больш дакладна вызначылі сваю пазіцыю ў справе выхавання маладых спецыялістаў у галіне харэаграфіі, арыентуючы іх на спасціжэнне танцавальнай спадчыны розных народаў. Надаваць увагу вывучэнню беларускага народнага танца з яго рэгіянальнымі асаблівасцямі, абавязкова знаёміць выпускнікоў з усімі апублікаванымі матэрыяламі ў гэтай галіне. Цудоўныя ўзоры народнага танцавальнага мастацтва з цудоўнай музыкой, выдатнай лексікай трэба захаваць і данесці да будучых пакаленняў. Гэтым у нас у спецыяльных навучальных установах займаюцца недастаткова шырока і недастаткова адукавана.

Вядома, галоўнае ў тым, каб мастацтва танца не толькі не страціла заваяваных пазіцый, а і дасягнула новых вышыняў. Вось чаму нашы погляды звяртаюцца да навучальных устаноў, якія займаюцца падрыхтоўкай харэаграфіаў-балетмайстраў. Думаецца, трэба пашырыць агульную эстэтычную падрыхтоўку студэнтаў, што паўплывае на фарміраванне культурных патрэбнасцей, інтэрэсаў будучага спецыяліста. На маю думку, у гэтых навучальных установах пакуль не вывучаюць грунтоўна і сур'ёзна беларускі танец, рытміку, акцёрскае майстэрства, запіс і разбор танцаў, педагогічную і рэпетытарскую дзейнасць, эстэтыку харэаграфіі.

Рыхтаваць кваліфікаваныя кадры балетмайстраў — адна з галоўных задач, напрыклад, кафедры харэаграфіі Мінскага інстытута культуры. Існуе кафедра ўжо больш за 10 гадоў, але, як паказваў І Рэспубліканскі фестываль беларускага народнага танца (саканік 1990 г., Гродна), востра стаіць праблема падрыхтоўкі балетмайстарскіх кадраў. Кафедра харэаграфіі МІКа мае лабараторыю па вывучэнні танцавальнай культуры Беларусі. Лічу, што ўжо можна выявіць моцную дыспрапорцыю паміж затрачанымі лабараторыяй намаганнямі і вынікам падрыхтоўкі кадраў.

Наколькі мне вядома, на сённяшні дзень Мінскі інстытут культуры, гэтаксама як і вучылішча мастацтва і культуры, харэаграфічнае вучылішча БССР з многіх соцень народных танцавальных рэгіянальных узораў і варыянтаў танцаў знаёміць студэнтаў у працэсе вучобы не больш як з дзесяткам вядомых:

АД РЕДАКЦЫІ: Артыкул Л. Алексютовіч надрукаваны са скарачэннямі, але гэта не скажае яго змест. Пазіцыя аўтара зразумелая. Спадзяёмся, на публікацыю адгукнуцца прафесійныя харэографы, навукоўцы, спецыялісты-педагогі.

«Лявоніха», «Крыжачок», «Бульба», «Мяцеліца», «Лянок», «Карагод», «Таўкачыні»... Элементы руху падаюцца толькі абстрактна, ускладнёна. А дзе ж знаёмства з натуральнай лексікай нацыянальных народных узораў, як у танцы «Бычок», «Галубец», «Качан», «Занаблука», «Завейніца», «Казачок», «Кросны», «Мельнік», «Малацілачка», «Плясуха», «Падсяванка», «Ручнікі», «Цярніца», «Шаўцы», «Шостан», «Ветрык» і інш? Чаму амаль забыты сольны танец беларускіх танцоўшчыц і танцоўшчыкаў, дзе выяўлены яркі самабытны характар беларуса, ягоны гумар, выдумка ў арыгінальных «каленцах»? Як цудоўна было б аднавіць гэтую традыцыю жаночых скокаў-імправізацый і мужчынскіх сольных скокаў! Гэта традыцыя адыходзіць у нябыт, хоць у вёсцы пакуль яшчэ не зусім забыта.

Пытанне пра знікненне народных беларускіх танцаў, якія ўжо павінны быць

занесены ў Чырвоную кнігу, узнімалася на нарадах, канферэнцыях кіраўнікоў танцавальных калектываў і ў рознай форме гучала шмат разоў, але зрухаў пакуль няма.

СЛОВАМ, у цэлым стан у галіне беларускага харэаграфічнага мастацтва больш чым трывожны. Нават у нашым харэаграфічным вучылішчы, якое выпускае прафесійныя кадры, улічваючы індывідуальныя асаблівасці выхаванца, ягоны характар, музычнасць, творчыя схільнасці, не вывучаецца курс народнага беларускага танца і выпускнікі яго не ведаюць. А быў час, калі ў кожным класе вучылішча я асабіста вяла абавязковыя ўрокі народнага танца, і выхаванцы былі падрыхтаваны для працы ў беларускіх ансамблях. А што цяпер? Век балетных артыстаў адмераны — праз дваццаць гадоў сцэнічнай працы ім прызначаецца пенсія. Развітаюцца са сцэнай, але імкнучы і далей быць карыснымі мастацтву. Нярэдка яны робяцца кіраўнікамі самадзейных калектываў. Гэта, вядома, добра, бо маюць велізарны сцэнічны вопыт, гадамі выхаванае пачуццё танца. Але тут і праяўляецца негатывны бок. Працуючы ў Беларусі, яны не ведаюць асаблівасцей нацыянальнага танца і таму не здатныя да самастойнага асваення танцавальнай першакрыніцы. Што ж адбываецца пры гэтым няведанні? Пры сцэнічнай апрацоўцы танца яны могуць скажаць яго сутнасць, вымушаны ісці па шляху пераймання, цалкам пераносіць у свой рэпертуар гатовыя распрацоўкі іншых балетмайстраў, галоўным чынам, з прафесійных ансамбляў. Падобнае папаўненне вядзе да перапева адных і тых жа пастановачных прыёмаў.

А як бы выйграла танцавальнае мастацтва, калі б кожны выпускнік-балетмайстар помніў галоўную сваю задачу: ствараць танец і прыносіць у калектыву штосьці новае, яркае, непаўторнае па задуме!

З'явілася маладое пакаленне харэаграфіаў, і яны павінны ўнесці свой уклад у развіццё беларускага мастацтва. Ад іх многае залежыць: як узабагаціцца наша танцавальнае мастацтва спадчынай мінулага, як будучы захоўвацца каштоўнасці культурнай спадчыны, якой будзе праграма далейшага жыцця танцавальнага мастацтва.

Наперадзе ў іх вялікія і цікавыя творчыя задачы, калі яны будуць абалірацца на самыя багатыя крыніцы народнай творчасці і будуць улюбёныя ў беларускі народны танец, у наш фальклор. Тады яны стануць вартымі вялікіх задач.

І яшчэ. Наспела неабходнасць у правядзенні рэспубліканскай канферэнцыі, прысвечанай сучаснаму стану нашага харэаграфічнага мастацтва. Трэба ўсё абдумаць разам, разам абмеркаваць надзённыя праблемы.

Ларыса АЛЕКСЮТОВІЧ.

ЗЯМЛЯ І ВОЛЯ

(Пачатак на стар. 5).

рэформа падаеца ў тым святле, што яна была праведзена цалкам у інтарэсах «кулацтва», у асобе якога П. Сталын меў намер стварыць апірышча царызму. Сапраўды, рэформа развязала рукі тым сялянам, якія ўмелі і хацелі працаваць на зямлі. І ў гэтым сэнсе вялікі рэфарматар кіраваўся не групавымі інтарэсамі, а найперш інтарэсамі дзяржавы. Але рэформа была і ў інтарэсах тых, хто альбо не ўмеў, альбо не хацеў звязваць свой лёс з зямлёй. Справа ў тым, што рэформа 1861 года забараняла сялянам адмаўляцца ад землекарыстання, інакш кажучы, селянін, які па нейкай прычыне не хацеў рабіць на выдзеленым яму надзеле зямлі, усё адно павінен быў за яго плаціць. А паколькі аб'ектам падаткаабкладання была абшчына, а не кожны асобны яе член, то гэта стварала сітуацыю, калі інтарэсы селяніна і абшчыны прыходзілі ў супярэчнасць. З аднаго боку, абшчына не адпускала сваіх членаў «на волю» проста так, бо ў такім выпадку ёй даводзілася б плаціць за пакінуты надзел. З другога боку, селянін апыняўся ў залежнасці ад абшчыны, якая магла вырашыць ягоны лёс самахоць. На практыцы гэта паўсюдна прыводзіла да таго, што селянін, які здаваў свой надзел у арэнду абшчыне, яшчэ ёй і даплачваў. Недарэчная сітуацыя: чалавек плаціць за ўласнай кішэні толькі за тое, каб здаць свой зямельны надзел у арэнду! Рэформа П. Сталыпіна развязвала многія з такіх супярэчнасцей. І няма сумненняў, што гэта дало б магучы штуршок развіццю сельскай гаспадаркі ў Расіі. Справа, аднак, павярнулася па-іншаму. Пачалася Лютаўская рэвалюцыя, за ёй паследаваў кастрычніцкі пераворот 1917 года...

„Ф АБРЫКІ І ЗАВОДЫ — рабочым! Зямля — сялянам!» — з гэтымі лозунгамі ішлі бальшавікі на «штурм старога свету», які яны мелі намер «разбурыць да асноў». Лозунгі чыста папулісцкія. Кажу гэта, бо што датычыць, напрыклад, зямлі, дык яе заставалася ў памешчыцкім уладанні на той час зусім мала. Праўда, існаваў яшчэ дзяржаўны зямельны фонд. Але, дазвольце запытацца, якім чынам дзяржава, аграрная па сутнасці, магла існаваць без свайго зямельнага фонду? І чаму тая ж самая ўлада, якая з лукулаўскай шчодрасцю абяцала сялянам аддаць усю зямлю да апошняга гектара, сёння, наадварот, са згуртаваным пушкінскага рыцара трымаецца за так званую агульнасялянскую ўласнасць. Якая ў Расійскай Федэрацыі, напрыклад, дасягае 70 працэнтаў? Чаму яна вядзе дробязны торг з іншымі рэспублікамі, адстойваючы сваё права ледзь ці не на кожны заводскі цэх? Урэшце, ці мае яна намер сёння перадаць усе заводы рабочым, зямлю — сялянам ці пакінуць усё ж сабе-тое і ў дзяржаўнай ўласнасці? Пытанні чыста рэтарычныя, вядома. Нават калі б бальшавікі былі шчырыя ў сваіх абяцаннях, усё роўна — трэба было б валодаць надта вялікай фантазіяй і добрай дозой эканамічнага і палітычнага невучтва, каб спрабаваць рэалізаваць гэтыя свае лозунгі на практыцы.

Мне могуць запярэчыць: але ж пайшло сялянства за бальшавікамі? Не кранаючыся пытання аб тым, ці пайшло і ў якой ступені пайшло (гэта прадмет асобнай і вельмі сур'ёзнай гаворкі — міфаў тут не менш, чым наогул ва ўсёй нашай гістарыяграфіі паслякастрычніцкага перыяду), я мог бы адказаць: нельга ж патрабаваць ад кожнай кухаркі мудрасці палітычнага мужа. Бальшавікі, праўда, думалі інакш. Але гэта толькі таму, што дзяржаўная мудрасць не адносілася да ліку іх уласных палітычных дабрачыннасцей. Ніводная дзяржава не можа існаваць, не маючы ў сваёй ўласнасці сродкаў вытворчасці — гэта з галіны палітычнага лікбезу. І пытанне, значыць, можа заключацца толькі ў тым, якая гэта ягоная доля ў агульным аб'ёме.

Для сялян пытанне ў 1917 годзе заключалася не столькі ў самой зямлі, колькі ў форме землекарыстання. Абшчынная яе форма была, як я ўжо казаў, надзвычай неэфектыўная і часта проста не акупляла дзяржаўных плацяжоў. Так, па дадзеных «найвысачэйша створанай камісіі» у Ноўгародскай губерні з дзесяціны зямлі плацяжы ў адносінах да атрымліваемага даходу складалі ад 160 да 210 працэнтаў. І прычына такога становішча была менавіта ў неэфектыўнасці абшчынай формы землекарыстання. «...Менавіта карыстанню, у адрозненне ад ўласнасці, — пісаў вядомы рускі філосаф Я. Трубячкоў, — уласціва спустошваць зямлю. Арандатар казённай зямлі наогул менш, чым уласнік, зацікаўлены ў павелічэнні яе прадукцыйных сіл: тэрміноваму карыстальніку няма клопату да таго, у якім стане ён перадаць зямлю сваім пераемнікам. Ён зацікаўлены ў тым, каб на працягу арэнднага тэрміну выцягнуць з зямлі ўсе сокі». Гэта, як бачым, тое ж самае, што гаварыў і аграном Гекстаўзен.

Я змушаны яшчэ раз паўтарыць: для селяніна пытанне заключалася не столькі ў тым, каб адабраць зямлю ў памешчыкаў і дзяржавы (хоць ён, вядома ж, не адмовіўся б яе атрымаць, тым больш, што па сваёй якасці яна значна пераўзыходзіла ягоную зямлю, спустошаную сістэмай абшчыннага землекарыстання), колькі ў тым, каб атрымаць зямлю ў прыватную ўласнасць. Але менавіта гэта і не ўваходзіла ў разлікі ні бальшавікоў, ні эсэраў, праграму якіх прынялі бальшавікі.

Не буду закранаць тут палітыку, якую праводзілі ў дачыненні да сялянства бальшавікі ў той час, калі яны, кажучы словамі У. І. Леніна, толькі яшчэ «за-

ваёўвалі Расію». Зацікаўленаму чытачу магу параіць звярнуцца да артыкула пісьменніка Уладзіміра Салаухіна «Чытаючы Леніна». Наша афіцыйная гістарыяграфія схільная тлумачыць бесчалавечнасць гэтай палітыкі экстрэмальнымі умовамі грамадзянскай вайны. З гэтым цяжка пагадзіцца. Бо чым жа тады вытлумачыць тое, што тая ж самая палітыка з большай ці меншай паслядоўнасцю праводзілася ўсе 70 гадоў? Справа, хутчэй, не ў экстрэмальных умовах, а ў прынцыповых адносінах бальшавікоў да сялянства, да яго «псіхалогіі ўласнасці», якая надта ж не падабалася ільчу і якую ён хацеў усімі сіламі вытрусціць. Высоўваючы лозунг «Зямля — сялянам!», бальшавікі менш за ўсё думалі аб тым, каб сапраўды пачаць поўную нацыяналізацыю зямлі рабіла крок назад не толькі ад рэфармы П. Сталыпіна, але і ад рэфармы 1861 года. Бо калі рэформа 1861 года, пакідаючы сялян у абшчыне, тым не менш распрэжывала іх у адносінах да дзяржавы, то праведзеная бальшавікамі нацыяналізацыя зноў паставіла іх у поўную залежнасць ад дзяржавы. Як і ў XIV стагоддзі, сяляне зноў ператварыліся толькі ва ўладальнікаў дзяржаўнай зямлі. Сталінская калектывізацыя давяршыла справу — аднавіла прыгоннае права. Будучы прымацаваны да зямлі сістэмай пашпарту, селянін пазбавіўся і асабістай свабоды, права распараджацца нават ўласнай рабочай сілай (такое становішча доўжылася аж да хрушчоўскага часу). Лішне, вядома, гаварыць, што ў гэтай сітуацыі і ўсё здабытае сялянскай працай паступала ў поўнае і выключнае распараджэнне дзяржавы.

Як і трэба было чакаць, сталінская «рэвалюцыя зверху» неадкладна прынесла свой плён. Не буду прыводзіць статыстычныя звесткі, яны цяпер вядомыя. Спашлюся толькі на пісьмо вядомага да цяперашняга часу па выступленні Сталіна, а цяпер і па арыгінале, апублікаваным нядаўна ў «Літаратурнай газетзе», М. Фрумкіна. «Пануючыя настроі ў вёсцы, — пісаў ён у Палітбюро ў 1928 годзе, — акрамя іх непасрэднага палітычнага значэння, выдуюць да гравітацыі сельскай гаспадаркі і сістэматычных недахопаў хлеба». Як жа адрагаваў Сталін? «Вядома, — кажа ён, прырэчыў М. Фрумкіну, — што калі падсыці да справы з пункту гледжання ўдзельнай вагі тых ці іншых форм сельскай гаспадаркі, то на першае месца трэба паставіць індывідуальную гаспадарку, бо яна дае ў шэсць разоў больш таварнага хлеба, чым калгасы і саўгасы. Але калі падсыці да справы з пункту гледжання таго, якая з форм гаспадаркі з'яўляецца найбольш блізкай нам, то на першае месца трэба паставіць калгасы і саўгасы, якія ўяўляюць вышэйшы тып сельскай гаспадаркі ў параўнанні з індывідуальнай сялянскай гаспадаркай».

Але цяпер мы ведаем, што сталінскія «вышэйшы тып сельскай гаспадаркі» — гэта тып гаспадаркі, ад якога Расія пачала паступова адыходзіць ужо ў пачатку XVIII стагоддзя, калі зямля хоць бы часткова стала перадавацца ў прыватную ўласнасць. Зрэшты, што ўзяць са Сталіна, калі нават сёння, пасля сапраўды ўсеагульнай катастрофы, якая спасцігла нашу вёску, сталінскія саўгасы і калгасы па-ранейшую застаюцца «вышэйшым тыпам» для ідэалагічна-менных прыхільнікаў «сацыялістычных прынцыпаў».

Калгасы і саўгасы яшчэ сябе пакажуць, запэўніваюць нас, а тых, хто ад іх не ў захваленні, — проста невукі, якія нічога не цямяць у сельскай гаспадарцы. Думаю, што справа ўсё ж не ў невучце, а ў «сектарна-аглядзе», у тым, адкуль глядзець — з анна старшыніўскага кабінета ці знаходзячыся пад спякотным сонцам жытнёвага ці баваўнянага поля. Зрэшты, і несправядлівы да старшын калгасаў і дырэктараў саўгасаў. Тых з іх, хто не канчаткова разбэшчаны камандна-адміністрацыйнай сістэмай і каму сапраўды неабякавы лёс нашай вёскі, цалкам падзяляюць пункт гледжання «невукаў». Выступаючы на IV З'ездзе народных дэпутатаў СССР, дырэктар саўгаса «Перамога» з Растойскай вобласці дэпутат В. Мельнікаў, у прыватнасці, канстатаваў: «Да прыватнасці неабходна прыступіць неадкладна, бо тэхналагічная дысцыпліна падае прапарцыянальна прадукцыйнасці працы, і ніякімі грошавымі ін'екцыямі і насліллем прымусяць працаваць лепш, чым яны працуюць сёння, ужо нельга. Сяляне, атрымліваючы за дзённую норму выпрацоўкі 3 рублі 15 капеек, пачынаюць жыць за кошт падсобных гаспадарак. Дзяржаўны палетак непаноіць іх усё менш і менш».

Якая ж, аднак, аргументацыя тых, хто выступае супраць перадачы зямлі ва ўласнасць сялян?

Першы «аргумент» са сталінскага арсеналу 30-х гадоў: такая перадача была б, маўляў, рэвізіяй нашых «сацыялістычных заваёў», супярэчыла б «сацыялістычнаму выбару». Я не магу ўцяміць, на які рахунак аднесці гэты аргумент. Называць тое, што адбываецца сёння на вёсцы, «нашымі заваёвамі» і «нашым выбарам», значыць, альбо выяўляць сваю ўласную тупасць, альбо мець вельмі невысокую думку пра разумовыя здольнасці іншых. Да ўсяго ж, гаворка ідзе — і пра гэта гаварылася тысячы разоў — зусім не пра тое, каб валявым парадкам ліквідаваць калгасы і саўгасы. Гаворка ідзе ўсяго толькі пра свабоду выбару і стварэнне ўмоў для нармальнай канкурэнцыі розных форм гаспадарання. Аднак нашы кузьмічы цудоўна разумеюць (прысудзіліна гаспадарка — лішняе таму пацвярджэнне), што ніякай канкурэнцыі калгасы і саўгасы не вытрымаюць, што рэальна шматгадовае форм уласнасці — саван для калгасна-саўгаснага гаспадарання. Але... хай загіне свет, але жыве «сацыялістычны выбар»!

Наступны «аргумент»: увядзенне інстытута прыватнай ўласнасці адкрывае шлях да эксплуатацыі. І тут я зноў бянтэжуся: што гэта — невучтва ці цынізм? Так, прыватная ўласнасць стварае магчымасць эксплуатацыі. Але для таго, каб гэтая магчымасць

перайшла ў рэальнасць, патрэбны яшчэ дадатковыя ўмовы. Калі я працую на чужым полі, гэта яшчэ не азначае, што я падвяргаюся эксплуатацыі. Эксплуатацыя пачынаецца толькі тады, калі аплата маёй працы не эквівалентная яе колькасці і эфектыўнасці. Працей кажучы, калі я за сваю працу атрымліваю менш, чым яна таго варты. А пры якіх умовах гэта магчыма? Пры ўмове манополі на ўласнасць. Менавіта манополія дзяржавы на ўласнасць, на сродкі вытворчасці дазволіла нам укараніць і ажыццявіць на працягу дзесяткаў гадоў эксплуатацыю ў такіх варварскіх формах, якія чалавецтва не ведала з эпохі егіпецкіх фараонаў.

Не будзем згадваць набытых сусветную вядомасць «палачак», якімі таварыш Сталін аплачваў працу сялян-калгаснікаў. Пагодзіцца з М. С. Гарбачовым і аднясім іх на рахунак «дэфармацый сацыялізму». Але як загадаць кваліфікаваць той факт, што і сёння саветскі чалавек атрымлівае трэць таго, што ён зарабляе? Як работніка вышэйшай школы мяне цікавіць і іншае: што азначае шматгадовая і штогадовая пасылка студэнтаў на сельгасработы? Ні для кога ж не сакрэт, што каля 80 працэнтаў калгасаў і саўгасаў стратныя і існуюць толькі за кошт датацый. З якіх жа сродкаў і за кошт каго ажыццяўляюцца гэтыя фінансавыя ін'екцыі? Ужо некалькі месцаў ідзе масіраваная апрацоўка грамадскай думкі: дзяржава вымушана будзе павысіць рознічныя цэны на харчовыя тавары, бо іх сабеност значна вышэйшы за тую ціну, па якой дзяржава прадае іх насельніцтву. Але ж хто вінаваты ў тым, што цана кілаграма нашай бульбы неўзабаве будзе роўная цане кілаграма цытрусу, якія прывозіцца за тысячы кіламетраў? Чаму менавіта народ павінен аплачваць чыёсьці нежаданне «адмовіцца ад прынцыпаў», чыйсьці «сацыялістычны выбар»? І, нарэшце, яшчэ адно. Кіраўніцтва КПСС, якое валодае немалымі капіталам, атрыманым у перыяд «першапачатковага капіталістычнага наапаўнення», у масавым парадку пуская сёння гэты капітал «у справу». Хацелася б ведаць, яно мае намер само працаваць на тых прадпрыемствах, у якіх ўпадае грошы, ці ўсё ж будзе наймаць рабочую сілу? Інакш, панове-таварышы, вашы хітрыя гаворкі аб эксплуатацыі — чыя б кароўка рыкала, а вайшая варты было б памаўчаць.

Трэці «аргумент» — сяляне зямлю не возьмуць. Але калі так, дык дзеля чаго, скажыце, увесь гэты сырбор? Адкуль тады боіцца замацаваць заканадаўча ўсяго толькі права ўзяць зямлю ў прыватную ўласнасць? Не, штосьці тут канцы з канцамі не сыходзіцца. Але праціўнікі прыватнай ўласнасці на зямлю маюць рацыю: пры цяперашніх пастаянных фінансавых ін'екцыях (прамых ці ўскосных) большасць сялян зямлю сапраўды не возьме. Прынамсі, адзін з запаветаў Ільіча нам удалося выканаць: мы забілі ў селяніне гаспадару і селекцыянавалаў ўтрыманца. Многія аддадуць перавагу таму, каб, перабіваючыся з хлеба на квас, атрымліваць свае гарантаваныя 3 рублі 15 капеек, чым працаваць так, як умеў калісьці працаваць наш селянін. Многія, але, на шчасце, не ўсе. Знаходзяцца «дзівакі», якія і сёння, пераадольваючы ўсялякія перашкоды, спрабуюць вызваліцца ад камандна-адміністрацыйнага бізнуа. Дык чаму ж мы не хочам узаконіць гэтае іх імкненне?

Не, зусім не нежаданне сялян узяць зямлю ва ўласнасць турбуе камандна-бюракратычную сістэму. Клопат тут іншы: «трымаць і не пусканы, не даць селяніну выйсці з эканамічнай залежнасці ад дзяржавы. Бо, атрымаўшы эканамічную незалежнасць, ён набудзе разам з ёй і сапраўдную свабоду. Яшчэ горш тое, што ён пакажа непатрабнасць усёй той аграмаднай дзяржаўна-бюракратычнай надбудовы, якая сядзіць у яго сёння на нарку. Вось чаму бюракратыя гатовая аддаць зямлю ва ўладанне селяніну, але рашуча супраціўляецца таму, каб перадаць яе яму ва ўласнасць. Адаючы зямлю селяніну ва ўладанне, дзяржава захоўвае за сабой права ўмяшвацца ў справы селяніна (а значыць, і ўтрымліваць свой штат наглядачынаў). І гэта натуральна: якому ж уласніку абякава, як распараджаюцца яго маёмасцю? Акрамя таго, тое, што перададзена толькі ва ўладанне, у любы момант можа быць узята назад, прычына заўсёды знойдзецца. Над селянінам, такім чынам, завісае дамоклаў меч, які будзе змушаць яго быць згаворлівым. Дык хто ж пры такіх умовах стане браць зямлю ва ўладанне, укладаць у яе капітал? Латарэя, якую разыгрывае бюракратыя, бясспройгрышная для яе. Не возьме селянін зямлю ва ўладанне — цудоўна, захаваюцца нашы «калгасна-саўгасныя заваёвы». Возьме — таксама не бяда, уласнасць жа на зямлю застаецца ў руках дзяржавы (г.зн. у нас), і нікуды ты, галубок-селянін, ад нас не дзенешся. Заручаны мацней, чым царноўным абрадам».

Есць у гэтай праблеме яшчэ адзін аспект — правы, які я ўжо закранаў трошкі («ЛіМ», 1990, № 51), але які варты спецыяльнай гаворкі. Маём на ўвазе рэфэрэндум па пытанні аб прыватнай ўласнасці на зямлю, які прананаваў Прэзідэнт і рашэнне па якім прыняў IV З'езд народных дэпутатаў. Што ж тут благага, спытае недасведчаны ў палітыцы чалавек? Мера ж досыць дэмакратычная. А гэта як сказаць... Калі па нормах партыйнага Статута КПСС, дык зусім дэмакратычная: падпарадкаванне меншасці большасці — апагей бальшавіцкай дэмакратыі. Калі ж па нормах цывільнага грамадства, дык — не дэмакратычная, а охлакратычная. Бо ёсць правы грамадства, але ёсць і правы чалавека, пасягаць на якія не дадзена ні дзяржаве, ні грамадству. Да ліку гэтых правоў адносіцца і права ўласнасці. Артыкул 17 Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека гаворыць: «Кожны чалавек мае права валодаць маёмасцю як аднаасобна, так і сумесна з іншымі». І далей (артыкул 29): «Пры ажыццяўленні сваіх правоў кожны чалавек падвяргаецца толькі такім абмежаванням, якія вызначаны законам выключна з мэтай забеспячэння належнага прызнання і павялічэння правоў і свабод іншых і задавальнення справядлівых патрабаванняў маралі, грамадскага парадку і дабрабыту ў дэмакратычным грамадстве».

Усё. І ні на ёту больш.

Вось я і хачу спытаць Прэзідэнта: ці маем мы намер трымацца Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека, іншых міжнародных пагадненняў, якія тычацца грамадзянскіх і палітычных правоў і свабод, ці будзем па-ранейшаму жыць па Праграме і Статуде той партыі, Генеральным сакратаром якой ён з'яўляецца?

3 жыцця Антона Луцкевіча

Давайце адзначым дзень нараджэння Антона Луцкевіча. Сёлета не юбілей — 107-ыя ўгодкі. Але нам так доўга забаранілі сказаць пра яго справядлівыя словы, што і някруглуую дату можна адзначыць.

Сёлета юбілей Максіма Багдановіча, якога любіць, здаецца, уся Беларусь асабліва моладзь. Яго любіў Луцкевіч. Чытаў пра яго лекцыі ў 10-ую і 20-ую гадавіны смерці, перавыдаў «Вянок» і напісаў прадмову, апублікаваў спадчыну. Гэта ён, Луцкевіч, здзейсніў і першае выданне «Вянка», ён напісаў і першую рэцэнзію на зборнік. Ён разам з братам і Аляксандрам Уласавым паклікаў паэта на Беларусь: у Вільню, у бабуліну Ракуцёўшчыну. Гэта яму, Луцкевічу, прысвяціў Максім свой верш «Дзень добры, Пане!»

Луцкевіч умеў прыкмятаць і заахвочваць таленты. Разам з братам Іванам, Уладзімірам Самойлам, Алесем Бурбісам ды Сяргеем Скандраковым (сябрам БСГ) ён у 1904 — 1905 гг. далучыў да беларускага руху маладога Яна Луцкевіча. І аўтар малаарыгінальных польскіх вершыкаў стаў Янкам Купалам. Ён, Луцкевіч, паклікаў работніка бровара Янку Купалу ў «Нашу Ніву»... Ён, Луцкевіч, далучыў да беларускага руху настаўніка, аўтара славацкіх рускіх вершаў Костуся Міцкевіча, і той дэбютаваў у першым нумары «Нашай Доле» пад гучным, слаўным імем — Януб Колас. Калі ж настаўнік апынуўся без сродкаў, яго паклікалі ў «Нашу Ніву». У «Нашу Ніву» паклікалі і Цішку Гартнага, і Змітрака Бядулю, і Вацлава Ластоўскага, у «Нашай Ніве» прывялілі і Максіма Гарэцкага, Канстанцыю Буйлю, Гальяша Леўчыка... Першыя вершы і першы зборнік нашай выдатнай паэтыцы Наталлі Арсеневай рэдагаваў А. Луцкевіч. Яго памочнікам і вучнем быў Хведар Ільяшэвіч.

Да яго ў хвілю адчаю звяртаўся вясковы бядняк Міхась Машара. Луцкевіч паспрыяў Уладзіміру Жылку, быў рэдактарам першае кнігі паэта. Ён вітаў паэтычны талент камуніста-падпольшчыка Максіма Танка і быў з ім у адной сяброўне... Пра Луцкевіча трэба пісаць.

Вывучаючы яго жыццё, грамадскую і палітычную дзейнасць, я наракаю на нашых лінгвістаў: чаму яны не апублікуюць і не прааналізуюць рукапісы А. Луцкевіча «Беларуская граматына. (Паводле лекцый, чытаных на Беларускай Вучыцельскай Курсах у Вільні ў 1915—1916 гг.) Часць 1. Фонэтыка і этымалёгія», «Беларуская граматына. Паводле лекцый, чытаных на Беларускай Вучыцельскай Курсах у Вільні ў 1915—1916 гг.» (абедзве працы напісаны латыншэра і кірыліцамі) і кірыліцамі «Беларуская граматына. Фонэтыка і этымалёгія. Лекцыі, чытаныя на Вячорных Курсах для народных вучыцеляў у Вільні?» Гэтыя рукапісы захоўваюцца ў Цэнтральнай бібліятэцы Літоўскай Акадэміі навук (фонд 21, справы 326, 325, 324). Гісторыкі і метадысты маглі б звярнуць увагу на рукапіс А. Луцкевіча «Гісторыя сярэднявечнага ўраўнаважанага Беларускага ад 1067 года да Усяслава Васількавіча (ЦБ ЛІТН, ф. 21, с. 328, 331). Матэматыкі і метадысты маглі б вывучыць працу А. Луцкевіча (а ён вучыўся на фізіка-матэматычным факультэце Пецярбургскага ўніверсітэта) з тэорыі лікаў, ягоны пераклад «Алгебры» Кіслёва (тамсама, с. 329), а таксама «Уступленне да геомэтрыі» (с. 330). Нашы выда-

вецтвы маглі б зацікавіцца перакладам «Кнігі джунгляў» Рэдьярда Кіплінга (с. 221—226). Я ўжо маўчу, што даследчыкаў чакаюць літаратурна-знаўчыя публікацыі ды рукапісы А. Луцкевіча, а таксама шматлікія лісты паэтаў, празінаў, драматургаў, адрасаваныя яму.

У асабе, у шматграннай дзейнасці А. Луцкевіча мяне асабіста найперш цікавяць яго палітычныя і філасофскія погляды, яго грамадская і палітычная праца. У 7-ым нумары часопіса «Нёман» за мінулы год я ўжо знаёміў чытачоў з асноўнымі фактамі з жыцця А. Луцкевіча. Праца працягваецца. І таму гэты цыкл з трох артыкулаў і разгледзена як дадатак да мінулага года публікацыі.

Для мяне важна, што артыкул «Маёнтак» друкуецца напярэдадні 107-ыя ўгодкі Антона Луцкевіча. Давайце першы раз у гісторыі Беларусі адзначым дзень яго нараджэння.

Аўтар.

Анатоль СІДАРЭВІЧ

МАЁНТАК

Луцкевічы былі шляхціцамі, але не памешчыкамі. Не магу сказаць дакладна, калі і ў выніку чаго яны пазбавіліся зямлі, але магу меркаваць, што прычынаю таго было паўстанне 1863—1864 гг. У лісце да прафесара Ягелонскага ўніверсітэта Ю. Каленбаха (Цэнтральная бібліятэка Літоўскай Акадэміі навук, фонд 21, справа 294, аркушы 5—7) Антон Луцкевіч пісаў: «... дзядзька мой, Сцяпан Луцкевіч, загінуў у паўстанні 1863 года». Паводле агульнага правіла, паўстанцы пазбаўляліся шляхецкага звання і маёнткаў.

Нават калі дапусціць, што ў Сцяпана Луцкевіча быў нейкі маёнтак, гэтага не скажаш пра яго брата Яна Баляслава, Антоновага бацьку, які спачатку жыў з вайскавай службы (даслужыўся да чына капітана расійскай арміі), а потым арандаваў зямлю, меў заробак у вядомстве шляхоў зносін².

Язэп Янушкевіч, які вывучае жыццё Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча (з ім сябраваў Ян Баляслаў), апавядаў мне, што бацька Антонаў быў шляхціцам старога дачына: любіў пажыць весела. Ажаніўся, як і належала шляхціцу, пазнавата.

З якое фаміліі паходзіла першая жонка Яна Баляслава, дзедацаца пакуль што не ўдалося. Пакінуўшы дзвюх дачок — Станіславу і Марыю, — яна памерла. Марыя Луцкевічанка нарадзілася ў 1876 годзе. У замужстве мела прозвішча Плявака. Памерла ў 1915 годзе; пахавана побач з бацькам. Станіслава перажыла сваю сястру. Жыла ў Варшаве. Актыўна ліставалася з Антонам (пісьмы яе захоўваюцца ў справах 299—300).

Другою жонкаю Яна Баляслава была дачка памешчыка Эмерыка Лычкоўскага — Зоф'я. Паны Лычкоўскія валодалі невялікім (1 валока) фальваркам у вёсцы Ракуцёўшчына Вілейскага павета Віленскай губерні. Відаць, невялікае было іх багацце, калі яны аддалі сваю дачку за беззямельнага шляхціца, ды яшчэ ўдаўца з дзецімі. Галечка новай сям'і не пагражала: як удзельнік Крымскай вайны і абароны Севастопалю, Ян Баляслаў Луцкевіч меў неаблігі пенсіён, меў права вучыць сваіх дзяцей у гімназіі за казённых кошт. І на чыгунцы, дзе ён служыў, чыноўнікі атрымлівалі някепскія грошы, казённае жыллё і г.д.

Ад другога жонкі ў Яна Луцкевіча было чацвёра дзяцей: Іван Герман, Антон, Эмілія і Сцяпан. Пра першых двух мы навуліся і начыталіся ўсяго ўсякага. Эмілія была потым жонкаю Алеса Шабуні, выкладчыка Менскага політэхнічнага тэхнікума, мелодшага брата аднаго з заснавальнікаў Беларускай Сацыялістычнай Грамады Антона Шабуні. Як вынікае з аднаго яе ліста да А. Луцкевіча, Эмілія сябрвала з Уладзіславай Луцкевіч (Купаліхай): называла яе Уладкай. Меншы з дзяцей Яна Баляслава, Сцяпан, быў вайсковым лекарам і ў гэтым сваім званні прайшоў дзве сусветныя вайны. З 1926 года жыў у Менску.

Ён быў першым лекарам, якога паклікалі адрату пасля таго, як Купала параніў сябе ў лістападзе 1930 года. Памёр у 1947 годзе.

Ян Баляслаў, пакінуўшы малалетніх дзяцей, памёр у 1895 годзе. Жонка пахавала яго ў Мінску — на Кальварыі. І зараз стаіць там надмагільны помнік.

У 1897 годзе Зоф'я Луцкевіч з Лібавы, апошняга месца службы яе мужа, пераехала ў Мінск. Жыла ў сваім доме на вуліцы Хрышчэнскай (цяпер адрэзак Інтэрнэцыянальнай ад вуліцы Янкі Купалы да плошчы Свабоды). Мяркуючы па гэтым, сродкі ў яе былі. Не ведаю, калі памёр бацька Зоф'і Луцкевіч. З вядомых мне дакументаў вынікае, што маёнткачым у Ракуцёўшчыне валодала яе маці — Эмілія Лычкоўская. 1 жніўня 1897 года яна засведчыла ў мінскага натарыуса Пятра Галіневіча даверанасць на права валодання маёнткам. Такое права яна дала Вацлаву Захару Лычкоўскаму, свайму сыну, брату Зоф'і і дзядзьку Антона Луцкевіча (с. 310, арк. 9).

У 1904 годзе, 21 ліпеня, бабуля А. Луцкевіча памерла. 4 сакавіка 1905 года ў Віленскі акруговы суд было накіравана прашэнне дваранкі Зоф'і Луцкевіч, засведчанае тым жа натарыусам Галіневічам. У прашэнні мы чытаем: «Не желая воспользоваться наследством, оставшимся после матери моей Лычковой, в чем бы оно ни состояло и где бы оно не находилось, я отрекаюсь от оно и покорнейше прошу Суд отречение мое принять к сведению» (с. 310, арк. 8).

Такім чынам уладальнікам фальварка ў Ракуцёўшчыне стаў той самы дробны, паводле вызначэння Вацлава Ластоўскага, шляхціц дзядзька Антона Луцкевіча Вацлаў Захар Лычкоўскі, у якога гошцем будзе Максім Багдановіч. Але ў Вацлава Захара, апроч Зоф'і, былі яшчэ сёстры. І яны прэтэндавалі на матчыну спадчыну. Пра гэта сведчыць ліст В. З. Лычкоўскага да пляменніка, пісаны 20 верасня 1923 года (с. 279, арк. 32). Дзядзька быў не вялікі грамадзец, але з гэтага ліста можна дэдаваць, што ён пакінуў сабе сад і будоўлі і прызнаў права сяцёр на астатнюю зямлю. Дзядзька высылаў А. Луцкевічу дакументы, каб той аддаў іх на прагляд віленскаму адвакату Іванову. З гэтага ліста вынікае таксама, што А. Луцкевіч стаў уладальнікам часткі маёнтка.

Як же так? — спытае чытач. Вельмі проста. Паколькі сёстры Зоф'і Луцкевіч не адмовіліся ад сваёй долі спадчыны, то, паводле элементарнай логікі, нельга было не ўлічваць і правы яе законнага спадкаемцы, нават нягледзячы на тое, што сама маці А. Луцкевіча ад гэтага спадчыны адмовілася. Па-другое, дакументы сведчаць, што А. Луцкевіч высылыў грошы свайму дзядзьку — няйначай дэпамагаў яму. З дакументаў відаць, што паміж дзядзькам і пляменнікам былі даверлівыя, прыязныя адносіны.

Сваю частку маёнтка А. Луцкевіч ад-

даў у арэнду жыхару Ракуцёўшчыны Андрэю Грышалою. На пачатку 1926 года Вацлаў Захар Лычкоўскі памёр. У лісце, пісаным 1 сакавіка 1926 года (с. 279, аркушы 9—10), А. Грышэль паведамаў, што цётка А. Луцкевіча, Ядвіга Русецкая, пасля «соймікавання» з панам Таргоньскім, які хацеў узяць у арэнду ўвесь маёнтак, заявіла што «сёстры прыслалі наказ, каб мы не аддаваць у арэнду дзеля таго, што ўсе сёстры w kwietniu паз'яджаюцца дзеляць усю маёмасць»... «Арандатар прасіў А. Луцкевіча «зрабіць уплыў, штоб дайці да толку, а ў праціўным выпадку прашу сваю касць прадцаць мне». Ліст скончаны такімі словамі: «Астаюся з вялікай павагай да Вас. Антон Іванавіч, і з надзеяй, што паможаце. Сыцеражы Вас Бог ад арандатар, якім мосьціца недэлькі сусед pan Targofski».

Як бачым, і з арандатарам у Луцкевіча былі добрыя адносіны. Але прадаць сваю долю фальварка ён не меў права да таго часу, пакуль жывая сястра ягонай маці — Ядвіга Русецкая. Такая была воля В. З. Лычкоўскага. Такім чынам, маёнтак быў супольным уладаннем. Карыстаючы з гэтага, А. Луцкевіч зрабіў усё залежнае ад яго, каб беларускага мужыка Андрэя Грышала не сганалі з зямлі, каб арандатарам не стаў палая Таргоньскі. Пры пілсудчыне для яго — сяцял-дэмакрата, беларуса, — гэта было справай гонару, прыныцыну.

З чаго жыў А. Луцкевіч! Мусяць, чытачам будзе цікава дэдаваць, што адзін з фактычных кіраўнікоў «Нашай Нівы» і Беларускага выдавецкага таварыства не атрымліваў за гэта ні капейкі. Грошы ён меў ад Першага Узаемнага Таварыства Страхавання Жыцця (Первое Взаимное Общество Страхования Жизни). Спачатку працаваў у Віленскай акрузе гэтага таварыства, а потым, пасля перайменавання, — у Літоўска-Беларускай акрузе (с. 305, арк. 3). У час нямецкай акупацыі А. Луцкевіч узначальваў Беларускае таварыства дапамогі пацярпелым ад вайны. Існавалі таксама літоўскае і польскае таварыствы. Гэтыя арганізацыі займаліся гуманітарнымі справамі, працавалі зусім легальна. Кіраўнікі гэтых арганізацый атрымлівалі зарплату. З дакументаў відаць, што А. Луцкевіч атрымліваў 300 марак за месяц. Гэты даход даваў яму мажлівасць бясплатна працаваць на Беларускай настаўніцкіх курсах, у іншых беларускіх установах і арганізацыях.

Праца ў Першым Узаемным Таварыстве Страхавання Жыцця была больш-менш прыбытковая. Да гэтага дадава ганары з рускіх, польскіх і ўкраінскіх выданняў (беларускія — практычна ўсе — былі безганарныя). На што ж траціў А. Луцкевіч заробленыя грошы? Сям'і ў яго не было. Таму купляў кнігі, карціны.

Мы ўсе ведаем, што Янка Купала працаваў у бібліятэцы Даніловіча. Інакш гэтая ўстанова называлася бібліятэкай-чытальняй «Знанне». У 1904 годзе яе адчыніў Ізраіль Немзер. Кампаньёнам Немзе-

ра быў Барыс Даніловіч. У канцы 1906 года Даніловіч выкупіў у Немзера ягоную частку і стаў паўнапраўным уладальнікам бібліятэкі-чытальні. У 1911 годзе ў справу ўступіў А. Луцкевіч, а 1914 годзе купіў Даніловіча частку. У 1923 годзе Б. Даніловіч пацвердзіў права А. Луцкевіча на бібліятэку ў народнага натарыуса 5-ай камеры г. Адэсы (с. 310, арк. 7). Гэце кнігасховішча стала складоваю часткаю Беларускага музея імя Івана Луцкевіча пры Беларускам навуковым таварыстве. (Нагадаю, што Музей арганізаваў і да 1939 года ўзначальваў А. Луцкевіч).

У 1919 годзе А. Луцкевіч ажаніўся. Яго жонка — у дзявоцтве Зоф'я Абрамовіч — была педыятрам. Выпусніца Сарбоны, яна была, думаю, спецыялістам высокай кваліфікацыі. У матэрыялах фонду (с. 280, арк. 18) можна знайсці рахунак, які сведчыць, што доктар Луцкевіч выпісала медыцынскую літаратуру з Нямеччыны. Рахунак датаваны 15 чэрвеня 1927 года. Але ў тым самым фондзе (с. 320, арк. 40) ляжыць чарнавік заявы ў бюро працы пры Яўрэйскім гуртку лекараў у Вільні, з якога вынікае, што д-р Луцкевіч была беспрацоўняю. Вось поўны тэкст заявы:

«Состоя в течении многих лет членом Кружка, я неоднократно обращалась в Бюро Труда с просьбой о предоставлении мне работы какой-либо не имею. Обращения все мои остались безрезультатными. Т. к. в настоящее время открывается вакансия на место врача станции опеки над матерью и ребенком в Больничной Кассе (Kasa Chorzych), прошу выставить мою кандидатуру на это место».

Жонка Луцкевіча была з жўрэйскай хрысціянскай сям'і, якая цалкам успрыняла рускую культуру. Магчыма, гэта і было прычынай яе беспрацоўя. Беспрацоўе было адной з прычын яе трагічнай смерці.

Луцкевіч утрымліваў жонку і двух сыноў. Грошай не хапала. Матэрыяльнае становішча пагоршылася пасля яго арышту і суда. У справе 280 (арк. 16) мы чытаем, што ў 1928 годзе А. Луцкевіч праз пасрэдніка прадаваў карціны са сваёй калекцыі. Пасля смерці жонкі ў 1929 годзе ён прадаваў старыя англійскія граверы (с. 306, арк. 1). У 1930 годзе яго выключылі з пайшыкаў Беларускага кааператывага банку, таму што ён не здолеў унесці свой пай (с. 313, арк. 3).

Застаўшыся ўдаўцом, А. Луцкевіч сам выхоўваў і вучыў сыноў. Кошт навучання ў Віленскай беларускай гімназіі быў немалы: у 1934—1935 годзе, напрыклад, за адно паўгоддзе трэба было заплаціць 127 злотых 50 грошаў (с. 318, арк. 4—5). Нагадаю, што пуд жыта каштаваў два злотыя.

Пэўны даход у 20-я гады А. Луцкевіч меў з выкладчыцкае працы ў Віленскай беларускай гімназіі. Але ў 1931 годзе яго звольнілі.

Да пытання аб прычыне і механізме звальнення А. Луцкевіча мы яшчэ вернемся. А цяпер прашу звярнуць увагу на наступны дакумент — на чарнавік яго ліста ў Дзяржаўную экзаменацыйную камісію для кандыдатаў у настаўнікі сярэдніх школ (с. 315, арк. 1). 26 студзеня 1932 года А. Луцкевіч пісаў: «...на працягу пяціх месяцаў беспрацоўя я вымушаны быў на ўтрыманне сваё і двух дзяцей вычарпаць свае зберажэнні і пазбыцца самых каштоўных рэчаў».

(Працяг на стар. 14).

¹Тут і далей будзе называцца толькі нумар справы з гэтага фонду, а таксама нумар аркуша.

²Падрабязней пра бацьку А. Луцкевіча напісаў Геннадзь Кахановіч («ЛіМ», 2 лістапада 1990 г.). Дадам адно: аўтар памыляецца, калі піша, што Я. В. Луцкевіч даслужыўся да чына штабе-капітана; на самай справе ён падняўся на адну ступеньку вышэй — быў капітанам, што, дарэчы, засведчана на надмагільным помніку.

МАЁНТАК

(Пачатак на стар. 13).

Пазней Віленская беларуская гімназія стала філіяй дзяржаўнай гімназіі імя Ю. Славацкага. Луцкевіч, які жыў на ганарары, у 1933—1934 школьным годзе быў вызвалены ад платы за навучэнне аднаго з сыноў, а за вучобу другога сына плаціў 75 працэнтаў. З чарнавіка просьбы да педагогічнай рады (спр. 306, арк. 12) можна даведацца, што заробкі яго ў 1934 годзе зменшыліся на адну трэць. Таму А. Луцкевіч прасіў «звольніць цалком ад платы за навучэнне сына майго Юрыя і зменшыць плату сыну Лявону прынамся да палавіны».

Караю для Луцкевічаў былі сухоты, хваробы дыхальных шляхоў. Інфармацыю на гэты конт мы атрымліваем з лістоў Эміліі (Мілі) Шабуні, сястры А. Луцкевіча, якая жыла ў Менску (пісьмы захоўваюцца ў справах 295—296). Хварэлі сама Міля, яе дачка Маня, сын Дзюнік (Эдвард)³. З трыгодай паведамляе Міля, што яе другая дачка — Яня⁴ — кашляе, што ў яе — Вадзіма — няважныя лёгкія. Пра свайго мужа яна піша: «Алесь страшэнна выглядае, можна смела класці ў труну». З 17 снежня 1926 года сястроў і яе сям'ёў апекаваўся доктар Сцяпан Луцкевіч.

Сям'я Эміліі жыла цяжка. Муж яе — Алесь Шабуня — працу ў палітэхнікуме сполучаў з выкладаннем у чыгуначнай школе. Напісаў па-беларуску падручнік. А цэны тым часам раслі. (Успомнім лісты М. Гарэцкага з Вяткі: класік таксама пісаў аб росце цен у 1932 годзе). Гэта ў самы просты спосаб было выклікана калектывізацыяй. Мы ведаем пра арганізаваны голод на Украіне і Расіі. Але яшчэ не пішам пра дэфіцыт харчоў на Беларусі. Эмілія Шабуня паведамляла, што ў 1932 годзе ў Менску практычна нельга было купіць мукі — хіба што ў «торгсине». Луцкевіч пасылае грошы сястры. 22 лістапада 1932 года Эмілія піша: «Грошы ўчора атрымала і спяшаю сярдэчна Табе падзякаваць ад свайго імя і імя Дзюніка. Ліста Твайго не аддалі, урадзец сказаў, што нікому не даюць (...) Прыкра мне вельмі, што Ты пакрыўдзіў сябе, бо і Табе (грошы) патрэбныя. Заўтра куплю мукі ў «торгсине», на долары ці золата каштуе 3 р. 52 к. Будзе гэта для мяне вялікая падмога». У лісце за 27 студзеня 1933 года сястра жаліцца на кепскае харчаванне... (Мы ведаем, што значыць харчаванне пры хваробах лёгкіх і бронхаў). Прасіла Эмілія дапамогі ў сястры Станіславы, якая жыла ў Варшаве (ліст на 15 ліпеня 1932 года). А Станіславе ў свой час дапамагаў Антон...

Не толькі сваякі прасілі дапамогі ў А. Луцкевіча. У справе 280 (арк. 1) чытаем ліст Міхася Машары за 4 кастрычніка 1930 года. «Вельмі Пávaжаны Дзядзька Луцкевіч! — пісаў ён. — Я надта ў крытычных абставінах. Дазарэзу трэ 200 зл.» Пазт нядаўна вярнуўся з польскага астрогу — хворы і голы. Гаспадарка занябдана, лячыцца і апрацуецца трэба... Вось і «залез у доўг». Не ведаю, ці дапамог Луцкевіч М. Машару, але на лісце ягоная рукою пазначана: «Адпісана 9/X. 30».

...Пра «маёнтак» А. Луцкевіча можна было б напісаць і болей, ды, мяркую, і гэтага дастаткова, каб уявіць, якім багачцем ён быў, у якой раскошы жыў. Між тым Л. Абэцэдарскі на поўным сур'ёзе даводзіў («Коммунист Беларусі», 1963, № 5), што браты Луцкевічы былі памешчыкамі, ледзь не крывапіўцамі. А колькі гадоў назад другі гісторык, заявіўшы, што ён піша «всю правду», сцвярджаў, што А. Луцкевіч хацеў, каб зямля належала панам, а бедныя заставаліся беднымі. Ні Л. Абэцэдарскі, ні гэты — маладзейшы — гісторык дакументаў у Цэнтральнай бібліятэцы Літоўскай Акадэміі навук не чыталі: іхніх подпісаў на папках я не бачыў. Значыць, такая ў нас гістарычная навука...

[Працяг будзе].

³ Нью-Йоркскі «Беларус» (№ 370) паведаміў, што Э. Шабуня памёр 24 мая 1990 года ў Нью-Йорку. Ці пакінуў ён якія дакументы, успаміны?

⁴ Яніна — бабка вядомага беларускага спевана Багдана Андрусішына (Данчыка).

«БЫВАЙ, Тынгыза!» — гаворым мы, выходзячы з вёскі, дзе прабылі ўсяго толькі суткі і палюбілі гэты куточак і яе людзей на ўсё жыццё. Апошні раз глядзім на старое распяцце на могілках, перавезенае сюды разам з крыжам самымі першымі перасяленцамі 100 год назад, і накіроўваемся ў Каўбасу. Праз некаторы час бачым, як насустрач нам едзе з Каўбасы тынгызінская паштарка на возе з плечным карабам (ці не з Беларусі прывезена была гэтая традыцыя пляцення з ласы — такія ж плечы «карэты» можна пабачыць у нас).

— Штб, пехатою?
— Ды такая наша работа...
«Не пыльная, як сказаў аднаму з нас нейкі дзцюк на нашых беларускіх дарогах. Вось ужо што-што, але якраз «пыльная!» Глянучы бы ён на сібірскія

Сібіры, але бацькі былі «з-пад Прапольска» (вось дзе адгукнуўся колішні Прапойск, а сёння шматпакутны ад радзійцы Слаўгарад...). Перад тым як паспяваць для нас вынесла на вуліцу шыты яшчэ да вайны ручнік, на якім, нібы на праслаўленым Максімам Багдановічам Слуцкім поясе, расціў «цвяток радзімы васілька». Падаравала нам яго для Музея старажытнабеларускай культуры, не шкадуючы, разам з кавалкам вытанкага ёю палатна «ў елачку». Так у гэтай экспедыцыі быў пакладзены пачатак збору прадметаў народнага мастацтва беларусаў-перасяленцаў, якіх яшчэ не маюць нашы музеі.

Мова ў Каўбасе чыста магілёўская, дзе адбіліся ў вымаўленні асаблівасці то аднаго, то другога яе куточка: «сянні», «мамычка», «рыка». А з мовы суседніх тынгызінцаў і іншых «віцебскіх» мясцо-

дзе тут не адзін дзень. Пасля гасцінай ночы ў доме загадчыка клуба, ледзь толькі развіднела, на маршрутным «ПАЗіку» — адзіным на суткі — выехалі ў родную нам ужо Кыштоўку. З гасцінцаў, якую цяпер успрымаем як свой дом, адразу пайшлі на Тару асвятляцца і памыць нашы запаленыя кашулі. А потым на цэлы дзень заселі за расшыфроўку сабранага. Час ад часу адскокваем то паабедцаць, то на перагаворны пункт (скантактавацца з украінскай групай, ці варта нам, беларусам, ехаць потым разам з імі ў Алтайскі край, дзе, па словах, таксама ёсць перасяленцы), то да шаўца з нечакана падраным басаноўкам. Назаўтра намеццілі яшчэ адну далёкую вёску — Круціху, на паўночны ўсход ад Кыштоўкі. У выканоме даведваемся, што машына, на якой збіраліся

Уладзімір ВАСІЛЕВІЧ, Ігар КАРАШЧАНКА

ДА ЗЕМЛЯКОЎ, ЗА ЧОЮ КІЛАМЕТРАЎ...

Сібірскі дзённік

грунтавыя дарогі! Калі няма дажджу, то нават адзін матацыкл здольны падняць такую хвалю пылу, што цэлы дзень потым не адкашляешся.

І вось зноў учарашняя Каўбаса. Неяк сама сабою забываецца смачная, апетытная назва, калі бачыш пры ўваходзе развалены кароўнікі, на якіх замест страхі рэбрынамі тырчаць аголеныя кроквы, кінутую немаведама кім ледзь не пасярод дарогі дабрую ржавую тэхніку, здратаваную, загубленую зямлю і бур'ян у чалавечы рост. Людзі тут ужо, здаецца, не заўважаюць уласнай неахайнасці; патрэба ў характэве, чысціні, утульнасці нібыта цалкам атрафіравана. Такой страшэннай безгаспадарлівасці, разрухі не ўбачыш па тэлевізары, не прачытаеш у газеце нават сёння, калі ўсе да ўсяго прызвычаліся, з усім звяліся. А на плошчы перад сельскім Саветам, як атавізм мінулых дзесяцігоддзяў, раве са слупа на ўсю акругу гучнагаварыльнік. Як потым высветлілася, калгас «Новый мир» (!) — сярод адсталых, і дзесьці нават пераўжэ адзін з гартуць гэтую бесперспектыўную гаспадарку. Лёгка сказаць — згарнуць двароў у Каўбасе — за сотню!

Але для Сібіры развал вёсак, а затым і знікненне іх з твару зямлі — з'ява вельмі звычайная. У адных — жыхары разбягаюцца, пакідаючы пасля сябе ашчэраны, напаяўразбураныя хаты, спустошаныя сядзібы, занябданыя, нібыта сметнікі, могільнікі (дзе ўжо там «любовь к отеческому гробам»...). У другіх вёсках — людзі апускаюцца, співаюцца ад безнадзейнасці, трацяць чалавечыя воўкі незваротна. Тут пануе разруха, бруд, бескультур'е, мат. Змрочная антыутопія. Кінуты, праляты Богам край. Давалюся на ўласныя вочы пабачыць і адны і другія вёскі...

Па праўдзе кажучы, сённяшняй Каўбасе яшчэ далёка да такога стану. Але ці не па тых самых рэйках коціцца і яна, каб нарэшце апынуцца ў поўнай безвыходнасці? Уладкоўваемся ў загадчыка клуба Мікалая Сяргеевіча Макарэвіча. Некалькі год назад аўдавеў і ўзяў таксама ўдаву з Кыштоўкі. У яе шацёра дзцяцей, у яго «ўсяго» чавёра, усе павырасталі. А яны сышліся ды і жывуць сабе. Мікалай удакладняе, ці сапраўды яго прозвішча беларускае. Пацвярджаем. Пытаецца, а можа, яму пашукаць на Беларусі далёкіх сваякоў з такім прозвішчам? Адказваем, што тых Макарэвічаў і на той жа Магілёўшчыне, адкуль яго продкі, у нас сотні і сотні! Гэта неяк адразу супакойвае яго.

Калі параўнаць карту Кыштоўскага раёна з картай Беларусі, то можна пераканацца, што «віцебская» Тынгыза і «магілёўская» Каўбаса размешчаны ў адносінах адна да адна гэтаксама, як Віцебшчына і Магілёўшчына. Свосасабліва мікра-Беларусь. Здавалася б, хоць і побач Каўбаса, але ўжо зусім іншы каларыт, іншы свет. І ў гэтым мы пераконваемся, калі прыпынемся ля брамы Ганны Піліпаўны Дзенісенкі, якую нам назвалі як добрую знаёму старасветчыню. Сама яна з 1904 года, але на выгляд ёй больш як 70 не дасі: рухавая, разважлівая, вострая на слова. Нарадзілася ў

вясня падсмейваюцца дражнілкаю: «Калі, калі — у пругоне карова рыкайць». Ганна Піліпаўна сама свядома прызнае, што гаворыць па-беларуску, хоць запісана, як і ўсе, рускаю. Адзін тут чалавек толькі пісаўся беларусам, прычым не з надта старых, але ўжо два гады, як яго няма на свеце. Распытваем і ў суседак пра рознае рукадзелле, ткацтва, і вось ужо з розных двароў нясуць нам абрусы, поцілкі, набожнікі, але ўжо зробленыя на сучасны лад і густ. Тое, з чым уладальніцы не могуць расстасца, фатаграфуем, старанна распраўляючы малюнак вышывак і карункі.

У экспедыцыі мы ўдвох амаль не разлучаемся, аднак абставіны вымушаюць часам напрацаваць і пасобку. Пакуль фалькларыст гутарыць на вуліцы з жанчынамі, этнограф, пачуўшы, што тут надалёк жыве цымбаліст, адпраўляецца да яго. Пры з'яўленні чужых людзей на падворку ў вачах у музыканта напачатку ўзнікла насячрожанасць, аднак яна хутка растала, калі Міхаіл Іванавіч Шведзянкоў дазнаўся пра мэту наведвання. Спачатку ён вынес цымбалы, зробленыя «з кедрача» і сталок для зручнасці фатаграфавання. Калі ж папрасілі яго што-небудзь найграць, ён зноў на хвіліну знік у хаце і выйшаў адтуль у светлым капелюшы. Сеў, звякла паклаўшы перад сабою цымбалы, і зазвінелі, разнесліся навокал пералівы беларускіх народных мелодый. Калі сцішыліся апошнія гукі, Міхаіл Іванавіч расправіў пра гісторыю свайго інструмента. Яшчэ 13-гадовым хлопцам, у 1942 годзе, зрабіў ён іх па ўзору цымбалаў тынгызінскіх музыкаў Людвіга Капылова і Пятра Васіхі (ад апошняга і навучыўся іграць). Увесь час гаспадар узрушана паўтараў «Цяпер пра мае цымбалы будучы ведаць і на Беларусі...».

А тым часам фалькларыст ідзе разам са спявачкамі ў дом загадчыка клуба. Збіраецца надта вялікая грамада, у такіх выпадках, як правіла, ладу няма: тая хоча спяваць адно, другая — іншае, трэцяя забылася, чацвёртая зусім не ведае словы, але жадае папрысутнічаць. І ўвесь дарагі час ідзе на спрэчкі і высвятленне адносін. «Наша» бабуля, адчуваецца, ведае глыбініны пласт фальклору, але маладзейшыя ўвесь час стараюцца «цягнуць коўдру» на сябе, настойваючы на сваім, пазнейшым і геаграфічна аддаленым ад нашых зацікаўленняў рэпертуары. Ладу няма ніякага! Урэшце рэшт давалюся зрабіць тое, чаго ніколі не дазваляеш сабе пры запісанні, баючыся напалохаць, адштурхнуць ад сябе інфарматара: давалюся павысіць голас і сказаць, што нам лепш ведаць, што трэба спяваць, а што не трэба. І ў далейшым ужо стараліся браць песні менавіта з «нашай» бабулі. Маладзейшыя, адчуўшы нашу незацікаўленасць іхнімі песнямі, патроху пачалі пакідаць кампанію. Хацелі забраць з сабою і Ганну Піліпаўну, ды мы прытрымалі, бо надта ж добра «ішлі» ад яе веснавыя, жніўныя і асабліва вясельныя («свадзёбныя», як кажуць тут) песні. Пад канец выпадкова пацікавіліся, ці не памятае яна часам якіх-небудзь даўнейшых беларускіх загадак. І яна сходу выдала нам дзесятка паўтара такіх, што далёка не ўсе мы, паламаўшы галовы, здолелі разгадаць. Як і ў Тынгызе, пераконваемся, што каб выбраць запас фальклорных ведаў у Каўбасе, трэба ся-

нас туды падкінуць, зламалася. Бліжэйшы рэйсавы аўтобус у той бок пойдзе толькі заўтра, у другой палове дня. Але без справы не сядзім: трэба, пакуль новымі ўражаннямі не засланіліся папярэднія, тэрмінова перавесці наш скорасіс у чыстыя сшыткі, каб пасля можна было іх прачытаць.

Нарэшце дазвоньваемся ў Кулунду, у раённы аддзел культуры, куды павінны прыехаць нашы украінскія калегі, і даведваемся, што ў адрозненне ад кампактных украінскіх пасяленняў беларускіх такіх — няма. У гэту інфармацыю трэба паверыць, таму што паведамляе яе па тэлефоне дачка беларускіх перасяленцаў 1940 года. Значыць, Алтай, дзе так марылася пабываць, мы не наведваем, паедзем па іншых «беларускіх зонах» Новасібірскай вобласці.

Вёска Каўбаса. Іграе Міхаіл Шведзянкоў.

Выйшла раённая газета «Правда Севера» з нашым зваротам «Белорусы, отзовитесь!» Ды толькі ці адгукнуцца, асабліва маладзейшыя, якія і не прывыклі адчуваць сябе беларусамі? Наогул жа з газетай у нас усталяваўся добры кантакт. Для нашых раз'ездаў нам пазычылі рэдакцыйны фотаапарат і папрасілі, калі магчыма, напісаць больш ці менш падрабязна пра нашы вандроўкі па раёне.

У Круціху прыязджаем увечары, калі ў сельсавеце ўжо нікога з уладаў няма, толькі стукае на машыны адзінокая жанчына. Нарэшце пасля яе званка з'яўляецца пахмуры старшыня, які не мае ніякага жадання намі займацца, нягледзячы на папярэдні званок з райвыканкома. Да загадаў начальства тут не надта прыслухоўваюцца, ды і яно сюды рэдка завітае. Чаго ж здзіўляцца — ад Круціхі да абласнога цэнтра ажно 585 кіламетраў! А далей за Круціху ўжо няма ніякага жылта — на сотні кіламетраў разлегліся балоты («тапіны» — кажуць тут старыя людзі) і тайга, дзе і ў нашы дні неасірожнага чалавека можа задрэць мядзведзь. Ды і з раёна ў такі дзень, як сёння, калі хмары вылілі на

Працяг. Пачатак у мінулым нумары.

ЗАБЫТЫ
НАРЫС

Сярод твораў беларускай літаратуры, якія чакаюць свайго ўдумлівага чытача, і нарыс Максіма Багдановіча «Білоруське відроджэнне». Гэта выдатная праца па гісторыі фарміравання і станаўлення беларускай літаратуры, напісаная ў чэрвені 1914 года, ўпершыню пабачыла свет у часопісе «Украинская жизнь» (1915, №№ 1, 2), а потым выйшла асобнымі кніжкамі на рускай і ўкраінскай мовах. Напісаная пра Беларусь, яна стала больш вядомай у Расіі, на Украіне, у Германіі і Аўстра-Венгрыі, чым на Бацькаўшчыне. Не набыў належнай папулярнасці нарыс і пасля смерці Максіма Багдановіча. Калі ў першым акадэмічным выданні збору твораў М. Багдановіча ён надрукаваны па-руску і па-беларуску, як пераклад з украінскай мовы, то ў наступным аналагічным выданні існуе толькі ў адным варыянце—рускім. Не знайшлося месца для аналізу нарыса і ў каментарыях да акадэмічнага выдання.

А між тым, нарыс «Білоруське відроджэнне» адзін з асноўных твораў у публіцыстычнай спадчыне М. Багдановіча. У ім упершыню паказаны асноўныя этапы развіцця беларускай літаратуры, узлёты нашай культуры і тыя моманты, калі яе крокі былі непрыкметнымі і малымі. Асабліва цікавай з'яўляецца характарыстыка новага перыяду беларускай літаратуры, які пачаўся, на думку, аўтара, з пераломнага 1905 года. У гэтай частцы нарыса дадзены даволі падрабязны агляд розных беларускіх выданняў, ацэнка творчасці паэтаў і белетрыстаў-празаікаў Бацькаўшчыны. Твор выцягвае для нас яшчэ адну грань Багдановічавага таленту—яго публіцыстычны здольнасці. Тым не менш, нарыс «Білоруське відроджэнне» ні разу не перадрукоўваўся ні ў адным з пасляваенных выданняў. Прычыны зразумець не цяжка, калі паглядзець, дзе выдаваўся ён і хто быў яго выдаўцом.

Нарыс, выйшаў асобнай кніжкай, накладам «Союза Візвалення Украіны», палітычнай арганізацыі ўкраінскіх эмігрантаў Расійскай імперыі, што дзейнічала ў Германіі і Аўстра-Венгрыі. СВУ узнік пад час першай сусветнай вайны ў 1914 годзе як арганізацыя, якая выражала інтарэсы ўкраінцаў, што апынуліся пад уладай Расійскай імперыі. Яны марылі аб самастойнасці Украіны, аб стварэнні канстытуцыйнай манархіі з дэмакратычным устроём, з адпаведнаю сістэмай заканадаўства. Большасць членаў Саюза былі сацыялістамі, якія апынуліся на аўстрыйскай тэрыторыі пасля рэпрэсій сталінскай рэакцыі. Пры дапамозе Украінцаў — культурных дзеячаў з Галіцыі і Букавіны—СВУ з дазволу нямецкіх і аўстрыйскіх уладаў наладзіў шырокую культурна-асветніцкую працу сярод украінскіх палонных.

Узнікне пытанне: чым жа зацікавіла праца М. Багдановіча арганізацыю, якая друкавала кнігі выключна на ўкраінскай мове? Чаму Саюз выдаў гэты твор, нягледзячы на тое, што к 1916 году ён ужо не атрымліваў ніякай дапамогі з аўстрыйскага боку? Думаецца, што арганізацыю, якая дбала пра незалежнасць свайго краю, не маглі не цікавіць праблемы нацыянальнага руху на суседніх землях. Нарыс, напісаны гістарычна дакладна, з вялікім публіцыстычным майстэрствам, даваў цікавы матэрыял для роздуму. Для кіраўнікоў украінскага руху праца была важная і таму, што ў ёй упаміналася імя С. Палуяна.

Чым жа цікавы для нас, нашчадкаў, украінскі варыянт? Па-першае, «Білоруське відроджэнне» на сённяшні дзень адзіная вядомая нам Багдановічава кніжка, выдана за мяжой Расійскай імперыі. Па-другое, артыкул напісаны па-ўкраінску, узбагачае нашае ўяўленне аб перакладчыцкім таленце класіка нашай літаратуры, яго чудаўным веданні славянскіх моваў. Па-трэцяе, чытачу будзе цікава прачытаць некаторыя радкі нарыса, выкрэсленыя пільнай цензурай другога акадэмічнага выдання. Яны не пайшлі ў друк на прычынах, далёкіх ад літаратуры. У іх упаміналіся імёны галенавітага пісьменніка, публіцыста, гісторыка Влоста, а таксама вядомага нашаніўскага крытыка і публіцыста А. Навіны. Сёння, калі пачынаецца працэс гістарычнай рэабілітацыі нашай культуры, наш абавязак—пазнаёміць чытачоў і з літаратурай, якая доўгія часы была забаронена цензурай. Вершыца, што ў трэцім выданні збору твораў Максіма Багдановіча, якое пільна і з любоўю рыхтуецца Інстытутам літаратуры імя Я. Купалы АН БССР, з'явіцца амаль пасля паўвекавага «забыцця» і «Білоруське відроджэнне».

Святлана БЕЛАЯ,
аспірантка Інстытута
літаратуры АН БССР.

зямлю шчодрата адмераную порцыю дажджу, і аўтобус ледзьве дабраўся, мала хто будзе спыніцца. Вялікіся, што старшыня таксама з беларусаў, але ад гэтага ніколі не пацяплеў да нас. Пайшоў, сказаўшы: «Прыйдзе загадчык клуба, хай ён з вамі разбіраецца».

Восьмая гадзіна, пачынае цямнець. Чужая вёска. Нагледзелі скручаныя дывановыя дарожкі і вырашылі ў выпадку чаго разаслаць адну на доўгім старшынёвым стале, а другою акрыцца, і перад сном па тэлефоне пажалдаць старшыні «дабранач». Хоць часу на зборы было дастаткова, але не даўмеліся нават захапіць ні шматка сала, прывезенага з дому, ні лусты хлеба, ні якое банкі кансерваў. Вар'яты!

Тым часам сельсаветаўская кабета дацюкала на машыны і пацкавілася нам. Мы ўжо, не тоячыся, выказалі сваю крыўду за такую «сустрэчу» — маўляў, няўжо на 143 двары (паводле дадзеных старшыні) не знойдзецца хаты, якая б на пару начэй прыняла двух мужчын, даўшы ім хлеба з малаком ды бульбы? Жанчыне, па ўсім відаць, стала ніякавата і за старшыню, і за тое ўражанне, што ствараецца ад яе вёскі, і яна паабяцала: калі сваякроўка не возьме, дык яна паселіць нас у сябе.

Хата сваякроўкі аказалася побач. Надвычай сімпатычная цётка сустрэла нас ля варот. Прыняла без асаблівых ваганняў. З выгляду бесгурботная, гаспадарлівая, увесь час нешта раскавае, але фальклорныя тэмы, на якія мы непрыкметна настрайваем сваіх субсяседнікаў, здаецца, абыходзіць. Паўтара года назад аўдавала. Сама з магілёўскіх перасяленцаў, дзяды раскаваў, што прыехалі аднекуль з-пад Быхава. Мова яе ўжо досыць абруселая, гаспадыня ўсё духоўваецца ў нашу між сабою гаворку і радасна ўсклікае: «Во, і мая ж баба гэтак гаварыла! І яшчэ, помню, казала гэтак—«за дзень закуб'ўдалася ў дарозе». А калі злавалася, то кляла: — «Пранцы цябе еш!» Расказала гаспадыня цікавае павер'е, чаму яе назвалі рэдкім імем Алімпіяда. Перад ёю ўсе дзеці ў сям'і паміралі, і нехта нараіў: каб наступнае засталася жывое, трэба даць такое імя, якога яшчэ няма ў вёсцы, то будзе жыць доўга. Вось яе і ахрысцілі Алімпіядай, «Ліпачкай». Такое павер'е пачулі ўпершыню, хаця ведалі, што ў падобных выпадках беларусы рабілі інакш: давалі дзіцяці імя бацькі ці маці.

Калі ўсё ж справа даходзіць да песні, Алімпіяда Васільеўна, згадаўшы сіроцкія, не можа ўтрымацца ад слёз — сама расла і ішла замуж сіратаю, без мацеры. Бацьку ж яе суджана было ў апошнюю вайну ваяваць на Беларусі і легчы на вайну продкаў, якую пакінуў бацька-перасяленец.

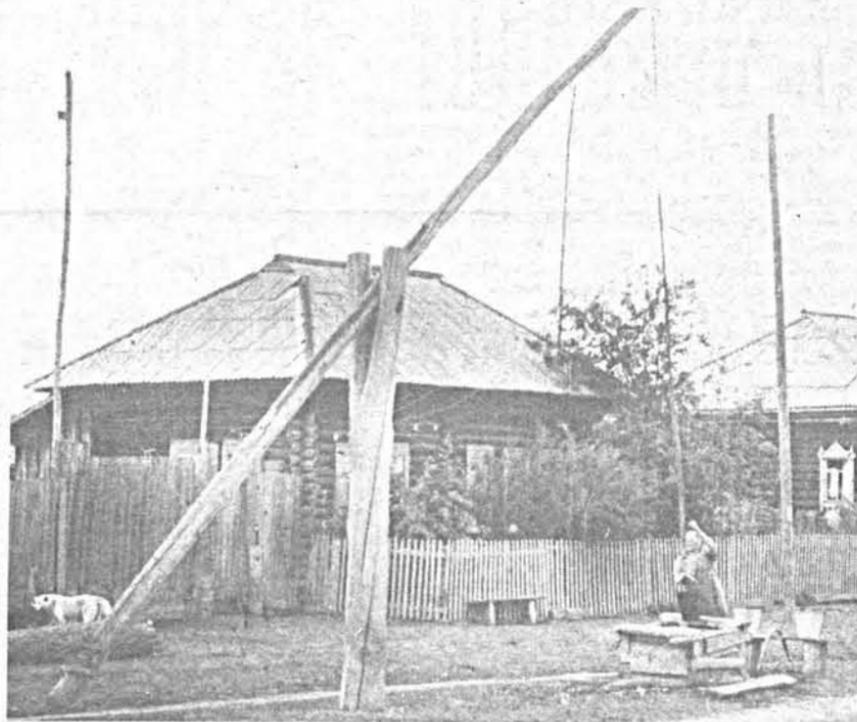
Трэба бачыць, з якім спрытам і як акуртаніць усё робіць Алімпіяда Васільеўна. Якая бездакорная чысціня і ў хаце, і ля печы, і на пліце (а трымае ж некалькі авечак, свіней, курэй). Просім яе з раніцы прайсціць з намі па сяле. Часу мала, а з ёю хутчэй выйдзем на патрэбных нам людзей, знойдзем кантакт. Яна зноў хваліць нашу мову, якой мы гаворым і між сабой і з ёю. Кажы, што вельмі любіць слухаць беларускія песні па радыё. А колькі год перад гэтым, згадвае, былі тут будаўнікі з Беларусі, то па вечарах збіраўца і спяваюць свае песні. Асабліва ж палюбілі ў Круціху іхнюю «За туманам нічога ня відаю». І вывучылі песню ад «шабашнікаў». З размоў на вуліцы даведваемся, што да нас тут было-перабыло фалькларыстаў — і студэнты, і нейкі хланец з відэаапаратурай ці то з Украіны, ці яшчэ адкуль. Мы ж з'явіліся сюды тэхнічна не ўзброенымі (магнітафоны канчаткова сапсаваліся), не раўняючы, як на пачатку мінулага стагоддзя хадзіў па хатах Зарыян Далэнга-Хадакоўскі. Толькі ў яго плюс да паперы і алоўка была заўсёды яшчэ і пляшка, каб падахвоціць спевакоў. Па праўдзе ж кажучы, на той час можна было і без пляшкі абыходзіцца: фальклор яшчэ жыў натуральным, нязмушаным жыццём.

Калі ў папярэдніх вёсках большую цікакасць выклікала тое, хто мы, а меншую — адкуль, дык тут, дазнаўшыся, што чарговыя людзі прыехалі песні пісаць, сустрэлі нас даволі непрыветна: «Да вас тут пісалі-перапісалі, і спяваці мы ім, і карагоды вадзілі. А куды гэта ўсё пайшло? Хоць бы раз пачулі ў радзіве ці па цілівізіі». Наша ж мова і тлумачэнні, што мы з Беларусі, знаходзіць нейкі воджук: «Во, і нацы дзяды адтуль». Няёмка ж адмовіць людзям, якія за некалькі тысяч кіламетраў ляцелі і ехалі сюды! Не падманваем, не абяцаем паказаць іх на тэлеэкране ці круціць песні па радыё. Мы збіраем народную творчасць для вельмі саліднай кнігі, якая застанецца нашчадкам.

Адчуваем, ёсць тут, ёсць фальклор. Трэба толькі натрапіць на добрага знаўцу. І вось, нарэшце, яна — залатая жыла, з якой чэрпаць — не вяртаецца. Нестарая, як на нашых выканаўцаў

(усяго толькі з 1922 года), поўная хваравітая жанчына Тацяна Савельеўна Шурлакова. Угаворваем на пераказанне песень — так і ёй лягчэй, і нам, без магнітафона, паспяваць запісаць.

Тацяна Савельеўна разам са старэйшымі суседкамі, якія пачынаюць ступілі ёй першыню, дзе падпела, а дзе перагаварыла каля 40 чудаўных песень — ад сіроцых, слухаючы якія сам ледзьве слёзы стрымліваеш, да тых, якія і па цяперашні час нават самыя поўныя акадэмічныя выданні цнатліва абыходзіць — «сарамных», «клетных» (не кожны адразу сёння ўловіць тыя хітраватыя алегоры, з якімі ў песнях праводзілі маладых у клець, а потым сустракалі). Даўней жа на застоллі пасля добрай чаркі за здароўе маладых маглі гучаць і такія песні, дзе ўсё называлася сваімі імёнамі, выразна абмяляваныя вобразы і дзеянні не маглі не выклікаць рогату, але, як ні дзіўна, не выглядалі бруднай ляянкай. І саланаватае слоўца парою можа прагучаць вельмі дарэчы! У спадчыну ад старэйшых калег мы перанялі такі наказ: «Фалькларыст павінен быць сапаваным чадавекам!» А таму — пішам усё, і тыя песні, загадкі, прыказкі, з якіх

Вёска Круціха. Журавель стаіць сярод вуліцы.

потым пільны рэдактар абавязкова выкіне ўдарныя словы. Здаецца, і сам справакуеш субсяседніцу: «А ў нас вось такая песня, запісана...» Тады і яна, асмалеўшы, махне рукою і адважыцца!

Натаміўшыся, жанчыны разышліся. Ідзем далей, спыняемся ля наступнай лавы. Тут, падобна, песень не прадбачыцца. Закідваем «пробы шар» на ткацтва і вышыўкі. Кацярына Сцяпанавічана Дзікунова (1916 года) выносіць два фартуркі, перацэняць са старых тканых ручнікоў, прывезеных «яшчэ з Расеі» яе бабуляй. Набываем гэтыя каштоўнасці для музея і фатаграфуем старую з імі ў руках.

Наступную лаву хацелі абмінуць, ды ўсё ж нешта нас затрымала. Падышлі. Хвалімся толькі што запісанымі песнямі, падбіваем хаця б пераказыць яшчэ якія-небудзь, напрыклад, карагодныя, якія, па словах, тут бытавалі. Адна з жанчын—Надзея Іванаўна Мічанка (1925 г.), калека, песні ёй недаступныя. Другая жанчына — Аўгіння Сцяпанавічана Марозава (1910 г.), бацькі якой прыехалі з вёскі Какоўскі («Какоўскі», як яна кажа), што каля Краснаполля, прызналася, што ўжо не памятае іх. Надзеі запісаць тут што-небудзь мала. І раптам з-за глухога плота з процілеглага боку вуліцы спачатку мы пачулі толькі голас, ад якога, здаецца, здрыганулася ўся Круціха: «І не сорамна вам? Людзі прыехалі з-за свету, просіць іх, а яны ламаюцца!» А потым з варот выйшла невысокая поўная, яшчэ маладая кабета і на працягу некалькіх хвілін на ўсю моц, не спыняючыся, працягвала сараміць цётка. Мы ўжо не рады былі такому ўмяшальніцтву, хай сабе і на нашу карысць. «А парасказвалі б хлопцам, як вы людзей леныце!» — усё больш патрабавальна ўзвышаўся голас суседкі. Божа ты наш, няўжо гэтая гучная гаворка вядзецца пра такую амаль інтымную справу, як замовы, дзе звычайна шэптам пытаешся, і добра, калі шэптам з табой падзяліцца патаемнымі словамі?! А тут галас грывіць не тое што на ўсё сяло — здаецца, уся Сібір чуе!

Якой жа рэакцыі трэба было чакаць ад старых? Хутчэй за ўсё ці прычыкнулі б на кабетку, ці сталі б адгаворвацца. Але ж не! Тут жа, на вуліцы, яны пачалі нам перагаворваць выдатнейшыя беларускія замовы ці не ад усіх хвароб на свеце. Як стала вядома пазней, гуч-

запісвалі ўрыўкамі, бо ніхто цалкам не памятаў, а пад канец запыталі, як у Каўбасе, пра загадкі. Усё ў нас нечакана здаецца ў гэты дзень! Тацяна Савельеўна хвіліну падумала, успомніла адну загадку і раптам нетаропка пачала раскаваць казку, дзе загадкамі быў вытканы ўвесь яе змест. Ах, якая казка! Яна ж не магла яе пачуць па Беларускім радыё ці вычытаць з унікавых падручнікаў (часам з такімі «казачнікамі» ў нас дома можна сустрэцца). Гэта — з памяці, калі яшчэ, як малая была, раскаваў дзецямі іх дзед. Як мага дакладней стараемся фіксаваць кожны моўны зварот, кожную дэталь сюжэта, каб пры расшыфроўцы тэкст аказаўся максімальна блізкі да раскаванага. Яшчэ праспявала дзве неаблігі калыханкі і пайшла.

Падсеў да нас на вуліцы дзядзька ў гадах. Мы ўжо і прывыкаць пачалі, што ўсе тут вакол — беларусы. Вось і яшчэ адзін нашчадак перасяленцаў: дзед яго прыехаў у 1913 годзе з-пад Краснаполля. Расказалі мы яму пра далёкую для яго чарнобыльскую бяду, якая навалілася на радзіму яго продкаў. Нібыта прадбачыў некалі дзед, з'ехаўшы сюды, у Сібір, што не будзе нашчадкам там добра...

Начуем апошнюю ноч, каб заўтра спыніцца — самі яшчэ не вырашылі дзе: у Казлоўцы? Камышынец? Іванаўцы? Бяспалаўцы? Усюды ёсць беларусы. Заўтра вырашым. Адно бага — аллегасці між вёскамі не малява, аўтобус ідзе раз на суткі толькі ранняй, а па выхадных, як мы ўжо ведаем, зусім не пойдзе.

Назаўтра справа вырашаецца сама сабою. Раніца выдаецца змрочная. Усё неба зацягнута хмарами. Вось-вось пойдзе дождж. Добра, сыдзем у Казлоўцы, а як потым па пустой бездарожы дабрацца ў бліжэйшую Камышынку 17 кіламетраў? Ці будучы хадзіць аўтобусы ў наступныя будні дні, калі, не даведзі Бог, разбухне дарога? Як дабаромся туды ў Кыштоўку і далей? Прымаем рашэнне: едзем адразу ў Кыштоўку, пакуль не «разверзліся нябёсы», ахвяруючы вёскамі, дзе палізу папрацавалі мы і дзе да нас вытаптана ўсё нашэццем новасібірскіх студэнтаў-філолагаў, што прывяздалі сюды на фальклорную практыку. Уяўленне ўжо нейкае маем. То, можа, лепш ірвануць наперад, у другія раёны?

(Заканчэнне будзе).

Голас маладой нацыі

У СВАІМ артыкуле «Маякі і міражы» (за 7. 12. 1990 г.) У. Казбярук падымае складанае пытанне: ці лічыць сябе беларусам Кастусь Каліноўскі? Ці думае ён пра Беларусь як пра нешта адметнае, нацыянальна самабытнае? І далей паведамляе, што гэтага пацвярджэння ён не знайшоў у «Мужыцкай праўдзе», іншых выданнях, рэдагаваных Каліноўскім.

Так, сапраўды, на старонках «Мужыцкай праўды», «Лістоў з-пад шыбеніцы», польскай газеты «Chogaqiw swobody» Кастусь Каліноўскі ніколі не называе сябе беларусам. Але цікава даведацца, па якой прычыне гэта адбылося. На думку аўтара артыкула, Каліноўскі ніколі не лічыў сябе беларусам, а звяртаўся да народа на ягонай роднай мове толькі дзеля тактычных мэтаў. Болей таго, У. Казбярук цытуе радкі са згаданай польскай газеты ад 1 студзеня 1863 года (рэдактарам першага нумара быў сам Каліноўскі), дзе той нават не ставіў пытання аб адметнасці альбо незалежнасці Беларусі і Літвы, а лічыў гэтыя землі арганічнай непадзельнай часткай Польшчы ў межах 1772 года. Так, сур'ёзныя абвінавачанні ў адрозненні ад героя паўстання 1863—1864 гг. і таму трэба сур'ёзна, з веданнем справы разабрацца ў гэтым пытанні. Перш патрэбна ведаць, што ўяўлялі сабой беларусы ў тую часу.

Як вядома, у этнаграфіі існуе тэрмін «этнонас», які фактычна эквівалентны слову «народ». Вось як вызначае гэты тэрмін вядомы этнограф Ю. У. Брамлей у сваёй кнізе «Очерки теории этноса» (Москва, 1983): «Этнос — гэта гістарычна складзеная на пэўнай тэрыторыі ўстойлівая сукупнасць людзей, якія валодаюць не толькі агульнымі рысамі, але і адносна стабільнымі асаблівасцямі культуры (уключаючы мову) і псіхікі, а таксама ўсведамленнем свайго адзінства і адрознення ад усіх іншых падобных утварэнняў (самасвядомасцю), фіксаванага ў саманазве (этноніме)».

Гісторыя кожнага этносу пачынаецца з часу яго фарміравання — этнагенезу і ахоплівае такія этнасацыяльныя арганізмы, як плямёны, народнасць, нацыя, якія папярэднічаюць адзін другому, але разам з гэтым складаюць і непарушную дыялектычную аднасць.

А цяпер давайце глянем, што ўяўляў сабой беларускі этнос (народ) у 50—60-я гг. мінулага стагоддзя. Гэты час — час пераходу ад феадальнай фармацыі да капіталістычнай, г. зн. і час пераходу ад народнасці да нацыі. Эканамічная агульнасць паміж часткамі нашага краю была слабая, чаму ў значнай ступені «саздзейнічалі» феадальна-прыгонніцкія перажыткі, адсутнасць прамысловасці і нерэзвіцасць таварна-грашовых адносін. Ды і тэрыторыя пражывання беларускага народа называлася па-рознаму: Віцебская, Смаленская, Магілёўская, усходняя частка Менскай губерні — Беларусь; астатнія паветы Менскай, Віленскай, Гарадзенскай губерні — Літва. У яшчэ меншай ступені кансалідацыйныя тэндэнцыі выяўляліся ў працэсе фарміравання этнічнай самасвядомасці беларусаў. Апошняе, як вядома, перш за ўсё фіксуецца ў этнонімах. І тут была вялікая стракатасць. Ва ўсходніх частках Бацькаўшчыны была шырока распаўсюджана назва «беларус». На Віленшчыне, Гарадзеншчыне, у заходніх паветах Меншчыны поруч з найбольш пашыранай назвай «ліцвіны» ўжываліся назвы «рускія», «русіны», дзе-нідзе і «беларусы», «палешукі». І хоць мова, на якой размаўлялі продкі, лічылася ўжо ў тую часу беларускаю, у тых умовах Каліноўскаму было вельмі цяжка акрэсліць сваю нацыянальную прыналежнасць, бо нацыя беларуская яшчэ не склалася. Але ж у народзе, які жыў у Літве і Беларусі

(тагачасныя назвы), ён бачыў адзін народ, да якога і звяртаўся на ягонай роднай мове, называючы яе часта «мужыцкай». Болей таго, Кастусь Каліноўскі лічыў сябе часткай гэтага народа. Напрыклад, у ягоных «Лістах з-пад шыбеніцы» ёсць такія радкі: «Браты мае, мужычкі родныя! З-пад шыбеніцы царскай прыходзіцца мне вам пісаць, і, можа, апошні раз. Прыкра пакінуць зямлю родную і цябе, родны мой народ. Застогнуць грудзі, забаліць сэрца, але не шкада загінуць за тваю праўду».

Так мог пісаць толькі сапраўдны патрыёт свайго народа, менавіта мужыцкага народа. Бо 90% яго, г. зн. «беларусаў», «ліцвінаў» і «палешукоў», складалі сяляне. Пасля Люблінскай (1569 г.) і Барасцейскай уніі (1596 г.) спачатку арыстакратыя і шляхта, а потым ужо заможная частка гараджан у пагоні за прывілеямі і тытуламі пакінула свой народ і спольшчылася. Толькі сялянства ды часткова бяднейшыя гарадскія пласты насельніцтва захавалі адданасць, вернасць роднай мове, культуры, звычаям і традыцыям, нягледзячы на паланізацыю, а потым і русіфікацыю. Знаходзячыся паміж накавадлам і молатам, народ выступаў, адраджаўся, як тая міфічная птушка Фенікс, літаральна з попелу. І рухаючай сілай гэтага працэсу было сялянства, якое царскія чыноўнікі і польскія паны не лічылі здатным да гістарычнай дзейнасці.

У паўстанні 1863 — 64 гг. беларускі народ упершыню, можа быць, за доўгі дзесяцігоддзі якраз выявіў свой нацыянальны патэнцыял, абараніў свой гонар і сумленне. Падзеі гэтага часу — гэта вытокі беларускага Адраджэння, якое разальцеца паўнаводнаю ракою ў канцы XIX — пачатку XX ст. І Кастусь Каліноўскі, які выхоўваўся сярод сялян, бачыў іхнія турботы і гора, не мог не стаць на абарону сялянскай годнасці, не ўсвадоміць свой агульны з гэтым мужыцкім народам лёс.

Убачыўшы «мужыцкасць» Беларусі і Літвы, змагар за народную волю зразумеў і адметнасць, самабытнасць гэтых земляў у адносінах да Польшчы. Так, часам па старой звычцы ён называе колішнюю тэрыторыю Рэчы Паспалітай Польшчаю. Але ў XVII — XIX стст. гэтыя назвы былі фактычна раўназначныя ў выніку паланізацыі вышэйшых пластоў насельніцтва ў Вялікім княстве Літоўскім. Тым не менш княства фармальна захавала сваю дзяржаўнасць аж да III падзелу Рэчы Паспалітай, г. зн. 1795 года, маючы свой Сойм, органы дзяржаўнай улады, войска, скарбніцу, уласную грашовую сістэму, мытніцы, судовую сістэму.

Нацыянальна-вызваленчы рух на польскіх, беларускіх, літоўскіх, украінскіх землях з канца XVIII ст. заўжды ішоў пад сцягам узнаўлення дзяржаўнасці колішняй Рэчы Паспалітай. І «літоўскае пытанне», г. зн. адраджэнне дзяржаўнасці Вялікага княства Літоўскага ў складзе Рэчы Паспалітай, займала не апошняе месца, мела сваіх шчырых прыхільнікаў, напрыклад, графа Міхала Клеафаса Агінскага. Але з найвялікшай сілай «літоўскае пытанне» ўзнікла менавіта пад час паўстання 1863—64 гг. Тады пачаўся працэс кансалідацыі сучаснай беларускай нацыі, упершыню за доўгі час народ, прыдушаны гвалтам і галечай, вольна ўзняў сваю галаву, пачаў цягнуць шлях з цяжару да сонца, каб у рэшце рэшт «людзьмі звацца».

Незразумела, як гэта У. Казбярук не заўважыў у друкаванай спадчыне К. Каліноўскага думкі пра самабытнасць, адметнасць Беларусі. Можна яму прыгадаць барацьбу, якую вёў Каліноўскі супраць тых шляхецкіх рэвалюцыйнераў з Польшчы, якія патрабавалі непасрэднага ўключэння Вялікага княства Літоўскага ў склад Каро-

ны, г. зн. Польшчы. Ён, у прыватнасці, выступіў супраць спробы Цэнтральнага Нацыянальнага Камітэта (ЦНК) змяніць назву Літоўскага камітэта на Выканаўчы Ададзел, патрабаваў, каб грашовыя сродкі Літоўскага камітэта выдаткоўваў на патрэбы паўстання самастойна. У якасці доказу можна прывесці яшчэ і ўспаміны Юзэфа Казтана Яноўскага, члена варшаўскай рэвалюцыйнай арганізацыі, слыннага польскага патрыёта: «Каліноўскі быў адным з самых інтэлігентных у гэты час мужоў Літвы, адукаваны, чысты, поўны дабрачыннасці, розуму і энергіі. Абышоў пеша Літву і Беларусь, несучы ў народ полымя любові да Айчыны... Не хацеў мець ніякіх сувязей са шляхтай, а абпіраўся толькі на народ».

Сувязь Літвы (г. зн. ВКЛ) з Польшчай разумеў толькі як федэратыўную — з поўнай незалежнасцю Літвы. Не прызнаваў цалкам улады Цэнтральнага камітэта, не хацеў прымаць адтуль ніякіх загадаў альбо даручэнняў. Гэта пазіцыя Каліноўскага, якую не ўсё ў камітэце поўнасцю падзялялі, была падставай для непаразумення ў адносінах з Цэнтральным камітэтам. Апошні, тым не менш, саступіў, прызнаўшы за Літоўскім камітэтам пэўную самастойнасць у кіраўніцтве арганізацыяй, а таксама назначэнні ўлада, вызначэнні тэрміна паўстання...» Так піша відэавоча падзей, які лепей за ўсіх нас ведаў асобу Каліноўскага і яго погляды. Кастусь Каліноўскі бачыў адметнасць ад Польшчы ВКЛ, як бачыў і адрозненне «беларусаў» і «ліцвінаў» ад этнічных палякаў. Ён лічыў, што інтарэсы белару-

Кастусь КАЛІНОЎСКІ. Скульптурны партрэт У. ВЕРАБ'ЕВА.

скага народа могуць рэалізавацца ў рамках адраджэння Вялікага княства Літоўскага. Гэтая ідэя была вельмі жывучая і папулярная нават у пачатку нашага стагоддзя. Успомнім, што яшчэ ў 1915 годзе створаная ў Вільні Канфедэрацыя Вялікага княства Літоўскага дамагалася незалежнасці Беларусі і Літвы ў складзе адноўленага ВКЛ. Толькі ў 1918 годзе з'явілася ідэя незалежнасці Беларусі ў яе этнаграфічных межах.

Можна згадзіцца з У. Казберуком у тым, што беларуская нацыянальная ідэя ў Кастусі Каліноўскага цалкам яшчэ не аформілася. Але не таму, што ён быў ледзь не прадстаўніком іншага народа, а таму, што беларуская нацыя яшчэ не паспела канчаткова скласціся, яна толькі нараджалася. Тым не менш, нацыянальная ідэя, відаць, зараджалася ў змагара, калі ён пісаў у «Лістах з-пад шыбеніцы»: «...Прыміце за гэта нашу падзяку, а ліст аддрукуйце, каб ведаў свет божы, як мужычкі—беларусы (падкрэслена мною.—У. К.) глядзяць на маскалёў і паўстанне польскае, чаго яны хочуць і чаго сваёй сілай дамагацца будучы...» Голас Каліноўскага з'яўляўся голасам маладой нацыі, якая толькі яшчэ выходзіла на шырокае абсяг гістарычнай дзейнасці.

Уладзімір КАНАНОВІЧ,
студэнт-гісторык.

г. Гродна.

ПЕРШЫ БЛІНЕЦ — УДАЎСЯ!

Прышоў да чытача першы нумар газеты Беларускага дзіцячага фонду «Дзеці і мы», выпушчаны тыражом 50 тысяч асобнікаў. Паколькі ў рэдакцыі працуюць два былыя лімаўцы (рэдактарам — У. Ягоўдзік, намеснікам рэдактара — В. Лапцін), у нашым калектыве асабліва прызірліва знаёмліся з выданнем і нарэшце з радасцю для сябе засведчылі: лімаўцы засталіся лімаўцамі...

Не пакіне абякавым артыкул Васіля Віткі «Больш і сорама» («Замест прывітання»), змястоўным атрымаўся і першы выпуск «Буслянікі», пазнавальныя інтэр'ю нумара, насычаная інфармацыя. Адным словам, першы блінец удаўся.

У ГОСЦІ ДА ЗЕМЛЯКОЎ

Генрых Далідовіч, Алесь Камароўскі, Казімір Камейша і Мікола Малаўна з задавальненнем наведлі Шашкоўскую сярэднюю школу Стаўбцоўскага раёна. Прыхільна сустрэлі пісьменнікаў-землякоў настаўнікі і вучні. Пазней у Доме культуры мясцовага торфапрадпрыемства адбыўся літаратурны вечар, які завяршыўся канцэртамі вучняў.

УРОК У МУЗЕІ

У музеі Францішка Багушэвіча, што ў Кушлянах, пабывалі вучні дзес'ятых класаў Смагонскай гарадской СШ № 4. Тут член Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны, настаўніца роднай мовы і літаратуры М. Вярцінскай правяла ўрок, прысвечаны жыццю і творчасці песняра.

Шмат цікавага раска-заў старшакласнікам пра Багушэвіча дырэктар музе-я А. Жамойцін. Вучні пачулі расказ пра ўдзел паэта ў паўстанні, пра некаторыя моманты яго сяброўства з Янам Кар-ловічам, які жыў у вёс-цы Вішнева, і іншыя эпі-зоды яго жыцця.

В. БАРЫСЕВІЧ.

СУПРАМАТ НЕ ГОРШ... СОПРОМАТА

Аддзяленне Таварыства Беларускай мовы імя Францішка Скарыны створана ў Беларускай політэхнічным інстытуце. Старшынёй выбраны да-цэнт кафедры філасофіі А. Шастановіч, сакрата-ром — старшы выкладчык кафедры матэматыкі Т. Сухая. У склад таварыства ўвайшлі загадчы-ні кафедраў матэматыкі М. Мікулік і У. Бубноў, кафедры фізікі У. Самай-люковіч, старшы выклад-чык кафедры супраматы М. Шуныко, выкладчык кафедраў грамадскіх на-вук, сакратар парткома Г. Вяршына і іншыя.

У планах — падрыхтоў-ка тэрміналагічных слоў-нікаў, распрацоўка курс-аў лекцый на беларус-кай мове, арганізацыя курсаў падрыхтоўкі беларускамоўных выкладчы-каў з мэтай паступовага пераводу ўсіх прадметаў на беларускую мову вы-кладання.

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алесь АСПІЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Анатоль ВЯРЦІНКА, Андрэй ГАНЧАРОВ [нам. галоўнага рэдактара], Уладзімір ГІЛЕП, Уладзімір ГІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алесь ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНOK, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Барыс ПЯТРОВІЧ.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

ЗАСНАВАЛЬНІКІ:

Саюз пісьменнікаў Беларусі і Міністэрства культуры БССР.

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга дру-карня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурна-нага жыцця: Алесь МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жанна ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётр ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС, Юрась ЗАЛОСКА — 33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАУ — 33-44-04; фотакарэспандэнт: Уладзімір КРУК — 33-24-62; бухгалтэрыя — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылца на «ЛІМ». Рукапісы рэдакцыі не вяртае і не рэдагуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтара публікацыі.